

T.C.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞMA EKONOMİSİ ve ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

**PANDEMİ SÜRECİNDE TÜRKİYE’DEKİ GENÇ İŞSİZLİK
SORUNU VE BU SORUNUN ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK İSTİHDAM
POLİTİKALARI**

HAZIRLAYAN

Oğuzhan YÜKSEL

2030225003

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Kenan ÖREN

ISPARTA – 2022

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum **“Pandemi Sürecinde Türkiye’deki Genç İşsizlik Sorunu ve Bu Sorunun Çözümüne Yönelik İstihdam Politikaları”** adlı tezin, proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Oğuzhan YÜKSEL

15.04.2022

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-SOYADI	Oğuzhan Yüksel
Öğrenci Numarası	2030225003
Enstitü Ana Bilim Dalı	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı
Programı	Yüksek Lisans
Programın Türü	(x) Tezli Yüksek Lisans () Doktora
Danışmanın Unvanı, Adı-SOYADI	Prof. Dr. Kenan Ören
Tez Başlığı	Pandemi Sürecinde Türkiye'deki Genç İşsizlik Sorunu Ve Bu Sorunun Çözümüne Yönelik İstihdam Politikaları
Turnitin Ödev Numarası	1885922791

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 118 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 23/08/2022 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönergesininin 14 üncü maddesinde yer alan filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

Kaynakçalar hariç, alıntılar dahil, 10 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç;

% 19 'dur.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

23/08/2022
(imza)
Prof. Dr. Kenan Ören

ÖZET

Çin’de görülen ve kısa bir süre zarfında tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi yalnızca insan sağlığı için tehlike arz etmemiş tüm sosyal ve iktisadi hayatı olumsuz yönde etkilemiştir. Pandeminin yayılma hızını asgari düzeye indirmek isteyen ülkeler birtakım önleyici tedbirler almışlardır. Bu durum ise iktisadi hayatı negatif yönlü olarak etkilemiştir. Bu durum tüm dünya genelinde üretim hacminin daralmasına ve iktisadi daralmaya sebebiyet vermiş, işsizliğin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Genç işsizlik günümüz şartları altında gelişmekte olan ülkelerin yanı sıra gelişmiş ülkelere içinde bir tehdit oluşturmakta ve bu hususta küresel bir tehdit oluşturduğu göz ardı edilemez bir gerçektir. Ülkemiz demografik yapı açısından genç nüfusun fazla olması sebebiyle avantajlı bir konumda olduğu bilinmekte fakat hali hazırda açık durumda bulunan genç nüfus fırsatından istenilen biçimde faydalanamadığı görülmektedir.

Bu çalışmada dünya açısından büyük bir tehdit oluşturan koronavirüsün, Türkiye bazında oluşturduğu genç işsizlik sorunu ve bu soruna yönelik istihdam politikaları ele alınmıştır. Genel olarak pandemi ve salgın hastalıklar hakkında bilgi verildikten sonra salgının Türkiye ekonomisinde oluşturduğu etkilere değinilmiştir. Genç işsizlik kavramı ve genç işsizliğin önemi açıklandıktan sonra salgın sürecinde Dünyada ve Türkiye’deki gelişmeler incelenmiştir. Son olarak istihdam kavramı ve istihdam çeşitleri olan aktif ve pasif istidama kısaca değinilmiş, Türkiye’de pandemi öncesi ve pandemi sonrası genç işsizliğe bağlı istihdam verileri incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Pandemi, Genç İşsizliği, Aktif ve Pasif İstihdam Politikaları, Türkiye.

ABSTRACT

The Covid-19 pandemic that has been observed in China and affected the whole world in a short period of time has not only posed a danger to human health but has negatively affected all social and economic life. Countries that want to minimize the pace of spread of the pandemic have taken a number of preventive measures. This situation has negatively affected economic life. This situation led to a contraction in the volume of production and an economic contraction all over the world, and set the stage for the formation of unemployment.

Youth unemployment is a threat to developing countries as well as developed countries under today's conditions. It is an undeniable fact that it poses a global threat in this regard. It is known that our country is in an advantageous position due to the large number of young people in terms of demographic structure, but it seems that it cannot take advantage of the opportunity of the young population that is already open in the desired way.

In this study, the problem of youth unemployment caused by the coronavirus, which poses a great threat to the world, on the basis of Turkey, and employment policies related to this problem were discussed. In general, after providing information about the pandemic and epidemic diseases, the effects of the epidemic on the Turkish economy were discussed. After the concept of youth unemployment and the importance of youth unemployment were explained, the developments in the world and Turkey during the epidemic process were examined. Finally, the concept of employment and active and passive employment, which are types of employment, were briefly discussed, and employment data related to youth unemployment before and after the pandemic in Turkey were examined.

Key Words: Pandemic, Youth Unemployment, Active and Passive Employment Policies, Turkey.

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI.....	i
YEMİN METNİ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLO LİSTESİ	vii
GRAFİK LİSTESİ	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.PANDEMİ VE SALGIN HASTALIKLAR

1.1. Salgın Hastalık Tanımı Ve Tarihçesi.....	4
1.1.1. 21.Yüzyıla Kadar Görülen Ölümcül Salgın Hastalıklar	6
1.1.1.1. Veba	7
1.1.1.2. Kolera.....	10
1.1.1.3. Tüberküloz (Verem).....	11
1.1.1.4. Çiçek Hastalığı.....	14
1.1.1.5. Sıtma	16
1.1.1.6. Diğer Hastalıklar	18
1.1.1.7. 21. Yüzyılın Pandemisi: COVID-19.....	21
1.2. COVID-19 Pandemisi Etkileri	30
1.3. Covid-19 Pandemisi Döneminde Dünya’da ve Türkiye’de ki Gelişmeler	32
1.3.1. Dünyada Pandemi Dönemi	32
1.3.2. Türkiye’de Pandemi Dönemi	34

İKİNCİ BÖLÜM

2.COVID-19 (KORONAVİRÜS SALGINI) VE TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

2.1. Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri.....	37
2.2. İstihdam Üzerine Etkileri	41
2.3. Kamu Finansmanı Üzerine Etkileri.....	44
2.4. Ödemeler Dengesi Üzerine Etkileri	48
2.5.Enflasyon Üzerine Etkileri.....	51

2.6. Finansal Piyasalar Üzerine Etkileri.....	56
2.7. Ticaret Üzerine Etkileri.....	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. PANDEMİ SÜRECİNDE TÜRKİYE’DEKİ GENÇ İŞSİZLİK SORUNU

3.1. Genç İşsizliği Kavramı.....	63
3.2. Genç İstihdamının Önemi	65
3.3. COVID-19 Salgını Öncesi Dünyada ve Türkiye’de İşsizlik Durumu ve Salgın Sürecindeki İşsizlik Durumunun Karşılaştırılması	67
3.4. Covid-19 Salgın Dönemi Öncesinde Genç İşsizlik Gelişmeleri.....	72
3.5. Covid-19 Salgın Döneminde Genç İşsizlik Gelişmeleri	76
3.5.1. Salgın Döneminde Dünyada Genç İşsizlik Gelişmeleri.....	76
3.5.2. Salgın Döneminde Türkiye’de Genç İşsizlik Gelişmeleri	80

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. PANDEMİ SÜRECİNDE TÜRKİYE’DEKİ GENÇ İŞSİZLİK SORUNU VE BU SORUNUN ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK İSTİHDAM POLİTİKALARI

4.1. İstihdam Kavramı.....	83
4.2.İstihdam Çeşitleri	84
4.2.1. Aktif istihdam	84
4.2.2. Pasif istihdam.....	85
4.3. Covid – 19’un Türkiye İşgücü Piyasasına Etkisi	86
4.4. COVID-19 Salgını Öncesi Dünyada ve Türkiye’de İstihdam Durumu ve Salgın Sürecindeki İstihdam Durumunun Karşılaştırılması.....	87
4.5.Pandemi Sürecinde Genç İşsizlik Sorunun Çözümüne Yönelik İstihdam Politikaları.....	93

SONUÇ.....	96
-------------------	-----------

KAYNAKÇA	99
-----------------------	-----------

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 : Harcama Bileşenlerinde Harcama Yöntemiyle Zincirlenmiş Değişim Oranları (%)	39
Tablo 2 : 2019 ve 2020 Yıllarında İhracat-İthalat-Dış Ticaret Hacmi-Dış Ticaret Açığı ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	61
Tablo 3 : COVID-19 Krizinin Sektörler Üzerindeki Etkilenme Dereceleri	70
Tablo 4 : Covid-19 Salgın Döneminde Dünya İşgücü Piyasasında Genç İşsizlik Gelişmeleri (%)	78
Tablo 5 : Covid-19 Salgınından En Çok Etkilenen Sektörlerde Kayıtdışı Olarak İstihdam Edilen Genç ve Yetişkinlerin Risk Durumuna Göre Oranı (%)	80
Tablo 6 : Mart - Ağustos dönemleri işgücü verileri (bin kişi)	86
Tablo 7 : Kamu Sektörü İstihdamına İlişkin Veriler (Bin Kişi)	87
Tablo 8 : Sektörel İstihdam, 2019-2021	91
Tablo 9 : 2020-2021 Popüler Meslek Grupları Sıralaması	92

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: COVID-19 Aşılarının Açıklanan Etkinlik Oranları.....	28
Grafik 2 : GSYH ve Yerleşik ve Yerleşik Olmayan Hanehalkı Yurt İçi Tüketimi	38
Grafik 3 : Aylık Bazda Ekonomik Güven Endeksi.....	41
Grafik 4 : Aylara Göre İstihdam Edilenler ve İşgücü Sayısı (Bin Kişi)	42
Grafik 5 : Aylık Bazda İş Aramayıp Çalışmaya Hazır Olanların Sayısı (Bin Kişi)	44
Grafik 6 : Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri-Harcamaları ve Dengesi (Milyon TL).....	45
Grafik 7 : Merkezi Yönetim İç-Dış ve Toplam Borç Stoku (Milyon TL)	46
Grafik 8 : Net Borçlanma İstatistikleri (Milyon TL)	47
Grafik 9: Cari İşlemler Hesabı Dengesi (Milyon Dolar)	48
Grafik 10 : Doğrudan ve Portföy Yatırımları (Milyon Dolar)	50
Grafik 11 : Aylara Göre Tüketici Fiyat Endeksi ve Yıllık Değişim Oranları.....	52
Grafik 12 : Harcama Alt Kalemlerine Göre Yıllık Değişim Oranları ve TÜFE'deki Değişime Etkisi (Nisan 2021).....	53
Grafik 13 : Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi ve Değişim Oranları.....	54
Grafik 14 : Borsa İstanbul Endeksi ve Değişim Oranı.....	56
Grafik 15 : Dolar/TL Döviz Kuru	57
Grafik 16 : 2020 ve 2021 Yıllarında İhracat-İthalat (Milyon Dolar) ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)	60
Grafik 17 : Toptan ve Perakende Ticaret Ciro Endeksleri (2015=100).....	62
Grafik 18 : Dar ve Geniş Tanımlı İşsiz Sayıları ile İşsizlik Oranları (Toplam, Bin, Yüzde) .	68
Grafik 19 : Dünya Ekonomisinde Genç Nüfusa Dair İşgücü Göstergeleri (%).....	73
Grafik 20 : Türkiye Ekonomisinde Genç Nüfusa Dair İşgücü Göstergeleri (%).....	75
Grafik 21 : 2020 Yılında Dünya Ekonomisindeki İşsizlik ve İşgücünden Çekilme Düzeyleri (%).....	77
Grafik 22 : Covid-19 Salgın Döneminin Başlarında İşlerini Kaybeden Genç Nüfus (%).....	78
Grafik 23 : Türkiye'de Genç İşsizlik Gelişmeleri (%).....	81
Grafik 24 : Türkiye'de Salgın Döneminde Genç İşsizlik Gelişmeleri (%).....	82
Grafik 25 : 2014-2020 Yılları Arası İstihdam Oranları (15+ yaş)	89
Grafik 26 : 2019-2021 Yılları Türkiye'deki İstihdam Oranları	90

GİRİŞ

İnsanoğlu var olduğundan beri dünyada birçok hastalık ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan hastalıkların kaynağı insanlar, hayvanlar, bitkiler ve gözle görülemeyecek kadar küçük olan mikroorganizmalar olabilmektedir. Çeşitli kaynaklarla meydana gelen hastalıklar, bulaşıcı olmayan türlerinin yanında virüs ve bakteri türüne göre insandan insana, hayvandan insana veya hayvandan hayvana bulaşabilmektedir. Hastalıklar zaman zaman bu bulaşmalarla birlikte birçok coğrafi alanı ve canlıyı etkileyerek salgına dönüşebilmektedir. Dar alanda ortaya çıkan hastalık, bulaşıcı özellik gösterip geniş kitleleri etkilediğinde salgın hastalık veya tıp dilinde pandemi ismini almaktadır.

Dünyada günümüze kadar çok sayıda salgın hastalık meydana gelmiştir. Fakat diğer iktisadi krizlerin aksine nadir rastlanan bir kriz sürecinden geçmektedir. Direkt olarak bireylerin sağlık durumunda tehdit oluşturmak dışında sosyal yaşama, çalışmaya, üretime ve işgücü piyasalarına etki eden Covid-19 pandemisi diğer krizlerden daha fazla bir tehdit oluşturmaktadır. Bahsi geçen virüsün dünya üzerinde hızlı bir biçimde yayılması ve hasta sayılarının yükselmesi ile ülkelerin sağlık sistemlerinden sorunları görülmeye başlanmıştır. Salgın hastalıkların ortaya çıkması ve yayılmasında nüfus artışı, sağlık koşullarının elverişsiz olması, yetersiz ve sağlıksız beslenme gibi birçok faktör etkili olmuştur. Orta Çağ'da meydana gelen kara veba salgını, o dönemde Avrupa kıtasında milyonlarca insanın ölümüne sebep olmuştur. Yakın dönemde, Birinci Dünya Savaşı yıllarında milyonlarca insanın hayatına mal olan İspanyol gribi ortaya çıkmıştır. 21.yüzyılın başlarına gelindiğinde ise, salgın hastalıklar daha sık yaşanmaya başlamıştır. SARS gribi, kuş gribi ve domuz gribi gibi salgın hastalıklar bütün dünyada etkisini göstermiştir.

İnsanlığın maruz kaldığı son salgın hastalık ise koronavirüs salgınıdır. İlk defa Aralık 2019 tarihinde Çin'de tespit edilen hastalık kademeli bir şekilde dünyadaki bütün ülkelere yayılmıştır. Milyonlarca insana virüs bulaşmış ve bu virüsten dolayı milyonlarca insan hayatını kaybetmiştir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında ortaya çıkan İspanyol gribinden sonra en büyük salgın hastalık olan koronavirüs salgını günümüzde hâlen etkisini devam ettirmektedir.

İçinde bulunduğumuz koronavirüs salgını sürecinde insanların yaşam tarzlarında değişiklikler meydana gelmiştir. Hem sağlık alanında hem de sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda dönüşüm yaşanmıştır. Virüsün daha fazla yayılmaması için genellikle topluluk halinde yapılan sosyal ve kültürel organizasyonların iptal edilmesi, çalışma koşullarına göre evden çalışma modeline geçilmesi gibi birçok adım atılmıştır.

Koronavirüs salgını sürecinde insanların yaşam tarzlarının yanında hem hanehalkının hem de ülkelerin ekonomisi olumsuz şekilde etkilenmiştir. Salgın sürecinde yaşanan sokağa çıkma kısıtlamaları, insanların gıda, temizlik ürünleri dışındaki mallara talep oluşturmaması ve bu yüzden firmaların üretimlerini durdurması veya yavaşlatmasından dolayı insanların gelirleri bu dönemde düşmüştür. Ülke ekonomileri ise üretim ve tüketimin yavaşlamasından dolayı ciddi şekilde daralmıştır. Dünyadaki birçok devlet gelirini kaybeden vatandaşına salgına özel ekonomik paketler hazırlayarak yardımda bulunmuştur. Salgın döneminde işyerlerinin kapanması, firmaların üretimlerini yavaşlatmaları dolayısıyla üretimin azalması ve vergi tahsilatlarının düşmesiyle kamu gelirleri azalırken kamu harcamaları artmış, bu da büyük miktarda bütçe açıklarına sebep olmuştur.

Ülkelerin ve Türkiye'nin Covid-19 kapsamında iktisadi olarak maruz kaldığı olumsuzluklar, bilhassa pandemi sonrası meydana gelecek ve gelecekte iktisadi sorunlarla ve istihdam bakımından oluşacak riskler ciddi önem arz etmektedir. Yaşanan krizin hem talep hem de arz önlü olması, daha önce deneyimlenmemiş farklı bir krizle karşı karşıya kalındığının bir göstergesidir. Dolayısıyla bu kriz karşısında alınacak önlemler ve izlenecek politikalar, normal kriz yönetimlerinden çok farklı olacaktır. Bu bağlamda Covid-19 pandemisi nedeniyle Türkiye'de alınan önlemler ve kısıtlamalar neticesinde üretim ve istihdamın etkilenmesi konuları yanı sıra genç kesimin bu sorundan nasıl etkilendiği irdelenecektir. Çalışma yaşamında ve iktisadi alanda alınan önlemler, genç işgücünün istihdam edilmesi hususu üzerinde bir baskıya neden olmaktadır. Ülkemizde iktisadi alanı canlandırmak, çalışanı ve genç istihdam düzeyini korumak amacıyla birtakım önlemler alınmıştır. Bu durumda, hali hazırdaki krizden kurtulmak adına bilhassa gençleri ilgilendiren istihdam konusu üzerinde durulmalı ve gerekli politikalar oluşturulup hızlı bir biçimde uygulanmalıdır.

Çalışmamızın ilk kısmında salgın hastalık tanımı ve tarihçesi, 21. Yüzyıla kadar görülen ölümcül salgın hastalıklar ele alınmış daha sonrasında COVID-19 Pandemisi döneminde Dünyada ve Türkiye’deki gelişmeler ele alınmıştır. İkinci kısımda COVID-19 (koronavirüs salgını) ve Türkiye ekonomisine etkileri açıklanmıştır. Üçüncü kısımda genç işsizlik kavramı tanımlandıktan sonra genç işsizliğin önemine kısaca değinilmiştir. Pandemi döneminde oluşan genç işsizlik Dünya ve Türkiye bazında incelenmiştir. Son kısımda ise istihdam kavramı ve çeşitleri açıklandıktan sonra salgın sürecinde Dünyada ve Türkiye’deki istihdam durumları göz önüne alınarak genç işsizlik sorununa yönelik istihdam politikaları yorumlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.PANDEMİ VE SALGIN HASTALIKLAR

1.1. Salgın Hastalık Tanımı ve Tarihçesi

Hastalık, insan hayatıyla ilgili bir kavramdır. Geçmişten günümüze bakıldığında hastalık kavramının tıbbi bir kavramı ifade etmesi dışında tarihsel bir yönünün olduğu da kabul edilmektedir (Yolun, 2012, s. 11). Bilindiği üzere, hastalık yapan herhangi bir mikroorganizmanın insan vücuduna girerek buraya yerleşmesine ve çoğalmasına bulaşıcılık denir. Bu bağlamda ortaya çıkan hastalığa ise bulaşıcı hastalık denilmektedir. Bulaşıcı hastalıklar ülkelerin iklimi, coğrafyası, kültürel yapısı, temizlik anlayışı, sosyal ve ekonomik yapılarıyla yakından ilişkilidir. Bu anlamda tarihe bakıldığında, bulaşıcı hastalıkların bazen salgına sebebiyet vererek insan yaşamını ciddi derecede tehlikeye attığı görülmektedir (Parıldar, 2020, s. 19).

Salgın hastalık veya epidemic olarak adlandırılan bu hastalıklar belli bir bölgede yayılım göstererek birçok insanın aynı zamanda hastalanması olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifadeyle salgın hastalık, kısa bir zamanda çevrede yaşayan insanlara, bitkilere veya hayvanlara bulaşması durumu olarak adlandırılmaktadır. Diğer bir tanım ise salgın hastalığı belli bir bölgede toplumun çoğunu aynı anda etkileyen hastalık olarak tanımlamıştır. Tanımlara bakılırsa salgın hastalığın belirgin özelliklerinden biri belli bir yerde, belli bir zamanda meydana gelmesi ve birçok insana bulaşmasıdır. Bu bağlamda yerleşik hastalık (endemi) ve salgın hastalık (epidemi) arasındaki farkı belirtmek gerekmektedir. Bir hastalığın belli bir bölgede sürekli olarak bulunması endemi olarak ifade edilir. Bu yerleşik hastalık başka bir alanda yayılım göstermeye başladıysa salgına dönüşebilmektedir. Yerleşik ile salgın hastalık arasındaki en önemli fark zaman içerisindeki süredir. Salgın hastalıkların meydana geldikleri yerden başka bir bölgede görülmesine andemi, birkaç bölgede normal seyrinden daha fazla görülmesine epidemi, kıtalararası yayılım göstermesine ise pandemi denilmektedir. Ayrıca bir salgının şiddetli geçmesine olanak sağlayan özelliklerin tümüne ise salgın gücü adı verilmektedir. Hastalığa sebebiyet veren mikroorganizmanın gücü, bulaşma hızı, kişilerin direnci ve toplumun yapısı salgının gücünü etkilemektedir (Barker, 1979, s. 126).

Dünyada insan egemenliğinin ortaya çıktığı dönemlerden itibaren birçok salgın hastalık kayıtlara geçirilmiş ve birçoğu da milattan önceki dönemlerde ortaya çıkan hastalıklar olduğu arkeolojik kazılarla ispatlanmıştır. Geçmişten günümüze bakıldığında salgın hastalıkların insan hayatının birçok yönünü etkilediği görülmektedir. Salgın hastalıklar sosyal yaşamı, ticari faaliyetleri ve siyasi otoriteleri olumsuz anlamda etkilemektedir (Yolun, 2012, s. 11).

19. ve 20. Yüzyılın başlarında dünyada ve Osmanlı Devleti'nde salgın hastalığın etkin bir rol oynadığını, asker ve sivillerin hayatını kaybetmesine sebebiyet verdiği bilinmektedir (Gönüllü, 2008, s 445). Bu bağlamda sosyal ve iktisadi yönüyle bu tür durumlar pandeminin tarihiyle birlikte ele alınması gerektiğini ortaya çıkarmaktadır. Salgın hastalıkların tarihsel niteliğinin değerlendirilmesi açısından dört farklı yaklaşım mevcuttur. Birinci yaklaşım, imparatorlukların ve medeniyetlerin yıkılmasında salgın hastalıkların rolü olduğudur. Bu yaklaşıma göre salgınları biyolojik anlamda değil de meydana getirdiği sonuçlar bakımından ele almakta fayda vardır. Bu bağlamda, Amerika kıtasının keşfedilmesinden sonra Avrupa'dan gelen bulaşıcı hastalıklara bağışıklığı olmayan yerli halkın bir süre sonra yok olması bu durumun en önemli örneklerinden biri olarak gösterilebilir. Amerika kıtasının keşfinden önce birçok insan, Aztek, Maya ve İnka uygarlıklarında yaşam sürdürmekteydiler.

Amerika ve Avrupa arasındaki etkileşim sonucunda orada yaşayan yerliler, tifo, kızamık, grip, dizanteri, Alman kızamığı (kızamıkçık) ve kabakulak gibi çeşitli hastalıklara yakalanmış ve nüfuslarında önemli düşüşler olmuştur. İkinci yaklaşım ele alındığında salgın hastalıkların toplumsal değişimi, toplumdaki sınıf çatışmalarını ve toplumların güç dengelerini yansıttığı gözlemlenmiştir. Bir toplumda yaşanan bulaşıcı hastalık o toplumdaki derin yaraları ortaya çıkarabilir. Örneğin, Orta Çağ'daki veba salgınının yabancılara karşı düşmanlığı tetiklediği söylenebilir. Salgınların sonuçları, salgın hastalıkların incelenip değerlendirilmesi açısından çok önemlidir. Bu üçüncü yaklaşımın konusu olan salgının getirdiği sonuçlar geleneksel yöntemleri sorgulatmış ve yeni tıbbi teorilerin ortaya çıkmasına olanak sağlamış, bulaşıcı hastalıklarla baş etmek için yeni ilaçlar ve yöntemler denenmeye başlanmıştır. Son yaklaşım olan dördüncü yaklaşıma göre sömürgecilik ve siyasal güç için tıp ve salgın etkin bir rol oynamaktadır. Uygar topluluklarda yerleşik bir

hastalık, bu hastalığa bağışıklığı bulunmayan bir topluluğa bulaştığında yıkıcı bir etki yaratabilir. Bu bağlamda çok açıktır ki biyolojik bir etki toplumun nüfusuna, kültürel yapısına ve siyasal anlamda birçok sonuç doğurmasına sebebiyet vermektedir (Yolun, 2012, s. 12).

Salgın hastalıkların arkasında bıraktığı en önemli sonuç insan ölümleridir. Kitle halinde ölümler sonucu nüfus kayıpları gerçekleşmiş ve ekonomik ve ticari yaşamda son derece ciddi olumsuz sonuçlara sebebiyet vermiştir. Ekonomik yaşamın bir parçası olan toplumda yaşanan can kayıpları, mali hizmetleri aksatmış, mal ve hizmetlerin fiyatlarını arttırmış, enflasyona sebep olmuş ve vergi gelirlerinde büyük oranda azalışa yol açmıştır. Bunun dışında salgın hastalığa yakalanmamış ama yakalanma endişesi yaşayan insanlar ise göç etmek zorunda kalmış ve sonucunda bir süre kayıt dışı kalmak durumunda kalmışlardır. Bu bağlamda ekonomik yaşamı olumsuz etkileyen bu durum işgücünde azalmaya sanayi, tarım ve diğer alanlarda üretimin azalmasına yol açmaktadır. Bu sebeple arz-talep dengesizliği ortaya çıkmakta ve fiyat artışları meydana gelmektedir. Artan fiyatlar sonucu hastaların mali güçleri zayıflayarak ilaçları satın alabilme gücü azalış göstermiştir. Sonuç olarak salgın hastalıkların ekonomik alanda da derin yaralar açtığı en önemlisi iç ve dış ticareti durma noktasına getirdiği söylenebilir (Kardaş, 2010, s. 25).

Salgın hastalıkların genel ve kısa tarihi yukarıda belirtilmiş olmakla beraber çalışmanın devamında salgın hastalıkların türlerinin neler olduğunu anlamak adına salgın hastalık tarihi iki bölüm şeklinde incelenecektir. Bunlar 21. Yüzyıla kadar görülen ölümcül salgın hastalıklar ve 21. yüzyılın pandemisi COVID-19 şeklinde olacaktır. Çalışma alanının genişletilmemesine dikkat edilerek 21. Yüzyıla kadar görülen salgın hastalıklar genel hatlarıyla ele alınmış ve COVID-19 pandemisi güncel ve halen devam eden bir durum olduğu için çalışmanın tamamlanması tarihindeki güncel veriler kullanılarak hazırlanmaya dikkat edilmiştir.

1.1.1. 21.Yüzyıla Kadar Görülen Ölümcül Salgın Hastalıklar

Salgın hastalık tarihinin çok eskilere dayandığı bilinmektedir. Bu bağlamda literatüre bakıldığında birçok hastalığın milattan önce ortaya çıktığı ve günümüze kadar geldiği görülmektedir. İnsanlık tarihi 21. yüzyıla kadar birçok salgın hastalık geçirmiştir. Bunlar veba, kolera, sıtma, çiçek hastalığı, tüberküloz, İspanyol gribi,

tifo, ebola, AIDS, SARS gibi hastalıklar konunun genişletilmemesi için kısıtlı bir kapsamda ele alınacaktır.

1.1.1.1. Veba

Veba, insanlık tarihinin farklı dönemlerinde ortaya çıkan ölümcül bir hastalıktır. Veba hastalığı pire ısırıklarıyla insanlara taşınan, kemirgenlerin bir hastalığı olarak bilinmektedir. Salgın hastalıklardan çoğunlukla Avrupa kıtası etkilenmiştir ve her salgın insan nüfusunun büyük bir kısmını yok etmiştir. Veba hastalığı ile ilgili en eski kayıtlar Eski Ahit ve Homeros'un İlyada' sında bulunmaktadır. Fakat vebadan bahsedilen bu sözlerin endemik bir hastalığın salgını olmasından ziyade Tanrı'nın gazabı olarak görülmektedir. İlkel tıp zamanında vebanın nedeni büyücülükle ilgili aldatmacalar, ilahi cezalar hatta bir Yahudi nüfusunun varlığı ile ilişkilendirilmiştir. Tıbbi uygulamaların olmaması nedeniyle insanlar putlardan ve azizlerden yardım almaya çalışmışlardır (Demirbağ, 2018, s. 11).

İslam dünyasında ve Osmanlı toplumunda veba hastalığı “taun” ve “veba” olarak adlandırılırken, Ortaçağ'da veba hastalığı “black death” (kara ölüm) olarak adlandırılmıştır. Taun, “hiyarcıklı veba” olarak kullanılmış, veba ise ölümcül her salgın hastalığın karşılığı olarak ifade edilmiştir. Araştırmalar sonucunda veba hastalığının tarihsel süreci ve hastalığın özellikleri genel hatlarıyla belirtilmiştir. Modern araştırmacılar hastalığın seyrini, nedenlerini, çeşitlerini ve tedavisi hakkında değerlendirme yaparak vebanın iki türü olduğunu açıklamışlardır. Bunlardan birincisi hiyarcıklı veba hastalığıdır. Hiyarcıklı veba hastalığı, yabani kemirgen türlerinden (fare vb.) pirenin insanları ısırması sonucu bulaşmaktadır. Bu türün belirtileri çok net gözle görülebilmektedir. Hastanın enfeksiyon bölgesinde öncelikle siyahımsı bir leke görülmekte ve ardından boyun veya kasıklarda, koltuk altlarından yumurtaya benzer şişlikler meydana gelmektedir (Yıldız, 2014, s 7).

Belirtileri arasında yüksek ateş, baş ağrısı, halsizlik, baş dönmesi, bulantı ve ishal vardır. Lenf bezleri şişer, karaciğer ve dalakta genişleme meydana gelir. Bu veba türünün en hafifi olmasına rağmen, hastalığa yakalanan kişilerin yarısından çoğunun öldüğü görülmektedir. Vebanın ikinci türü ise pireden değil de insanlardan insanlara bulaşan akciğer vebasıdır. Soğuk hava sonucu mikrobun akciğere girip

yerleşmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda öksürük, yüksek ateş devamında kanlı balgam, nefes darlığı ve morarma gibi belirtiler mevcuttur. Bu hastalık enfeksiyonlu kişinin tükürüğünden ve öksürüğünden diğer insanlara bulaşabilmektedir. Akciğer vebasının yayılma hızı fazladır ve öldürücülük seviyesi yüksektir. Hastanın dış lenf bezlerinde ağrı başlar ve devamında şişlik meydana gelirse bu durum hastayı 2-4 gün içinde öldürür. Bu hastalık çocuklarda daha fazla etki göstermektedir (Onul, 1983 s. 380; Onul, 1971 s. 743-744; Tuncer, 1982, s.453-454).

Veba hastalığı her yaşta, her ırkta ve cinste meydana gelebilmektedir. Hijyen sorunu yaşayan ve yeterli derecede sağlığa uygun koşullara sahip olmayan geri kalmış ülkeler de bu durum endemik bir hal alabilir. Veba hastalığının yayılmasını, bulunduğu ortamda düşük hayat şartlarının olması tetiklemektedir. Bu bağlamda epidemi şeklinde yayılması, toplumların hayat standartları, beslenme, sosyo-ekonomik durumları ve sağlık koşullarının önemli bir yer edindiğini belirtmek gerekmektedir. Açlık, sefalet, doğal afetler ve göçler vebanın epidemi ve pandemi halini almasına sebebiyet vermiştir. Tarihe bakıldığında bu yaşantılara sahip toplumların pandemiden kaçamadığı görülmektedir (Arık, 1991, s 28).

Literatüre bakıldığında veba salgınlarının çok eski tarihlere dayandığı bilinmektedir. Kaynaklara göre M.Ö. 8. yüzyıla ait eserlerde Mezopotamya bölgesinde vebanın bulunduğu ve M.Ö. 2000’li yıllarda yazılmış olan Gılgamış Destanı’nda veba salgınından bahsedildiği bilinmektedir. Genel olarak Akdeniz ve Avrupa üzerinden araştırmalar yapıldığı için vebanın geçmişinin bu bölgeler üzerinden anlatıldığı görülmektedir (Yıldız, 2014, s. 8).

Tarihte vebanın pandemisi ilk olarak 541 yılında Mısır’ da başlamıştır. Bu veba salgını Bizans İmparatorluğu’nu sosyal, ekonomik, siyasi gibi birçok olumsuz yönden etkilediği için “Justinian Vebası (541-542)” olarak adlandırılmıştır. Orta ve Güney Asya’nın, Kuzey Afrika’nın ve Avrupa’nın nüfusunun yarısından çoğu bu pandemiden dolayı hayatını kaybetmiştir. Veba salgınları Avrupa kıtasında Orta Çağ’dan başlayıp 18. yüzyıla kadar devam etmiş, 18. Yüzyıldan sonra da etkisini yitirmiştir. Osmanlı Devleti’nde ise 15. yüzyılda başlayıp dört asır boyunca devam edecek olan veba salgınları dönemi başlamıştır. Tarih boyunca savaşların da veba

salgınının yayılmasında etkili olduğu bilinmektedir. Örneğin, Spartalılar ile Atinalılar arasında meydana gelen Peleponnes Savaşı'nda Atinalıları veba salgını sarmıştır. Bu veba salgınında kaynağın nereden geldiği tam olarak bilinmemekle birlikte şehrin sağlık koşullarının zayıflığının da etkisiyle Atinalıların üçte biri hayatını kaybetmiştir. Bu salgın sonucu da Atinalıların Spartalılara karşı yenik düşmelerine sebebiyet vermiştir (Parıldar, 2020, s. 22).

Tarihi kaynaklara bakıldığında Roma'da veba salgınının 167 yılında patlak verdiğini ve 3000 kişinin yaşamını yitirdiğini, ayrıca Bizans'ta ilk defa 542 yılında veba salgının ortaya çıktığı ve Doğu Roma İmparatorluğu'ndaki birçok insanın ölümüne neden olduğu bilinmektedir. Veba, İslam Dünyasında da etkisini göstermiştir. Hz. Ömer'in Şam'a doğru yola çıktığı zamanda Şam'da "taun" olduğu duyulmuş ve yanındaki kişilerin Şam'a gidip gitmeme konusunda görüş ayrılığı yaşadığı bilinmektedir. Daha sonra Mısır'da 940 yılında, Bağdat'ta 940-941 yıllarında veba salgını ortaya çıkarak binlerce insan hayatını kaybetmiştir. O dönemlere yakın zamanda da Anadolu'da veba salgını kendini göstermiştir. Bizans ve Osmanlı dönemlerinde de İstanbul'da birçok veba vakaları görülmüştür. Örneğin, 15. Yüzyılın sonları 16. Yüzyılın özellikle ilk üç yılı arasında Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerde yaşanan açlık, Osmanlı İmparatorluğu'nu ekonomik ve sosyal yönden bertaraf etmiştir (Yıldız, 2014, s. 9).

Orta çağ toplumlarında din farkı olmadan hastalıklara karşı çözüm yolları genel itibariyle aynıdır. Toplumun hastalığa bakış açısı tam anlamıyla geleneksel ve dinsel yorumlamalardır. Hristiyanlara göre Hz. İsa, Tanrı tarafından gönderildiğine ve kullarının hastalık karşısında sabırlarının denendiği yorumu yapılmıştır. Müslümanlar için ise, Allah'ın gönderdiği bir hastalık olarak kabul edilmiş ve şehadete varmada yol göstereceğine inanılmıştır. Fakat buna rağmen şifayı da aramaya devam etmişlerdir. Bir kesim taun hastalığına yakalananlardan kaçmamışken, bir kesim ise hastalığa yakalananlardan kaçarak şehri terk etmişlerdir. Tekrar evlerine gelme durumları olanlar ise sirke ile evi yıkar, buhar ile temizlerlermiş. Daha sonra 19. Yüzyıla gelindiğinde daha geniş önlemler alınmıştır. Osmanlı Devleti Avrupalıların uyguladığı bazı önlemleri uygulamaya geçirmiştir. Veba olan evlerin yakılıp, yıkılması, kıyafetlerin ve eşyaların temizlenmesi, sirke ya da su ile arınık işlemleri, karantina uygulaması, hastalık olan yerlerin askerlerle

korunması gibi birçok tedbir uygulamaya geçirilmiştir. Veba hastalığının, Osmanlı Devleti'nin ekonomisine zarar verdiği ve nüfusu oldukça azalttığı bilinmektedir. Avrupa'nın da sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel yaşamında derin yaralar açmıştır (Yıldız, 2014, s. 17).

1.1.1.2. Kolera

Kolera, *Vibro Cholerae* bakterisinin neden olduğu akut bir hastalıktır. Bu bakteri bağırsığı enfekte eder ve sulu şekilde ishal üretir. Bu durum tedavi edilmezse hızla dehidrasyona ve ölüme sebebiyet vermektedir. Virgül şeklindeki *Vibro Cholerae* ilk olarak 1854 yılında İtalyan bilim adamı Filippo Pacini tarafından tanımlanmıştır. Bu bakteri temelde kontamine yiyecek ve suyla yayılım göstermektedir. Kötü arındırma ve hijyen koşulları, hastaların dışkılarından toprak, yiyecek veya suyun kirlenmesine neden olmakta ve yutulduktan sonra kolera hızlı bir ilerleme göstermektedir. Ortalama kuluçka süresinin iki veya üç gün olduğu tahmin edilmektedir. Fakat bazı durumlarda 12 saat kadar kısa olabilir. Hastalık ilerleme gösterdikçe sık ishal yanında kusma, bacak krampları ve morluklar gibi deri lezyonları görülür. Bir sonraki aşamada vücut ısısı düşer, nabız zayıflar ve şiddetli susuzluk hissedilmeye başlanır. Dışkı görünüşleri “pirinç suyu” olarak tanımlanan beyazımsı sıvılar gibi görünür. Vücut sıvılarının yanı sıra hastalar ayrıca sodyum ve potasyum gibi hayati elementleri de kaybeder. Bir kolera kurbanının karakteristik görünümü; dehidratasyon ve temel elektrolitlerin kaybedilmesi sonucunda hasta çökük gözler, kırıxık yüz ve siyanotik dudaklar şeklindedir. Bu soluk görünüm genellikle sanat eserleri üzerinde kolera hastalarını betimlemek için tasvir edilmiştir. Kolera günümüzde sanayileşmiş ülkelerde nadir görülen bir hastalık olarak kabul edilmekle birlikte gelişmekte olan ülkelerde halen rapor edilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü istatistikleri 2016 yılında 38 ülkeden toplam 132.121 vakanın bildirildiğini ve bunun da 2420 can kaybıyla sonuçlandığını göstermektedir. Tarih, 19. Yüzyıldan beri kaydedilmiş altı kolera salgını olduğu gösteriyor ve yedincisi bugün dünyadaki birçok gelişmekte olan ülkede hala etkilidir (Demirbağ, 2018 s. 18).

Kolera hastalığı Hindistan'da eskiçağlardan beri bilinmektedir. Salgın Hindistan'ın Ganj Nehri'nde cereyan etmiştir ve yayılım göstererek Hindistan'da sık sık görülen endemilere yol açmıştır. Fakat 1817 yılından sonra ilk defa Hindistan

dışında da görülmeye başlamıştır. 1817, 1826-37, 1840-49, 1856, 1863-65, 1879-84, 1891-96 dönemlerini kapsamakla birlikte, bu salgınlar milyonlarca kişinin yaşamını yitirmesine neden olmuştur (Şehşuvaroğlu, 1967, s. 54-55). Literatüre bakıldığında kolera salgını tarihlerinin farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu durumun sebebi olarak da hastalığın seyrinin şartlara ve zamana göre değişiklik göstermesidir.

Hindistan’ da ortaya çıkan koleranın yerleşik bir hastalıktan çıkıp pandemi şekline dönüşmesini sağlayacak birçok sebep bulunmaktadır. Başat faktör olarak Hindistan’ın nüfusunun hızla artması gelmektedir. 19. Yüzyıl Sanayi Devrimi ile başlayan kolera, Hindistan’da İngiliz kolonizasyonu ile tüm dünyaya yayılmıştır. Sanayileşme ile birlikte kırsal kesimden kente göçlerin olması, şehirlerdeki altyapının yetersizliği ve kanalizasyon sistemi sorunuyla insanlar sadece Ganj Nehri’nde dini amaçlı yıkanmaları dışında temizlik amaçlı yıkanmaya da başlamışlardır. Bu durum birçok hastalığın doğmasına sebebiyet vermiştir. 1817 yılında da buradaki hastalıkları diğer ülkelere yayan birçok sebep var olmakla birlikte, 1817 ve sonrasında yaşanan savaşlar, ticari ve askeri yönlü faaliyetler, kara ve deniz yollarının kullanılması gibi birçok etken kolera salgınının yayılmasına neden olmuştur (Yaşayanlar, 2015, s. 11-12).

Kolera hastalığının yayılmasındaki temel neden kirlenmiş su kaynaklarıdır. Kişi kirli su içerek veya kontamine yiyecekler yiyerek koleraya yakalanabilir. Temiz suyu ve modern kanalizasyon tesislerine erişim, gelişmiş ülkelerin kolera salgınlarını önlemelerine yardımcı olmuştur. Temiz su tesislerinin bulunmadığı yerlerdeki risk, dikkatli yiyecek ve su işleme ve hızlı tıbbi tedavi ile yine de azaltılabilir. Gelişmekte olan ülkelerde, hastalık kaynamış su kullanılarak ve pişmiş sebze ve meyveler tüketilerek kontrol altına alınabilir. Mevcut tıbbi uygulamalarda kolera için tedavi yöntemleri basit ve ucuzdur. Sıvıların ve elektrolitlerin hızlı değiştirilmesi, hayatta kalmak için çok önemlidir. Bu nedenle Oral Rehidrasyon Tedavisi en yaygın ve etkili tedavidir. Bir bakteri hastalığına neden olduğundan, antibiyotikler kolera için başka bir etkili tedavi yöntemi değildir (Coleman, 2003, s. 36-37).

1.1.1.3. Tüberküloz (Verem)

Tüberküloz bakterilerinin insanlık tarihinden bile önce var olduğu düşünülmektedir. Ancak ilk olarak, insanların gruplar halinde başkalarıyla vakit

geçirmeye başladıkları kolektif yaşamın başlamasıyla tanınmıştır. Ortak yaşamın artması ve hayvanların evcilleştirilmesiyle tüberküloz gelişmeye ve diğerlerini enfekte etmeye başlamıştır. Muhtemelen bir tüberküloz bakterisinin (ARB) en eski kanıtı, insan kemiklerinde MÖ 5000'den gelmektedir. MÖ 3500'den itibaren Ürdün'de toplanan Mısır mumyaları ve iskeletlerinde de Tüberküloza benzer kanıtlar bulundu. Aynı şekilde MÖ 1750'de oluşturulan Hammurabi Yasası da veremden ilahi bir ceza olarak bahsetmektedir (Barış, 2002, s. 338).

Tüberküloz (verem) tarihinde Hipokrat'ın çalışmaları önemli bir yer tutmaktadır. MÖ 460-375 yılları arasında yaşamıştır ve tüberküloza atıfta bulunmak için, mezarda ayak olması anlamına gelen Yunanca "Phthisis" sözcüğünü kullanmıştır. Tüberküloz hastalığını dönemin en önemli hastalıklarından biri olarak tanımlamış ve 18-35 yaş arasındaki bireyleri etkileyen ölümcül bir hastalık olduğunu belirtmiştir. Aristoteles ve Galen gibi çağdaşları da hastalık üzerinde çalışmalara devam ettiler. Aristoteles, tüberkülozun bulaşıcı bir özelliğe sahip olduğunu savunurken, diğerleri bunun kalıtsal olduğuna inanmışlardır. Galen, Phthisis için "öksürük, ateş ve vücudun irin tüketiminin eşlik ettiği akciğer, göğüs veya boğaz ülseri" olarak bir tanımlama yapmıştır. Akciğer tüberkülozunun üç evresi olduğunu ve bir tüberküloz hastasıyla aynı odada yaşamının tehlikelerini, bulaşıcı özelliğini vurgulayarak açıklamıştır ((Pease, 1940, s. 382).

15. ve 17. Yüzyılda tıbbi uygulamaların yetkilendirilmesiyle hastalıkların etiyolojileri anlaşılmaya başlandı. Bu arada tüberküloz konusunda da çalışmalar hızlanmaya başlamıştır. Tüberkülozun insanda insana bulaşacağı düşüncesi var olmakla birlikte bu düşünce 300 yıldan bu yana somut bir örneklerle kanıtlanamamıştır. Jean Antoine Willemin, 5 Aralık 1865 tarihinde Paris Tıp Akademisi'nde yaptığı bir çalışmada, tüberküloza neden olan bir mikrobun olduğu, bu mikrobun bulunduğu dokuları hasta ederek orada çoğalması sonucu hastalığa yol açtığını ifade etmiştir (Öztürk, 2018). 1882 yılında ise Robert Koch tarafından tüberküloz basilinin keşfi gerçekleşmiştir. Koch, bulaşıcı özelliğini kanıtlayan tüberküloz hastalığı üzerine yaptığı dört çalışmasıyla 1905'te Nobel Ödülü'nü kazanmıştır. O zamanlar bakterilere Bacterium Tuberculosis denmekteydi. Daha sonra 1886'da Lehman ve Neuman mantar benzeri özelliği sebebiyle adını M. Tuberculosis olarak değiştirmişlerdir. Mikroskobun Anthony Van Loeuwenhock tarafından keşfedilmesi

ve Wilhem Conrad Roentgen'in x-ışını icat etmesi ile tüberkülozun bakteriyolojik ve radyolojik tanımları netleşmiştir. Tüberküloz bakteri türleri şunlardır: M. Tuberculosis, Mycobacterium Bovisi Mycobacterium Africanum ve Mycobacterium Microti. Günümüzde en sık görülen M. Tuberculosis'tir. 1700'lü yılların başlarında filizlenen Endüstri Devrimi'nin etkisi 1800'lü yıllarda daha çok hissedilerek kentsel nüfusu arttırmış ve yetersiz beslenmeye, yoksulluk ile birlikte sağlıksız hayat koşullarına yol açmıştır. Tüberküloz hastalığının yayılmasına ortam hazırlayan bu durumlar, nüfusun içinde giderek yaygınlaşmıştır. 18. yüzyılda, nüfusun beşte üçüne tüberküloz teşhisi konulabiliyordu. Tüm bu olumsuz sonuçların yanında tüberküloz hastalığı, ünlü yazarlar tarafından romantik bir hastalık olarak da nitelendirilmiştir. Çoğu yazar ve şair ölümcül etkisine vurgu olarak tutkunun gücünü anlatmak için kullanmış ve en yaygın temalardan biri haline gelmiştir. Ancak birçok popüler yazar ve müzisyen de dâhil olmak üzere binlerce insanın acı çekerek yaşamlarının son bulmasına sebep olmuştur (Kıyan, 1999).

Verem tarihinde Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'deki gelişmelere baktığımız zaman Sultan II. Mahmut ve I. Abdülmecit'in tüberküloz sebebiyle öldüğü bilinmektedir. I. Abdülmecit'in oğlu Sultan II. Abdülhamit, hastalığa karşı duyarlıydı ve 1890 yılında hastalığın son gelişmelerinin incelemek adına Berlin'e bir heyet göndermiştir. Besim Ömer Paşa, 1906 yılında Paris'teki Uluslararası Verem Kongresi'ne gönderilerek, Türkiye'de bilinen ilk veri olan hastalardan istatistiksel veri toplamaya başlamıştır. Verilere göre, o yılın nüfusu 200.000 olan İstanbul'da 92.942 kişinin hayatını kaybettiği, İzmir'de ise ölüm oranı 200.000'de 2.800 olarak gerçekleşmiştir. Bu durumdan sonra önleyici tedbirler alınmaya başlanmıştır. 1918 yılında "İstanbul'da Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti" ve 1923 yılında İzmir Veremle Mücadele Hayriyesi" kurulmuştur (Öztürk, 2018, s. 4-5).

Hastaların tedavileri sırasında temiz hava alabilecekleri alanlara sanatoryum adı verilen özel hastaneler inşa edilmiştir. Bu izolasyon toplumlararası hastalığın önlenmesi adına yarar sağlamıştır. Fakat 1980'li yıllardan bu yana ABD ve Avrupa ülkelerinde hasta sayısında önemli artışlar olduğu görülmektedir. HIV teşhisi konan kişilerin büyük bir kısmında tüberküloz olduğu görülmüştür. Tüberküloz hastalarının 2003 yılında ise 34 ile 42 milyon arasında olduğu tahmin edilmektedir ((Hays, 2005, s. 439).

Günümüzde de halen önemini koruyan bu hastalık geçmişten bugüne birçok isimle anılmıştır. Hastaların benizlerini soldurarak öldürdüğü için “Beyaz Ölüm” veya “Beyaz Veba” (White Death; White Plague), hastalığa yakalanan insanı tüketerek öldürmesine de “Tüketim Hastalığı” (Consumption) adı verilmiştir. Romalılar ise bu hastalığa öksürükle birlikte balgamin çıkması, nefes alıp vermede hırıltı anlamında “Phthisis” adını vermişlerdir. Bu bağlamda verem hastalığıyla alakadar olan doktorlara Ftizyolog denilmektedir. Bizde ise verem hastalığı en yaygın olarak “İnce Hastalık” olarak adlandırılmıştır (Barış, 2002, s. 338).

1.1.1.4. Çiçek Hastalığı

Çiçek hastalığı, insanlık tarihi boyunca birçok ülkeyi derinden etkilemiş ve farklı dillerde karşılık bulmuştur. İngilizcede “smallpox”; Fransızcada “petite verole”; İspanyolcada “viruela”; Latince “variola”, “variole”, “de varius”, “tachete”, “mouchete”; Almancada “blattern”, “pocken”; İtalyancada “vajuola” olarak bilinmektedir. Osmanlıcada “cederi”, Arapçada ise “cüderi” olarak kaynaklara kaydedilmiştir. Osmanlı arşiv belgeleri incelendiğinde ise Türkçe kökenli “çiçek” sözcüğünün ifade edildiği bilinmektedir (Mercan, 2017, s. 4).

Hastalığın insanlarda belirtilerine bakıldığında şiddetli baş ağrısı, yorgunluk, yüksek ateş, sırt ve kas ağrıları şeklinde gerçekleştiği bilinmektedir. Bu süreç 12 günlük kuluçka süresi tamamlandığında gerçekleşmektedir (Belongia and Naleway, 2003, s. 87-88).

Daha sonra vücutta döküntüler meydana gelir ve kollar, bacaklar, eller ve avuçlarda yoğun olarak gözlemlenir. 10 günden sonra bu döküntüler kuruyarak dökülmeye başlar ve hastalığın son evresinde bu döküntüler tamamen dökülerek yerine çiçek bozuğu denen izlere bırakmıştır. Bu izlerin ise ömür boyu insan vücudunda kaldığı bilinmektedir (Mercan, 2017, s. 3).

Bu döküntü zamanında hastalık oldukça bulaşıcıdır ve hastanın karantinası şarttır. Aşırı durumlarda çiçek hastalığı körlüğe ve erkek kısırlığına sebebiyet verebilmektedir (Belongia and Naleway, 2003, s. 87-88).

Çiçek hastalığını her yaş grubu geçirebilmektedir fakat daha çok çocuklarda etkili olan bir hastalıktır. Çiçek mikrobi iki tür virüsten oluşmaktadır. İlki, variola major virüsü %30 ölüm oranıyla yaşamı tehdit eden koşullara neden olurken, ikincisi

olan variola minörün ölüm oranının %1'den daha az olduğu bilinmektedir (Variola Major, V. Minor", Federation of American Scientists). Variola virüsü insan vücuduna solunum yoluyla girmektedir ve öksürme anında çıkardığı tükürük damlacıkları ile bulaşmaktadır. Ayrıca hastanın kullandığı eşyalardan da bulaşma riski oldukça yüksektir. Bu durumda hasta ile yakın ilişkisi olan hasta bakıcılar ve kişiler yüksek risk altındadır (Yıldız, 2014, s. 24).

Çiçek hastalığının ne zaman ve nereden ortaya çıktığıyla ilgili kesin bir bulgu bulunamamakla birlikte ancak Mezopotamya'yı işaret eden bazı kanıtlar bulunmaktadır. Bu düşünce, MÖ 1157'de ölen ve hala Kahire Müzesi'nde korunan V. Ramses' in mumyası üzerinde çiçek hastalığını işaret eden izlerle pekiştirilmiştir. Ayrıca uluslarda çiçek hastalığına karşı iki kutsal puta tapıldığı bilinmektedir. Hindu tanrısı Sitala Mala ve Çin tanrıçası Niang-Niang bu açıdan önem taşımaktadır. İlk tıbbi bilgiler ise 10. Yüzyılda Persli Doktor Rhazes tarafından açıklanmıştır. 910'da "Çiçek ve Kızamık üzerine Bir İnceleme" yi belgelemiştir. Her iki hastalığında özelliklerini ayrı ayrı tanımlamıştır (Williams, 2010).

MÖ 500'lerde ise Hindistan'ın yirmi beş milyon nüfusunda çiçek hastalığının varlığından söz edilmektedir. Bu durum da Çiçek Tanrısının varlığı, çiçek salgınının Hint toplumunda ölümcül seviyede olmasının göstergesi olarak kabul edilmektedir (Fenner, 1988, s. 211).

MÖ 1122 tarihinde Çin'de çiçek hastalığının varlığından da söz edilebilmektedir. Aynı şekilde MS 451 yılında Champs Cataulniques'te yenilmesinden önce Atilla'nın savaşçılarında bu hastalığın olduğu ve Avrupa'daki çiçek hastalığının yayılmasındaki etkenin ise Hunlar olduğu düşünülmektedir (Davies, 2006, s. 211).

Ebubekir Zekeriya Er- Razi (ö. 925) tarafından çiçek hastalığı hakkında bazı bilgiler verilmiştir. Daha sonra İbni Sina da (ö. 1037) çiçek hastalığının bulaşıcı bir hastalık olduğunu belirtmiştir. Hastalığın tam anlamıyla tüm Avrupa'ya yayılması Sekizinci Haçlı Seferi (1270) sırasında yaşanan salgından kaynaklı olduğu bilinmektedir. Bu tarihten sonra Afrika kıtasında ve Akdeniz kıyılarında bu hastalıktan söz etmek mümkün olmuştur (Fenner, 1988, s. 214).

Çiçek hastalığı erken yüzyıllarda daha hafif bir şekilde hüküm sürmüştür fakat 17. yüzyılda hastalığın patlak vermesi ile birlikte daha şiddetli bir hal almıştır. 16. ve 17. yüzyıllarda, kolonizasyon faaliyetleri, ölümcül virüsü Yerli Amerikalılar gibi bağışık olmayan topluluklara yaymayı içeriyordu. 1630 yılında Rus sömürgeciler hastalığı Sibirya'ya taşımış ve Avrupa, hastalıktan 40.000 Parislinin hayatını kaybetmesine sebep olacak önemli kayıplar vermiştir (Williams, 2010).

Çiçek hastalığı 19. Yüzyılın başlarında Anadolu'ya tam anlamıyla ulaşmış ve Anadolu'nun hemen hemen her yerinde görülmeye başlamıştır. Özellikle çocuklar olmak üzere birçok kişi hayatını kaybetmiştir. Osmanlı Devleti çiçek hastalığından kurtulmak amacıyla bir dizi önlem almaya çalışmış, aşı ve hekim ihtiyacını karşılamayı amaçlamıştır. Çiçek hastalığına en erken tedbir alan milletlerden biri Türklerdir. Çiçek hastalığından dolayı meydana gelen deri döküntülerini ceviz kabuklarında muhafaza etmişlerdir. Daha sonra hastalıktan korumak istedikleri insanların kollarına çizik atıp bu döküntüleri çizik olan yerlere sürmüşlerdir. Bu bağlamda çiçek hastalığı geçiren bir hastada belirtiler yaşansa bile daha hafif bir şekilde atlatabilmiştir. Bu aşılama şekline de insan çiçeği aşılması denilmiştir (Yıldız, 2014, s. 50-51).

1796 yılında Edward Jenner ilk başarılı aşırı geliştirmiştir. Edward Jenner, 1798'de aşının sonuçlarını yayınlamış ve takip eden üç yıl içinde İngiltere'de yaklaşık 100.000 kişi aşılanmıştır. Bu sayı 1815 yılında milyonlara ulaşmıştır. Dünya Sağlık Örgütü 1958 yılında bir kontrol programı başlatmış ve çiçek hastalığı 20. Yüzyılda tüm dünyada ortadan kaldırılmıştır (Harden, 2008: s. 647).

Çiçek aşısının örnekleri ABD Hastalık Kontrol Araştırma Enstitüleri'ndeki dondurucularda ve Rusya Federasyonu'nda Devlet Viroloji ve Biyoteknoloji Araştırma Merkezi'nde saklı tutulmaktadır. Çiçek hastalığı yeryüzünden atılsa bile virüsün, biyolojik silah olarak kullanılabileceği olasılığı tartışması halen devam eden bir konudur (Mercan, 2017, s. 8-9).

1.1.1.5. Sıtma

Sıtma hastalığının tarihi çok eski zamanlara dayanmaktadır. Toplumlar, Tarım devrimine geçmesiyle birlikte çeşitli mikroplarla tanışmaya başlamışlardır. Dünya üzerinde tarımla uğraşanların artması, toprağın işlenmesi, insanların tarımla

bir araya gelecek şekilde suyun etrafına yerleşim alanları kurması, ormanlarda yaşayan canlıların yaşama alanlarının insanlarla iç içe olmalarına sebebiyet vermiştir. Nüfusun artmasıyla işlenmemiş topraklar işlenmiş ve buralarda yaşam alanı bulan fareler, pireler, keneler ve sivrisinekler çoğalmaya başlamıştır. Bu zararlı hayvanlarda veba, tifüs ve sıtma gibi mikropları insanlara taşımıştır. Sıtma, Plasmodium türlerinden dişi Anofel cinsi sivrisineklerin insanları sokması sonucu oluşan bir protozoon hastalığıdır. Anofel cinsine göre yaşam alanları farklılık gösterdiği için coğrafyanın neredeyse tamamında hastalığa yol açmıştır. Yüzyıllar süren bu sıtma hastalığı ilk olarak Mısırlılarda görülmüştür. Modern tıbbın kurucularından olan Hipokrat sıtmanın tanımını günlük, gūnaşırı ve 72 saat süren ateş nöbetleri olarak tanımlamıştır. Bataklıktan kirli su içen toplumların karınlarının dışarı doğru çıkacağını ve dalaklarının büyüyeceğinden bahsetmiştir. Afrika’da da bu alanlara uygun şartlar bulunması nedeniyle hastalığın kitlesel çapta yayılmasına sebebiyet vermiştir (Koşlu ve Doğan, 2010, s. 210).

Sıtma mikrobu taşıyan sivrisinekler kanalizasyon suları, durgun sular ve akarsu kenarlarındaki sularda yaşamını sürdürmektedir. Ayrıca yaz aylarında zirve yaparak birçok insanın ölümüne neden olmaktadır. Sivrisinekler sıcak ve nemli gecelerde kendini daha çok gösterirken, gündüzleri oldukları yerde, kışları ise kapalı alanlarda durağanlaştıkları bilinmektedir (Gökberk, 1948, s. 17).

Sıtma olarak adlandırılan bu hastalık farklı dillerde çeşitli isimler almıştır. Dünya da en çok bilinen isim İtalyanca iki sözcüğün birleştirilmesi ile oluşan Malaria’dır. Daha başka Paludismus, Remittent fever ve Marsh miasma şeklinde isimler verilmiştir (Nikiforuk, 2001, s. 34).

Sıtma hastalığının araştırmalar sonucu birçok coğrafyada bulunduğu düşünülmektedir. Otuz milyon yıl öncesinde bulunan sivrisinek fosillerinin insanlığın sıtma ile karşılaşmasının eskilere dayadığının bir göstergesidir. Yakın çağlarda sıtma hastalığına yakalanan insanların bulundukları bölge karantinaya alındığını ve eşyalarının yakıldığını bilinmektedir. MS 980 tarihinde İbni Sina “Kanun” isimli eserinde sıtma hakkında ayrıntılı bir şekilde söz etmiştir. 20. Yüzyılın başlarında artık dünyanın hemen hemen her yerinde sıtmanın yaygınlaştığı görülmüştür. Sıtma, ABD’nin güneyi, güney Amerika kıtasının geneli, Meksika, Avrupa ve Asya’nın

birçok ülkesi, Afrika'nın tamamı, Avustralya kıtasının kuzeyi ve bütün adalarda yaygın olarak görülmüştür. Anadolu'da da sıtma tarihler boyunca medeniyetleri çökertecek şekilde etkili olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu döneminde de o zamanın şartlarından dolayı verilere tam anlamıyla ulaşamamıştır. Kurtuluş Savaşı döneminde de Türk ulusunun zorlu bu döneminin yanında sıtma ve verem ile uğraştıkları bilinmektedir. Cumhuriyet'in ilanından sonra da Türkiye'de sıtma ile mücadele başlamıştır (Demirhan, 2018, s. 197).

Dünyada sıtmanın bu derece yaygınlaşması sonucu günümüz koşullara yakın şekilde tedavi süreçleri başlamıştır. 1955 yılında Dünya Sağlık Örgütü, "Küresel Sıtma Eradikasyon Programı" uygulanmaya başlanmıştır. Bu program sonucunda birçok ülke sıtma hastalığının durdurulmasında başarılı sonuçlar elde etmişlerdir. Fakat 1970'lerde sıtma eradikasyonu ihtimalinin olanaksız bir durumda olduğu belirlenmiştir ve bu düşünceden uzaklaşmıştır. Programın başarısız olması sonucu 1990'larda kır ve kent ayrımının olmaması, sanayinin gelişmesi, orman yangınları, nüfusun artması gibi birçok sebep sonucu sıtmanın bütün dünya geneline tekrardan yerleşik bir hal almasına sebebiyet vermiştir. Dünya nüfusunun neredeyse %40 sıtmanın yerleşik olduğu bölgelerde yaşamaktadır. Günümüz de ise halen sıtma hastalığı insanları korkutmaya devam ettiği gibi dünyadaki ölümlerin %4'nün sıtmanın sebep olduğu bilinmektedir (Akdur, 2006, s. 2-3).

1.1.1.6. Diğer Hastalıklar

İnfluenza virüsünün sebep olduğu grip salgını geçmişten günümüze yaşanan bir salgın hastalık olarak bilinmektedir. Fakat yeterli donanım ve kaynağın olmaması açısından 18. yüzyıla kadar net bir şekilde açıklanamamıştır. Grip, virüslerin yol açtığı üst solunum yolu enfeksiyonu olarak tanımlanabilir. Belirtileri ise baş ağrısı, boğaz ağrısı ve ateş olarak kendini gösterir. Grip "İnfluenza" adı verilen virüsün vücuttaki bağışıklığı çökertmesi sonucu daha ağır olan zatürreye sebebiyet verebileceği bilinmektedir (Yolun, 2012, s. 97). İnfluenza virüsünün genetik bilgileri A, B, C olmak üzere üç tipte incelenmektedir. Tip A, insanları, memelileri ve kuşları etkilemektedir. Bu tip son yılların en ağır olarak geçirilen hastalık sebebi olarak bilinmektedir. Tip B ise yalnızca insanları etkilemektedir ve belirli bir bölgede salgına sebebiyet vermektedir. İnsanlarda ve domuzlarda görülen ve çok az hastalık

boyutuna ulaştığı bilinen tür ise Tip C'dir. İnfluenza hastalığından kaçınmak adına insanlar toplu alanlarda dezenfektan kullanmalı ve bulaşma yolunu önlemek amacıyla grip bulaşmış kişilerle temastan kaçınmalılardır. Yapılan tedaviler hastalığın belirtilerinin azaltmaya yardımcı olduğu görülmüştür fakat en etkili yolunun da aşı olduğu bilinmektedir.

Virüsün mutasyona uğraması sebebiyle her yıl bu anlamda aşılar geliştirilmeye çalışılmaktadır. 1829 yılında pandemi Asya'da başlamıştır ve ticaret yollarıyla Rusya'ya ve daha sonra ABD' ye ulaşmıştır. 19. Yüzyılda grip salgını Avrupa'nın en büyük salgını haline gelmiş ve dünyada birçok insanın ölümüne sebebiyet vermiştir (Demirbağ, 2018, s. 27).

20. Yüzyılda ise grip salgının en ağır dönemi olan 1918-1920 yılları arasına denk gelen H1N1 virüsünün neden olduğu İspanyol Gribidir. İspanyol gribi I. Dünya Savaşı'yla başlayıp askeri kamplarının sürekli olarak yer değişikliği yapması sonucu pandemi haline dönüşmüştür. İspanyol gribi olarak bilinmesinin sebebi ise İspanya'nın savaşa katılmayan bir ülke olması sebebiyle o dönemde gazetelerde bahsetmesinden kaynaklanmaktadır. Osmanlı Devleti 'de dahil olmak üzere dünyayı etkisi altına alan bir salgın haline dönüşmüştür. Savaş ve salgın bir araya gelerek büyük yıkımlar meydana getirmiştir (Parıldar, 2020, s. 22-23).

Tek bir yılda (1918-1919) 50 milyondan fazla kişinin ölümüne sebebiyet vermiştir ve sadece ABD'de 675.000 kişi hayatını kaybetmiştir (Demirbağ, 2018, s. 27).

İnsanlığı etkileyen bir diğer hastalık olan tifo, pis yiyecekler ve kirli içme sularından insanlara bulaşarak kendini göstermektedir. İnsanların dışkılarında, tükürüklerinde ve deri döküntülerinde bulunmakta olup 7-15 gün içinde kendini göstermektedir. Tifo, sağlıklı yaşam şartlarına sahip olunması ile birlikte tedavi amaçlı antibiyotikler kullanılabilir. Tifo aşısı da önerilmektedir fakat tam anlamıyla etkisinden söz etmek mümkün değildir. Dünya da halen birçok insan bu hastalığa yakalanarak hayatını kaybetmektedir (Parıldar, 2020 s. 23).

Ciddi bir akut hastalığı olan ebola virüsü ise, 1976 yılında ilk iki salgın Sudan ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde görülmüştür. Daha önce bilinmeyen bu hastalık da 380 köylünün 280'inini öldürdüğü bilinmektedir. Hastalığın tam

anlamıyla sebebi bilinmemektedir. Ancak Afrika’da meyve yarasalarının sebebiyet verdiği bildirmiştir. Kötü sağlık koşullarına sahip olan ülkelerin bu hastalık açısından tehdit teşkil ettiği görülmektedir. Virüs yeni hastalıklara sebebiyet verdiği için tedavisi henüz tam anlamıyla bulunamamıştır (Saltık, 2014, s. 2). Diğer bir hastalık olan Sars, corona virüs etkeni ile hayvanlardan insanlara bulaşan çok tehlikeli ve en yeni bir bulaşıcı hastalıktır. İlk olarak 2002 yılında Çin’de görülmüştür. Bulaşma yolu ise hastayla temasta bulunmak, hastanın kullandığı eşyalara dokunmak, öksürük ve hapşırma yoluyla bulaşabilir. Tedavisi uygun zamanda yapıldığında hastaları iyileştirebilmektedir (Demirbağ, 2018, s. 31).

AIDS hastalığı modern zamanların vebası olarak adlandırılabilir. AIDS, HIV (İnsan İmmün Yetmezlik Virüsü) enfeksiyonunun son aşamasıdır. HIV, kan, cinsel yollar ve annenin sütü gibi vücut sıvılarından bulaşabilir. Dünyanın neredeyse tamamına bulaştığı bilinmekle birlikte, 1981’den bu yana dünyada 36 milyonu aşkın insan hayatını kaybetmiştir. AIDS tedavileri ise virüsün ilerlemesini yavaşlatmakta ancak iyileştirememektedir (Tümer ve Ünal, 2016, s. 2).

Tüm salgın hastalıkların insan vücuduna etkisinin yanında sosyal, ekonomik ve siyasi hayata bir takım olumsuz etkilerinden söz etmek gerekmektedir. Geçmişten günümüze farklı sonuçlar doğuran salgın hastalıkların en büyük ortak noktası vefatlar olmuştur. Nüfusun azalması sonucunda yeni pazar arayışları ve tüketiciler bulmak amacıyla arayışlara sebep olmuştur. İş kollarında çalışanların sayısındaki azalma sonucu sanayi mallarındaki talebin artış göstermesi yeni program ve saatlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Salgınlar sonucu mağazalar fabrikalar kapanmış, bu sebeple fiyatlar yükselmiştir. Salgından kaynaklı nüfusun azalması gıda alışverişleri de bir azalmaya neden olmuştur (Clark, 2009, s. 34).

Geçmişten günümüze yaşanan salgın hastalıkların boyutlarına göre farklılık göstermiş aynı zamanda o dönemin ekonomik, sosyal ve siyasi hayatının şartlarına göre şekillenmiştir. Getirilen kısıtlamalar sonucu, alınan tedbirler kapsamında karantinalar, iş yerlerinin kapanması gibi birçok sektör işçi alımlarını durdurmuş ve gelirleri olmayan işyerleri çalışanlarını işten çıkarmak zorunda kalmışlardır. Bu bağlamda işsizlik artmış, büyüme oranında düşüşler meydana gelmiş ve istihdam daralmıştır. Dünyada ve ülkemizde ekonomik faaliyetler durma noktasına gelmiş, dış

ticarete zorluklar yaşanmış, ithalat ve ihracat olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu sebeple bu salgın hastalıkların ekonomiye olumsuz etkisinin oldukça fazla olduğu görülmekte ve ülkeler bununla baş edebilmek amacıyla birtakım önlemler alması gerekmektedir (Arabacı ve Yücel, 2020, s. 97).

1.1.1.7. 21. Yüzyılın Pandemisi: COVID-19

COVID-19 kavramı ile birlikte dünyada üç büyük CoV salgını yaşandığı bilinmektedir. İlk olarak, SARS-CoV (Şiddetli Akut Solunum Sendromu Koronavirüsü) 2002-2003 yılları arasında yaşanmıştır. Daha sonra 2012 yılında MERS-CoV (Ortadoğu Solunum Sendromu Koronavirüsü) olarak adlandırılan CoV salgını ortaya çıkmıştır (Karadem, 2020, s. 3).

Covid-19 salgını ise, 2019'un sonlarında Çin'in Hubei eyaletinin başkenti Wuhan'da meydana gelen zatürree vakaları hakkında Dünya Sağlık Örgütü bilgilendirildikten sonra salgın ile ilgili 2020 Ocak ayında kamuya açıklamalar yapılmaya başlanmıştır. nCov_2019 (New Coronavirus 2019) veya diğer adıyla SARS-CoV-2'nin illiyet bağı Coronaviridae ailesindeki, 2002 yılı Kasım ayında yine Çin'de ortaya çıkan, SARS-CoV ile aynı alt virüs kümesinden gelmektedir. Dünya Sağlık Örgütü, bu hastalığı COVID-19 (Yeni Koronavirüs Hastalığı) olarak adlandırmıştır (Buruk ve Ozlu, 2020, s. 2).

COVID-19 hastalığına yakalanan ilk vakaların Wuhan'ın Huanan deniz ürünleri toptan satış pazarına doğrudan bağlantı kurmaları sonucu bulaştığı bilinmektedir. Bu bağlamda virüsün, hayvandan insana bulaşan bir hastalık olduğu varsayılmıştır ancak yeni vakalarla birlikte insandan insana geçen bir salgın hastalık olduğu tespit edilmiştir (Karadem, 2020, s. 5).

Virüs, 2019 Ocak ayının sonlarında İran'da devamında Avrupa'da İtalya ile yayılım göstermeye başlamıştır. Daha sonra Almanya, İspanya ve Fransa'da vakalar görülmeye başlanmıştır. Aynı zamanlarda ABD'de ve Rusya da virüs etkisini göstererek vaka sayılarında artışlar meydana gelmiştir. Asya kıtasında nüfusun fazla olduğu bölgelerde de virüs kendini göstermeye devam etmiştir. Ayrıca Türkiye'de ise ilk vaka 11 Mart 2020 tarihinde bildirilmiştir. Sağlık Bakanlığı Pandemi Bilim Kurulu tarafından virüsün yayılma yolları ve tedavisiyle ilgili araştırmalar bir an önce yapılmaya başlanmıştır (WHO, 2020).

Virüs öksürük, hapşırık ile yayılan solunum damlacıkları yolu ile bulaşma göstermektedir. Kapalı alanlarda fazla kalındığında damlacık maruziyeti sebebiyle bulaşma riski arttığı ve bireyler arasındaki mesafenin en az bir metre olduğu belirtilmiştir (Karadem, 2020, s. 7).

Virüs, klinik semptomların başlamasından 1-2 gün önce ve hastalık semptomlarından iki hafta sonra hastaların solunum sekresyonlarında bulunabilmektedir. Ek olarak, virüsün varlığı kan, idrar ve fekal (dışkı) örneklerde gösterilmekte olup ayrıca pediatrik hastaların virüsü dışkılarında bir ay tuttukları bildirilmiştir (Buruk ve Ozlu, 2020 s. 2).

COVID-19 virüsünün yüzeyler ve nesneler üzerinde bulunma süreleri hakkında yapılan bir çalışmada, karton yüzeyler üzerinde 1 gün, paslanmaz ve plastik bir çelikte ise 2-3 gün, bakır yüzeylerde ise 4 saate kadar kalabildiği gözlemlenmiştir. Ayrıca hastane genel servislerinde, yoğun bakım ünitelerinde, zeminlerde ve hastalardan 4 metreye kadar havada bulunabileceği açıklanmıştır (Guo vd., 2020, s. 1588). Virüsün kuluçka süresinin ortalama 3-7 gün (ortalama 5,1 gün) olduğu bildirilmiştir (Lauer vd., 2020, s. 578).

Güneşli ve açık havada bulunmak virüsün bulaşma riskini azaltmaktadır. Ayrıca dışardan gelen pakete 2-3 saat dokunmamak virüsün bulaşmasını engellemektedir (Aslan, 2020, s. 39).

En sık görülen klinik semptomlar yüksek ateş müteakip kuru öksürük, yorgunluk, balgam üretimi, nefes darlığı, boğaz ağrısı ve baş ağrısı şeklinde görülmektedir (Buruk ve Ozlu, 2020, s. 2). Belirtilerin genel anlamda hastalığın beşinci gününde kendini gösterdiği, fakat farklı vakalara bakıldığında ikinci günden on dördüncü güne kadar farklılık gösterdiği görülmüştür. Tat ve koku alma duyusunun zayıflaması, ishal, vücutta belirginleşen kızarıklıklar, burun tıkanıklığı gibi semptomlar ise daha az rastlanan belirtiler arasına girmektedir. Vakalara bakılarak söylenebilir ki hastaların %80'ninin ciddi bir müdahaleye gerek olmadan hastalığı atlattıkları görülürken, %20'lik kısmı ise suni solunum destekli ve hastalığı ağır bir şekilde geçirdiği gözlemlenmektedir. Hastalığı hafif geçirenler evlerinde dinlenerek bol sıvı takviyesi ve ateş düşürücü tedbirlerle birlikte atlatılması sağlanmaya çalışılmaktadır. Hastalığın risk grupları arasına kronik hastalar, yaşlılar

girmekte olup, bunların dışında kalan çocuk ve gençlerde hastalığı kapma ve yayma eğilimi olmakla birlikte ağır vakalarda bulunmaktadır (Budak ve Korkmaz, 2020, s. 65).

Pandemi dünyada halen devam etmekte olduğu için toplanan veriler sürekli değişmektedir. Fakat çalışmanın yapıldığı zaman temel alınırsa COVID-19 sebebiyle Türkiye'deki vaka sayısı 1.836.728 'i bulurken, vefat sayısı 16.417 olarak belirlenmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı). Dünya da ölüm sayıları ise iki milyona yaklaşmış durumdadır.

COVID-19 hastalığını engellemek adına öncelikle enfekte olmuş her hastanın belirlenmesi gerekmektedir. Ayrıca hastaların izolasyonu ve klinik bakımlarının yapılması, bakımları esnasında balgam, damlacık ve temas önlemlerinin alınması gerekmektedir. Eller sık sık yıkanmalı, el dezenfektanı kullanılmalı ve olası bir temas halinde kişinin kendi yüz ve ağzına temas etmemesi en önemli koruyucu önlemlerdendir. Enfekte bireye bakan sağlık çalışanlarının göz koruması, N95 denilen maskeleri, eldiven, önlük gibi kişisel koruyucu donanımlarını hava ve temas yolundan korumaları gerekmektedir (Karadem, 2020, s. 7).

Dünyada ve ülkemizde de bu anlamda birçok tedbirler alınmıştır. Birkaçından bahsetmek gerekirse, sağlık kuruluşlarına ve kamu kuruluşlarına girişlerde ateş ölçümü ve dezenfektan kullanma şartı getirilmiştir. Sağlık kuruluşlarına acil durum olmadıkça bizzat başvurmamaları, telefon ile bilgilendirilmelerin yapılması sağlanmaya çalışılmıştır (Dikmen vd., 2020, s. 34).

Günümüzde hala devam etmekte olan COVID-19 pandemisi dünyayı ve Türkiye'yi sadece sağlık yönünden değil ekonomik, sosyal, dini, ideolojik yönden de ülkelerin farklı ve yeni ekonomik politikaları belirlemelerine yol açmıştır. Kurulu düzenlerin köklü değişikliklerine ve yeniden düzenlenmesi gibi durumlar söz konusu olabilmektedir. Bu bağlamda her alanda olumsuz bir etki yarattığı söylenebilmektedir. (Alpago ve Alpago, 2020, s. 101).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından pandemi olarak dünyaya duyurulmasında itibaren salgının etkilerinin önlenmesi için ülkeler tarafından bir dizi tedbirler alınmaya başlanmıştır. Bu tedbirlerden bazıları, maske takma zorunluluğu, sokağa çıkma yasağı, sosyal mesafe kuralı vs. şeklinde insanların fiziki olarak temas

etmesine sebep olan aktivitelerin durdurulmasına karar verilmiştir. Bu kapsamda devlet kararı ile küçük işletmeler, uluslararası spor organizasyonları, yürüyüş ve park alanları, uluslararası ve şehirlerarası seyahatlerin kısıtlanması vb. şekildeki önlemler iş hacminin daralmasına yol açarak ekonomik durgunluğa sebep olmuştur. Bu bağlamda devletin kararı ile faaliyetlerinin devam ettiremeyen iş yerleri ise işçi çıkarmak zorunda kalmışlardır ve işten ayrılan işçilerin bir kısmı ise faaliyetini sürdürmeye devam eden işyerlerinde iş arama yoluna başvurumaktadırlar. (Kartal, 2020, s. 1). Aynı şekilde, hastalığın riskini azaltmak için eğitime ara verilmesi, ekonomik faaliyetlerin durdurulması veya yavaşlatılması, işsiz kaldığı halde çalışma zorunluluğu olması, mahkemelerin kapanması, karantina önlemleri gibi yaşamın devam etmesini sağlayan çoğu etmen pandemi sürecinden etkilenmiştir (Malay, 2020, s. 447).

Ülkemizde 65 yaş üstü bireyler ile 18 yaş altı bireylerin belli saat diliminde sokağa çıkmalarına izin verilmesi, hafta sonları sokağa çıkma yasakları, vakaların artış gösterdiği şehirlerde giriş- çıkış yasakları, iş hayatında esnek çalışma gibi en önemlisi de maske takmanın zorunluluğu ve benzeri birçok tedbir getirilmesi vaka sayılarının azalmasında etkin bir rol oynadıkları söylenebilir (Şirin ve Özkan, 2020, s. 11).

Pandemi döneminde insanlarda duygusal bunalımlar, uyumsuz davranışlar, korku, kaygı, stres, sinir, öfke, yalnızlık hissi gibi psikolojik anlamda birçok olumsuz davranışlar yaşanmaktadır (Karadem, 2020, s. 19).

COVID-19 salgınının başladığı Çin’de yapılan bir araştırma sonucunda çalışmaya katılanların yaklaşık üçte birinde orta-yüksek seviyede kaygı yaşadıkları ifade edilmiştir (Wang vd., 2020, s. 1).

Salgın sürecinde yaşananlar ile ilgili eksik ve yanlış bilgilendirmeler, karantinada uzun süre kalınması, güvende hissetme duygusunun azalması, maddi ve manevi kayıplar bireylerde olumsuz anlamda birçok psikolojik sorunu beraberinde getirmiştir. Ayrıca yoğun bakım, ölüm gibi kavramlarla günlük hayatımızda sürekli iç içe olmak özellikle sağlık çalışanlarını ruhsal yönde çöküntüye soktuğunu görülmüştür. Uzun süre çalışmak zorunda olmaları, virüs kapma olasılığının yüksek olması, ailelerinden uzak kalmaları ve yalnızlık gibi birçok duygunun tetiklemesi

sağlık çalışanlarını psikolojisini olumsuz yönde tetiklemiştir (Kaya, 2020, s. 123-124).

Bu bağlamda, ne zaman sonlanacağı belli olmayan COVID-19 salgınının sadece bedensel olarak etkisinin olmadığı aynı zamanda psikolojik olarak da bireylerde kalıcı hasarlara sebebiyet vereceği öngörülmektedir.

COVID-19 pandemisi dünyada etkisini sürdürmeye devam ederken tanı ve tedavileri, tedavi amaçlı kullanılabilecek ilaçların araştırılması halen sürdürülmektedir. Bu süreçte aşı anlamında birtakım çalışmalara başlanmıştır. Normalde bir aşının bulunması, geliştirilmesi, sonuçlanması ve lisanslanması uzun süren bir süreçtir. Bu bağlamda COVID-19 aşı sürecinin dünyaca dayanışma içinde yapılması ve art arda yapılan işlemlerin paralel bir şekilde yürütülmesi amaçlanarak bu süreç daha hızlı bir şekilde atlatılmaya çalışılmıştır. Aşının geliştirilme süreci klinik öncesi (Preklinik) ve klinik çalışmaların yapıldığı aşamaları içine almaktadır. Preklinik adı verilen bu süreç laboratuvar ile hayvan üzerlerine yapılan deneyleri kapsamaktadır (Okuyay, 2020, s. 229).

Çalışmalarda, klinik öncesi aşamalar tamamlandıktan sonra başarılı sonuçlanmış ürünlerin insanlar üzerinde denenmesi için 4 Evre veya Faz denilen aşamalara geçilmektedir. Aşamaları tanımlamak gerekirse, Faz 1 klinik araştırmanın ilk aşamasıdır ve burada başarılı sonuçlanmış ürünlerin insanların tarafından alınmasının güvenli olup olmadığı test edilmektedir. Bu aşamada insan sayısı 20-80 kişi aralığında olabilmektedir. İkinci aşama olan Faz 2 ise 100 ile 300 kişinin katılımı sonucunda oluşan, tedavinin sadece güvenliği değil etkinliğini de araştıran bir evredir. Faz 3 klinik araştırması, klinik çalışmalarda olumlu bir etki olduğu ortaya konulursa farklı ülke ve gruplarda yapılmaya başlanır. Ayrıca bu evre Faz 1 ve Faz 2'deki birkaç yüz ile birkaç binden fazla katılımcıyı kapsamaktadır. Bu çalışmada, yapılan müdahaleye deneysel müdahaleler ile karşılaştırılıp, olumsuz tarafları incelenmekte ve müdahale durumunda elde edilen bilgilerin güvenli bir şekilde kullanılması hedeflenmektedir. Bu süreç sonucunda yapılan testler bir ürünün (aşı, ilaç) etkili ve güvenli olduğunu kanıtlıyorsa, üretici grupları ruhsat için başvuruda bulunabilirler. En son aşama olan Faz 4 ise, pazarlama sonrasında yapılan çalışmaları kapsamaktadır. Burada onaylanan ürünün etkinliği takip edilir ve yaygın bir şekilde

kullanılması sonucu herhangi bir sebeple yan etkisinin ortaya çıkıp çıkmayacağı hakkında bilgi toplanılır (International Clinical Trials Registry Platform (ICTRP), 2020).

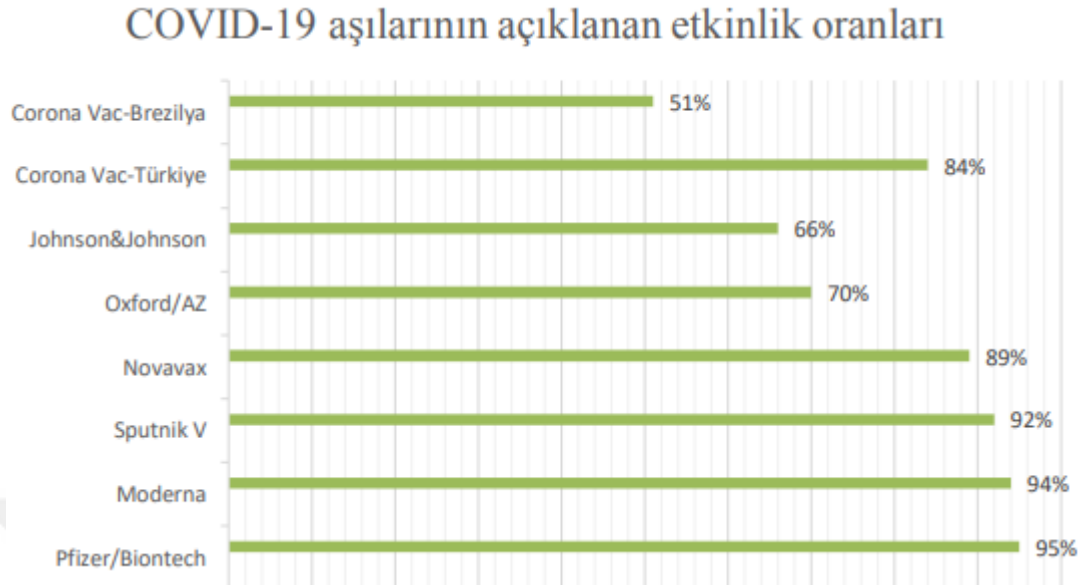
Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre 12 Kasım 2020 tarihinden itibaren 164 aşı adayı klinik öncesi aşı geliştirme aşamasında bulunurken, dünyada 48 Covid-19 aşısı insanlar üzerinde klinik çalışmalarla denenmeye başlanmıştır. Öncelikle COVID-19 aşılarında kullanılan tekniklere değindiğimizde beş temel teknik üzerinde durulmaktadır. Bunlardan ilki DNA-RNA bazlı aşılardır. Bu aşı türü DNA ve RNA laboratuvarında üretimi gerçekleşen genetik materyal parçacıklarını kullanır. Bu parçacıkların içeriği virüsün dışında oluşan protein kodlarını oluşturmaktadır. Aşının yapılmasının ardından vücut bu DNA ve RNA kodlarına gönderilen talimatları kullanır ve virüs ya da antijenin kılıfını üretmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte bağışıklık sistemi bu parçacıklara uygun şekilde antikorlar üreterek gerçek virüs vücuda girdiğinde savunmaya hazır şekilde beklemektedir. Bu aşının pozitif yönü, hızlı bir şekilde üretiliyor olmasıdır. Negatif yönü ise insanlarda tıbbi anlamda daha önce denenmemiş olmasıdır. İkinci aşı tekniği türü de Viral Vektör aşılardır. Viral Vektör aşıları virüsün etkisi zayıflatılarak hastalığa yol açılması engellenir ve bağışıklık kazanılması amaçlanır. Çiçek hastalığında da bu teknik kullanılmıştır ve etkinliği yüksek bir aşı olması sebebiyle tercih edilen bir aşı metodudur. Diğer bir aşı tekniği ise inaktif aşı türüdür. İnaktif aşı türü, virüslerin üzerine ısı, radyasyon kullanılarak çoğalması engellemek için üretilmektedir. Bu aşı metodunun en büyük faydası daha önce denenmiş ve güvenli bir aşı tekniği olmasıdır. Bağışıklığı zayıf olan insanlarda kullanılabilir olması da inaktif aşının avantajları arasındadır. Canlı-zayıflatılmış aşılar ve alt ünite aşıları da aşı teknikleri arasındadır. Laboratuvar ortamında virüsün gücü zayıflatılır, zayıflatılan virüs canlılığını muhafaza etse bile hastalığa yol açamıyor olması canlı-zayıflatılmış aşı türünün özelliğini kapsamaktadır. Alt ünite aşılarının ise canlı kısmı olmamakla birlikte tamamen protein kılıfından oluşmuştur. Bu protein, antijenin bağışıklık sistemini tetiklemesi amaçlanmaktadır. Bu aşı metodu da güvenli ve denenmiş bir aşı olarak kabul edilir. Dezavantajı ise en uygun protein kılıfının tespit edilebilmesi için uzun süreli çalışmalar gerektirmesidir (Euronews, 2021). Bu bağlamda aşı çalışmalarında kullanılan tekniklerin aşı üzerinde çok önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Dünya genelinde yapılan klinik çalışmaların üçüncü aşamaları insanlar üzerinde denenmeye başlanmış olan olası üç COVID-19 aşısının başarılı sonuçlar elde etmesi umutları artırmıştır (Euronews, 2021).

İlk aşı adaylarından biri olan, Amerikan ilaç şirketi Pfizer ile kurucu ortaklarından Almanya’da Türk bilim insanı olan Prof. Dr. Uğur Şahin’in biyoteknoloji firması BioNTech’in geliştirmiş olduğu “BNT162b1” adı verilen aşı adayıdır. Biontech ve Pfizer, 18 Kasım 2020 tarihinde açıklama yaparak 3. Aşama klinik çalışmalarının tamamlandığını ve aşının enjekte edildiği bireylerde %95 etkili olduğu bilgisini kamuya açıklamıştır. 43.000 kişiye aşı denemesi yapılmış ve olumsuz bir sonuç bildirilmemiştir (BBC News, 2021).

Bir diğer aşı denemesi ise ABD’ de Moderna İlaç Firmasının Ulusal Alerji ve Bulaşıcı Hastalıklar Enstitüsü ile geliştirdiği “mRNA-1273” aşı adayı olmuştur. 17 Mart 2020 tarihinde klinik denemeleri Washington eyaletinde başlamış olan “mRNA1273” insanlar üzerinde denenilen ilk potansiyel aşı adayı olarak bildirilmiştir. Kasım 2020’ de yapılan açıklamalar sonucu insan denemeleri üzerinde %95,4 etkili olduğu bildirilmiştir. Bir diğer aşı adayı insanlarda soğuk algınlığına sebebiyet veren bir adenovirüsün etkisinin hafifletilmiş ve kendini çoğaltamayan bir sürümünü içeren bir aşı olan Astrazeneca geliştirildi. Bu aşı adayı, İngiltere’de Oxford Üniversitesi Jenner Enstitüsü ile Oxford Aşı Grubu ile birlikte yürütülen lisansı İngiliz-İsveç ilaç şirketi Astrazeneca tarafından satın alınan bir aşıdır. Klinik çalışmalar sonucu yapılan açıklamada aşının tek doz uygulandığında %70 etkili sonuç, ilk yarım doz daha sonra tam doz uygulanması durumunda ise %90 etkili olduğu bildirilmiştir. Diğer bir COVID-19 aşı adayı ise Sputnik V adında Rusya tarafından yapılan bir aşı denemesidir. Yapılan klinik çalışmalar sonucunda bu aşının etkisinin %95’in üzerinde olduğu bildirilmiştir. COVID-19 aşı adaylarından olan ABD şirketi Johnson ve Johnson’a bağlı Janssen şirketinin geliştirdiği Janssen aşı adayının 3. Aşama klinik denemeleri başlamıştır ve 60 bin insanın gönüllü katılımı amaçlanmıştır. Ayrıca ABD’li ilaç firması Novavax’ın ise 3. aşama klinik çalışmaları 24 Eylül 2020 tarihinde İngiltere’de başlamıştır. Bir diğer aşı adayı ise Coronavac, Çinli Sinovac Biontech firmasının geliştirmiş olduğu bir aşıdır. Coronavac Çin’de risk içeren gruplara ve sağlık çalışanlarına uygulanmaya başlandığı bildirilmiştir (BBC News, 2021). COVID-19 aşılarının açıklanan etkinlik oranları Grafik 1.’de gösterilmiştir.

Grafik 1: COVID-19 Aşılarının Açıklanan Etkinlik Oranları

Kaynak: Türk Tabipler Birliği, 2021.

Dünya’da 21 Mayıs 2021 tarihinden bu yana yaklaşık 1 milyardan fazla COVID19 aşısı yapılmıştır. Dünyada nüfusuna kıyasla en çok COVID-19 aşısı yapan ülke İsrail’dir. Ülkelerin aşılama durumlarına bakıldığında aşıların %70’e yakını ABD, AB ülkeleri, Çin, Birleşik Krallıkta uygulanmıştır. Bu ülkelerdeki COVID-19 vaka sayıları dünyadaki toplam vakaların %50’sini oluşturmaktadır. Ayrıca teşhis koyma durumunun ülkelerin ekonomileri ile ilgili olması sebebiyle aşının nüfusa ve vakalara göre adil dağıtılmadığı söylenebilir (Türk Tabipler Birliği, 2021).

Ülkemizde ilk defa 13 Ocak 2021 tarihinde ilk olarak Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu (TİTCK) tarafından CoronaVac aşısı için acil kullanım onayı verilmiştir. Sağlık Bakanlığı tarafından oluşturulan “AŞILA” uygulaması ile sağlık personellerinin bu süreci takip edebilecekleri bir platform kurulumu gerçekleşmiştir. COVID-19 aşılama sürecinde öncelik sırası Sağlık Bakanlığı tarafından oluşturulmuş olup hastalığa maruz kalma, hastalığı bulaştırma riski, hastalığı ağır geçirme ile hastalığın toplumsal düzenin gidişatı üzerindeki olumsuz yansımaları ele alınarak öncelikli gruplar belirlenmeye çalışılmıştır. Aşılama, hastanelerin aşı polikliniklerinde, aile sağlığı merkezlerinde, yaşlı bakımevi gibi yerlerde kalan ve evde sağlık hizmetine kayıt edilmiş bireyler için mobilden hizmet verilerek yürütülmeye çalışılmıştır.

İlk COVID-19 aşılama uygulaması 14 Ocak 2021 tarihinde sağlık çalışanları üzerinde başlanmıştır. Daha sonra 90 yaş ve üzeri kişilerden başlanarak aşılama sürdürülmüştür. Ülkemizde şuanda CoronaVac ve Pfizer/Biontech aşıları kullanılmaktadır (Türk Tabipler Birliği, 2021, ss. 53-54).

Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı (TÜSEB) ve Erciyes Üniversitesi ile birlikte geliştirilen Türkiye'nin yerli Covid-19 aşısı "Turkovac" piyasaya çıkması açısından son çalışmalar yürütülmektedir. Haziran 2021 tarihinde 29 merkezden başlatılan ve 40.000'den fazla gönüllü katılımcının dahil olduğu Faz 3 aşaması başlatılmıştır. Bu aşamada Turkovac aşısının güvenliği ve etkinliği test edilmiş olacaktır. Daha sonra bir taraftan da Ankara ve İstanbul'da toplam 4 merkezden "üçüncü dozda Sinovac ve Turkovac karşılaştırılması" için Faz 2 araştırılmasına başlanmıştır. Gönüllülerin kabul edildiği araştırmaya 18-59 yaş arasından iki doz Sinovac aşısı yatırmış ve daha önce hiç aşı yaptırmamış bireyler kabul edilmektedir. 220 katılımcının sağlandığı bu araştırmada üçüncü doz aşıda hangi aşının daha etkin ve güvenilir olduğu tespit edilmeye çalışılacaktır. Çalışmaya dahil olan tüm bireyler 168 gün boyunca takip edilecek olup, tüm olası etkileri yakından izlenecektir (Medya Haber, 2021).

Dünyada ve ülkemizde alınan tedbirler kapsamında aşıya herkesin eşit şekilde erişim sağlaması, yeterli ve güvenli aşı, aşı reddi, aşı tereddütü, varyant virüslere karşı aşılarda durum ve aşı sonrası koruyuculuk gibi konular COVID-19 pandemisinde çözüm aranan yeni sorunlar haline almıştır. Devletler ve aşı üreticileri pandeminin kontrol altında tutulabilmesi için aşı üretimi üzerine yoğun çabalar sarf etmişlerdir. Aşılar erişim sürecinin iyi takip edilmesi ve gerekli bilgilerin paylaşılması güven durumunun sağlanması açısından önemlidir. Bu bağlamda alınan sağlık önlemlerinin devam etmesi, aşı sürecinde toplumun bağışıklık kazanması ve aşı sonrası soruların cevaplanması açısından çok önemlidir (Türk Tabipler Birliği, 2021).

COVID-19 dünyayı ve ülkemizi sadece sağlık anlamında etkilememiş, birçok yönden olumsuzlukları beraberinden getirmiştir. Krizden en çok etkilenen sektör hizmet sektörüdür. Örneğin, otel, sinema, konaklama, havayolu, spor salonları, kamu sağlık ve diğer ulaşım hizmetleridir. COVID-19 nedeniyle alınan kısıtlamalar

Çalışma hayatında evden çalışmayı arttırmış ve bankalarda ve ofislerde çalışanların daha çok evden çalışmaya yöneltileceği görülmektedir. Pandemi sonrasında ise sanayi, tarımsal üretim ve inşaat, itfaiye, sağlık, otel, güvenlik gibi alanlara bugün ki gibi devam edileceği, avukatlık, muhasebecilik, danışmanlık gibi mesleklerin evden çalışılacağı görüşü söz konusudur COVID-19 sürecinde ve sonrasında var olan bir sorun halindeki işsizliğin artacağı beklenmektedir. Sendikal hayatta ve işçi sınıfının durumunda yaşanan bazı gelişmeler söz konusu olmaktadır. Bir tarafta sosyal politikalarla istihdam teşvik edilmeye çalışılırken, diğer taraftan reel ücret artışına engel olunmaya çalışılmaktadır. (Türk Metal Sendikası, 2020, s. 14).

COVID-19 sebebiyle oluşan küresel çaptaki krizin etkilerini birçok alanda görmekteyiz. Ülkemize baktığımızda ithalat ve ihracatta bir düşüşün meydana geleceğini, ihracat yapılan ülkelerde daralma söz konusu olduğu için ithalatta düşüş gerçekleşeceği öngörülmektedir. Bu bağlamda ülkemizde ihracat olumsuz anlamda etkilenecektir. COVID-19 nedeniyle yurtdışından ülkemize gelen turistler seyahatini erteleyecek, aynı şekilde ülkemizden de yurtdışına çıkacak Türklerinde eskisi gibi seyahat etmemeleri sonucu turizm sektörü de olumsuz anlamda etkilenecektir. Ekonominin kırılgan bir durumda olması sebebiyle ülkemizin risk primi yüksek olacaktır. Bu sebeple de TL değer kaybedecek, enflasyon artacaktır. Bu bağlamda COVID-19 pandemisinin birçok olumsuz senaryoya yol açtığı görülmektedir. Dünyada ve ülkemizde bu amaçla birtakım tedbirler alınarak finansal istikrarı sağlayacak düzenlemeler ile desteklenmesi gerekmektedir (Arabacı ve Yücel, 2020 s. 93).

1.2. COVID-19 Pandemisi Etkileri

COVID-19 günlük yaşamı etkilemiş ve dünya ekonomisini yavaşlatmıştır. Bu salgın, hastalığın yayılması ile birlikte hasta olan ve ölen binlerce insanı etkilemiştir. Bu enfeksiyonun yaygın belirtileri solunum semptomları, ateş, öksürük ve dispnedir. Baş ve boğaz ağrısı, burun akıntısı, kas ve eklem ağrıları, halsizlik, koku ve tat alma duyusu kaybı, ishal gibi belirtileri de görülmektedir. Hastalık daha ciddi vakalarda pnömoni, ağır akut solunum yolu enfeksiyonu, böbrek yetmezliği ve hatta ölüm ile kendisini göstermektedir. Hasta olan kişilerin hapşırması ve öksürmesi ile birlikte ortama damlacık şeklinde yayılan virüs, enfekte olmayan kişinin elleri ile temasından

sonra kendi ağız, burun, ve göz mukozasına temas ettirmesi ile bulaşabilmektedir. Salgından korunmaya yönelik hijyen protokolü (düzenli olarak ellerin yıkanması, yüz yüze etkileşimden kaçınma gibi), sosyal mesafe ve maske takılması gibi tedbirlerin alınması belirtilmektedir. (Hsiang vd., 2020, s. 263).

DSÖ farklı yaş gruplarından kronik rahatsızlığı olan insanların virüsten etkilendiğini, salgın süresince işletmelerin ve kurumların online çalışmaya giderek virüsün yayılma hızını azaltmak gerektiğini vurgulamıştır. Bu sebeple birçok ülkede sokağa çıkma yasağı, sosyal izolasyonun sağlanması, çalışma saatlerinde esneklik, iş yerlerinin kapatılması, toplu kullanım alanlarının düzenli dezenfekte edilmesi, karantina, seyahat kısıtlamaları, uzaktan eğitim, evden çalışma gibi çeşitli tedbirler alınmıştır (Sözen, 2020, s. 304).

COVID-19 günlük yaşantıyı, iş dünyasını etkilemiş, dünya ticaretini ve hareketlerini aksatmaya neden olmuştur. Çoğu ülke ürün imalatlarını yavaşlatmak zorunda kalmıştır. Birçok endüstri ve sektör de bu hastalıktan etkilenmiştir. İlaç endüstrisi, bilgi ve elektronik endüstrisi ve turizm sektörü bunların içindedir. Bu virüs küresel ekonominin yanı sıra insanların günlük yaşamları üzerinde de önemli zincirleme etkiler meydana getirmektedir (Kowalski vd., 2020, s. 1265).

COVID-19'un günlük yaşamdaki etkileri oldukça fazladır ve geniş kapsamlı sonuçları vardır. Bunlar çeşitli gruplara ayrılabilir.

Sağlık hizmeti alanındaki etkileri aşağıdaki gibi sıralanmıştır (Sher, 2020):

- Şüpheli veya doğrulanmış vakaların teşhisi, karantinaya alınması ve tedavi edilmesindeki sıkıntılar

- Var olan tıbbi sistemin işleyişinin yükünün yüksek olması
- Başka hastalıkları ve sağlık problemleri olan hastaların ihmal edilmesi
- Sağlık çalışanlarının iş yükünün artması
- Tıbbi mağazalara aşırı yüklenme
- Yüksek koruma ihtiyacı
- Tıbbi tedarik zincirinin bozulması (Driggin vd., 2020).

Ekonomi alanındaki etkileri aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

- Temel olan malların üretilmesinin yavaşlaması
- Ürünlerin tedarik zincirinin bozulması
- Ulusal ve uluslararası ticarete kayıplar olması
- Nakit akışın piyasadaki zayıflaması
- Önemli ölçüde gelir akışının yavaşlaması (Nicola vd., 2020).

Sosyal alandaki etkileri aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

- Hizmet sektörünün işleyişindeki aksama
- Geniş katılımlı spor ve turnuvaların iptali
- Ulusal ve uluslararası seyahatlerin iptali
- Resmi ve dini bayramların kutlanmasındaki kesintiler
- İnsanlar arasında stres ve kaygı artışı
- Aile üyeleri ve kişiler arasında sosyal mesafe
- Restoran, otel ve dini merkezlerin kapatılması
- Spor salonları, sinema ve oyun salonları, yüzme havuzları gibi eğlence yerlerinin kapatılması
- Sınavların ertelenmesi.

1.3. Covid-19 Pandemisi Döneminde Dünya’da ve Türkiye’de ki Gelişmeler

Covid-19 virüsü Çin’de ortaya çıktıktan kısa bir süre sonra diğerkölkelerde görölmeye başlamıştır. Ölkeler gerek ulusal gerek uluslararası alanda virüsün yayılmasını önlemek için bazı önlemler almışlardır. Dünya’da ve Türkiye’de Covid19 ortaya çıktıktan sonra yapılan önlemler aşağıda kısaca anlatılmaktadır.

1.3.1. Dünyada Pandemi Dönemi

Covid-19 virüsünün ortaya çıkışı ve dünyaya yayılım göstermesi ana hatlarıyla şöyle maddelendirilebilir (Budak ve Korkmaz, 2020, s. 66-67):

- 31 Aralık 2019’da Çin’de ortaya çıkan veriler Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) bildirildi.
- 5 Ocak 2020’de DSÖ bu yeni hastalığı salgın olarak adlandırdı.
- 10 Ocak ayında virüsle ilgili rehber yayınlandı.
- 11 Ocak Çin virüsle ilgili genetik bulguları yayınladı ve virüsten ilk ölüm Çin’de gerçekleşti.
- 13 Ocak’ta Tayland’da görüldü.
- 21 Ocak’ta ABD’de ilk virüs vakası oldu.
- 31 Ocak’ta ABD 14 gün içinde Çin’e gidip gelenlere seyahat yasağı uyguladı.
- 7 Şubat’ta meslektaşlarını salgın konusunda uyararak LiWenliang, virüs nedeniyle hayatını kaybetti.
- 11 Şubat’ta hastalık Covid-19 olarak adlandırıldı.
- 17 Şubat DSÖ insanları toplu alanlarda bir araya gelinmemesi konusunda uyardı.
- 19 Şubat’ta İran’da ilk Covid-19 vakası oldu.
- 24 Şubat’ta Avrupa’da virüsten en çok etkilenen ülkenin İtalya olduğu açıklandı.
- 29 Şubat ABD uçuş yasakları getirdi.
- 11 Mart virüs Türkiye’de görüldü ve DSÖ virüsün pandemi olduğunu açıkladı.
- 14 Mart İspanya’da karantina kararı alındı.
- 15 Mart ABD 50 kişi ve üzeri etkinliklerin sekiz hafta boyunca yasaklandığını duyurdu.
- 16 Mart sınır kapıları kapandı ve deneysel aşı yapıldı.

- 23 Mart'ta Birleşik Arap Emirlikleri, Güney Afrika ve Birleşik Krallıkta sokağa çıkma yasağı ilan edildi.

- 24 Mart Hindistan ve Mısır sokağa çıkma yasağı ilan etti.

- 29 Mart dünya geneli ölümlerin sayısı 30 bini aştı.

- 30 Mart Nijerya ve Rusya sokağa çıkma yasağı ilan etti.

- 2 Nisan Avrupa genelinde, sağlık otoritelerinin pandemiye nasıl yönettiğine dair izleme amaçlı Sağlık Sistemi Müdahale Monitörü devreye sokuldu.

- 9 Nisan Uluslararası Para Fonu (IMF) Covid-19 nedeniyle küresel büyümenin negatif yönlü olacağını bildirdi.

- 14 Nisan DSÖ tarafından Afrika ülkelerine tıbbi malzeme sağlandı.

- 24 Nisan Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Ofisi alınan önlemlerin kademeli olarak azaltılmasına yönelik bir rehber yayınladı.

- 25 Nisan Hindistan ve Pakistan küçük işletmelerin kısmen açılmasına karar verdi.

- 27 Nisan İtalyan hükümeti 4 Mayıs'tan başlayarak küçük iş yerlerinin, parkların ve restoranların açılmasına karar verdi.

- 30 Nisan Güney Kore vakasız ilk gününü yaşadı.

- 1 Mayıs'ta Çin'de parklar ve müzeler ziyarete açılırken sosyal mesafe ve ateş ölçümlerine dikkat etmeleri gerektiğini duyurdu.

- 3 Mayıs'ta Çin, ABD, İngiltere ve Almanya Covid-19'a yönelik 11'e yakın aşı çalışmasının deney aşamasında olduğunu duyurdu.

- 6 Mayıs Polonya, cumhurbaşkanlığı seçimlerini erteledi.

1.3.2. Türkiye'de Pandemi Dönemi

Tüm dünyayı etkileyen Covid-19 salgını Türkiye'de de yayılım göstermiş ve toplumsal kurumları derinden etkilemiştir. Yapılan bir çalışmaya göre Türkiye'de ilk virüs 11 Mart 2020'de ilk ölüm ise 17 Mart 2020'de gerçekleşmiştir. 11 Mart'tan itibaren Sağlık Bakanlığı günlük olarak virüsten ölen kişi ve vaka sayılarını

bildirmiştir. 1 Temmuz 2020’de Covid-19 Türkiye Durum Raporu Türkçe ve İngilizce olarak yayımlanmaya başlamıştır (Pala, 2020).

Türkiye’de Covid-19 döneminde yapılan uygulamalar tarihsel olarak aşağıda yer almaktadır (Türk Tabipler Birliği Covid-19 Pandemisi İki Aylık Değerlendirme Raporu, 2020, s. 18-19).

- 11 Ocak Sağlık Bakanlığı Koronavirüs Bilim Kurulu oluşturdu.
- 24 Ocak Sağlık Bakanlığı “2019-nCoV Hastalığı Sağlık Çalışanları Rehberi” yayımlandı.
- 31 Ocak Wuhan’daki vatandaşlar Türkiye’ye getirildi.
- 23 Şubat İran sınır kapısı kapatıldı.
- 23 Şubat Türk Tabipleri Birliği (TTB) Covid-19 İzleme Grubu kuruldu.
- 29 Şubat Irak sınır kapısı kapatıldı.
- 10 Mart Türkiye’de ilk Covid vakası bildirildi.
- 16 Mart okullarda ve üniversitelerde eğitime ara verildi, spor müsabakaları seyircisiz izlendi.
- 20 Mart Cumhurbaşkanlığı genelgesiyle her türlü bilimsel, sportif, kültürel vb. toplantılar iptal edildi. Aynı tarihte enfeksiyon hastalıkları, klinik mikrobiyoloji, göğüs hastalıkları ve iç hastalıkları uzmanı hekimlerinden en az ikisinin olduğu 3. seviye erişkin yoğun bakım yatağı olan tüm hastaneler pandemi hastanesi ilan edildi.
- 21 Mart asker uğurlama töreni, kuaför, güzellik merkezleri, lokanta ve pastane gibi yerler kapatıldı. 65 yaş üstü sokağa çıkma yasağı geldi.
- 22 Mart Cumhurbaşkanlığı kararı ile kamu kurum ve kuruluşlarında dönüşümlü ve uzaktan çalışmaya geçildi.
- 23 Mart favipravir Türkiye’de kullanılmaya başlandı.
- 3 Nisan Türk Hava Yolları (THY) iç hat seferlerini durdurdu. Aynı tarihte 1 Ocak 2000 ve üzeri doğumlu kişilere sokağa çıkma yasağı getirildi.

•6 Nisan parayla maske satışının yasaklandığı ve maskelerin ücretsiz dağıtılmasına karar verildi.

• 9 Nisan Covid-19’lu hastalar tedavisi acil hal kapsamına alındı.

• 10 Nisan tarihinde İç İşleri Bakanlığı 11 Nisan’da iki gün sürecek sokağa çıkma yasağının olduğu duyuruldu ve ardından market ve fırınlarda kalabalık yaşanmaya başlandı.

• 14 Nisan Cumhurbaşkanı Covid-19’lu hastaların tedavisinin ücretsiz olarak yapılacağını Resmi Gazete’de yayınladı.

• 4 Mayıs’ta normalleşme takvimi açıklandı.

• 5 Mayıs’ta Cumhurbaşkanı Yükseköğretim Kurumları Sınavı (YKS) haziran ayı sonunda yapılacağını açıkladı.

• 8 Mayıs’ta ücretli maske dağıtımına başlandı.

•11 Mayıs’ta berber, kuaför ve alışveriş merkezleri açıldı.

Verilerden anlaşılabacağı üzere Türkiye’de korona virüsün yayılmasını önlemek için bazı tedbirler alınmıştır. Bu tedbirlere örnek olarak gıda ve güzellik merkezlerinin kapatılması, sokağa çıkma yasakları, maske takmanın zorunlu olması gösterilebilir. Covid-19 ile mücadele de Hayat Eve Sığar (HES) uygulamasının da etkili olduğu söylenebilir. Bu uygulama sayesinde bireyler virüsün fazla olduğu bölgeleri ve alanları görebilmekte dolayısıyla virüsün fazla olduğu yerlere gitmekten kaçınmaktadır. Bu uygulama virüsle mücadelede olumlu bir etkiye sahip olmuştur. (Sertdemir, 2020, s. 22).

Pandemi döneminin toplumsal kurumlarda bazı değişikliklere yol açtığı söylenebilir. Şimdi bu kurumlarda meydana gelen değişiklikler anlatılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. COVID-19 (KORONAVİRÜS SALGINI) VE TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Dünyada insanoğlu var olduğundan beri birçok salgın hastalık ortaya çıkmıştır. Bazı salgın hastalıklar sadece belli bölgedeki insanları etkilerken bazıları dünya çapında etkili olmuştur. Geçmişteki salgın hastalıklar dünyadaki diğer ülkelere daha geç sirayet ederken, bugün ortaya çıkan salgın niteliği taşıyan hastalıklar, dünyadaki ulaşım imkânları ve küreselleşme ile birlikte çok hızlı bir şekilde diğer ülkelere taşınabilmektedir. Tarihte ortaya çıkan salgın hastalıklar yüzünden milyonlarca insan hayatını kaybetmiştir. Örneğin; 540'lı yıllarda ve Orta Çağ'da etkisini gösteren veba salgını milyonlarca kişinin hayatına mal olmuştur. Birinci Dünya Savaşı yıllarında ortaya çıkan bir başka salgın hastalık olan İspanyol gribinde de milyonlarca insan ölmüştür. SARS, Kuş gribi, Domuz gribi, MERS, Ebola gibi 21.yüzyılın salgın hastalıkları geçmişteki veba ve İspanyol gribinin etkisi kadar olmasa da dünyanın önemli kısmında etkisini göstermiştir. Dünya, 2019 yılının aralık ayından itibaren ortaya çıkan ve günümüzde de hâlen etkisini sürdüren koronavirüs salgınıyla mücadele etmektedir. Koronavirüs, yakın tarihte İspanyol gribinden sonra dünyayı en çok etkileyen salgın hastalık olmuştur.

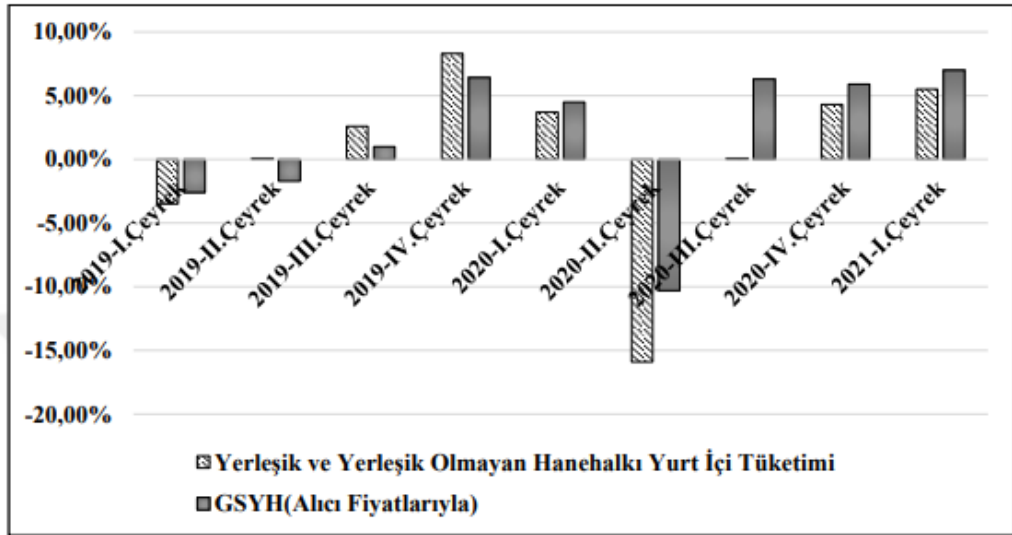
2.1. Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri

Koronavirüs salgınının, sosyal hayatta önemli etkileri olduğu gibi ekonomi üzerinde de ciddi etkileri olmuştur. Salgının başlamasıyla birlikte virüsün yayılmasını durdurmak için çalışma yerlerinde esnek, dönüşümlü çalışma modellerinin uygulanması ve bazı iş yerlerinin bu çalışma modellerine ayak uyduramaması nedeniyle birçok fabrika, firma üretimlerini azaltmak veya durdurmak zorunda kalmıştır. Bu durum, ekonomi üzerinde negatif bir arz şokuna neden olmuştur. Ayrıca, üretimlerini yavaşlatan veya durduran iş yerlerinde çalışanların ücretsiz izin veya kısa çalışma ödeneği gibi yöntemlerle aylık ücretlerinden daha az ücret almaları talep yapısının değişmesine neden olmuş, tüketimi çoğunlukla zorunlu ihtiyaçlar oluşturmuştur. Bu nedenle, gıda, ısınma, ulaştırma gibi sektörlerin dışında üretim yapan iş yerlerinin giderlerinde talep yetersizliğinden dolayı ciddi düşüşler yaşanmıştır.

Salgının sebep olduğu ekonomik kriz, daha önce meydana gelen ekonomik krizlerden ayrılmaktadır. Daha önceki krizler, bankacılık, finansal sistemdeki varlık fiyatları, kamu maliyesi temelliyken, koronavirüs kapsamında yaşanan kriz, işletmelerin faaliyetlerinin durdurulması ve buna bağlı olarak meydana gelen arz şoku, birçok kesimde yaşanan gelir kaybı ile talepte yaşanan düşüş temellidir. Bu yüzden koronavirüs salgınının neden olduğu kriz, arz ve talep şokunun aynı anda yaşandığı bir kriz olmaktadır (Voyvoda ve Yeldan, 2021, s 4).

Türkiye’de ilk koronavirüs vakasının tespit edildiğinin duyurulmasından sonra alınan önlemler neticesinde birçok sektörde ekonomik faaliyetler yavaşlamış veya durdurulmuştur. Ayrıca, hanehalkı tüketiminde de zorunlu ihtiyaçlar dışında ciddi düşüşler yaşanmıştır.

Grafik 2 : GSYH ve Yerleşik ve Yerleşik Olmayan Hanehalkı Yurt İçi Tüketimi

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2021.

Grafik 2’de, gayrisafi yurt içi hâsıla ve yerleşik ve yerleşik olmayan hanehalkı yurt içi tüketiminin zincirlenmiş hacim endeksi kapsamında 2019 ve 2020 yıllarında dört çeyrekte ve 2021 yılı ilk çeyrekte bir önceki yılın aynı dönemine göre değişim oranları gösterilmiştir. 2018 yılının ikinci yarısında yaşanan kur hareketliliği ve piyasa oynaklığının GSYH üzerindeki etkileri 2019 yılının ilk iki çeyreğine kadar devam etmiştir. 2019 yılının son iki çeyreği ve 2020 yılının ilk çeyreğinde pozitif büyüme yaşanmıştır. Fakat koronavirüs salgınının başlamasıyla alınan önlemler neticesinde Türkiye ekonomisi 2020 yılının ikinci çeyreğinde %10,3 oranında

daralmıştır. 2020 yılının üçüncü çeyreğinde salgın kısıtlamalarında esneklikler tanınması, teşvik ve destekler sayesinde ekonomi %6,3 oranında büyümüştür. Yılın son çeyreğinde de ekonomik aktivitenin canlı kalmasıyla %5,9 büyüme sağlanmıştır. Hanehalkı yurt içi tüketimi, 2019 yılının ilk çeyreğinde ekonominin küçülmesine paralel olarak azalmış, 2019 yılının diğer çeyreklerinde ve 2020 yılının ilk çeyreğinde pozitif büyüme görülmüştür. Salgınla birlikte sosyal hayattaki hareketliliğin azalması, iş yerlerinin faaliyetlerini yavaşlatması veya durdurması ve tüketici davranışları neticesinde hanehalkı tüketiminde yaklaşık %15 oranında düşüş gözlenmiştir. 2020 yılının üçüncü çeyreğinde düşük faizli kredi tahsis, destek ve teşviklerle birlikte bir miktar toparlanma gözlenmiş, bir önceki yıla göre %0,6 artış yaşanmıştır. Son çeyrekte ertelenmiş talebin gerçekleşmesi ile hanehalkı tüketimi %4,3 oranında artmıştır. 2021 yılının ilk çeyreğinde ekonomideki toparlanma devam etmiş, GSYH %7 büyürken, hanehalkı yurt içi tüketimi %5,5 oranında artış göstermiştir.

Tablo 1 : Harcama Bileşenlerinde Harcama Yöntemiyle Zincirlenmiş Değişim Oranları (%)

Yıl	Yerleşik Hanehalklarının Tüketimi	Devletin Nihai Tüketim Harcamaları	Gayrisafi Sabit Sermaye Oluşumu	Mal ve Hizmet İhracatı	Mal ve Hizmet İthalatı
2019- I.Çeyrek	-4	7,30	-14,20	9,10	-29,60
2019- II.Çeyrek	-0,50	3,40	-20,90	6,20	-18,60
2019- III.Çeyrek	2	6,30	-14	4,70	3,60
2019- IV.Çeyrek	8,20	1,60	0,60	0,60	27,80
2020- I.Çeyrek	4,70	3,20	-0,40	-1,80	21,40
2020- II.Çeyrek	-9,60	-2,10	-6,60	-36,90	-7,70
2020- III.Çeyrek	8,50	0,80	21,90	22,10	16,40
2020- IV.Çeyrek	8,20	6,60	10,30	0	2,50
2021- I.Çeyrek	7,40	1,30	11,40	3,30	1,10

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2021.

Tablo 1’de, harcama fonksiyonunun bileşenlerinin çeyreklik dönemler bazında harcama yöntemiyle zincirlenmiş değişim oranları gösterilmiştir. GSYH içinde en yüksek paya sahip harcama fonksiyonu bileşeni yaklaşık %59 ile yerleşik hanehalklarının tüketimidir. Bu bileşende, 2019 yılının ilk iki çeyreğinde daralma gözlenmiş, son iki çeyrekte büyüme yaşanmıştır. 2020 yılının ilk çeyreğinde de

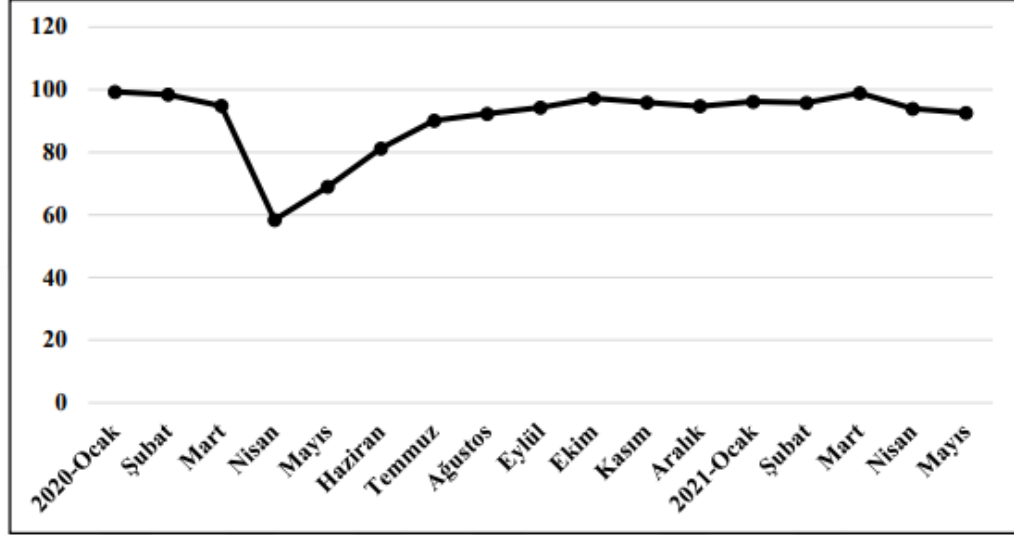
büyüme devam etmiş, fakat koronavirüs salgınının etkisini göstermeye başladığı ve kısıtlamaların uygulandığı ikinci çeyrekte %9,6 küçülme ile yaklaşık 227 milyar liraya gerilemiştir. Yılın geri kalan iki çeyreğinde, salgının ilk şok etkisinin atlatılması, ertelenmiş talebin gerçekleşmesi, kısıtlamaların gevşetilmesi gibi etkenlerle sırasıyla %8,5 ve %8,2 büyüme yaşanmıştır. Devletin nihai tüketim harcamaları, 2019 yılındaki çeyreklerde sürekli artış gösterirken, 2020 yılının ikinci çeyreğinde salgının etkisiyle %2,1 azalarak yaklaşık 60 milyar liraya gerilemiş, diğer bileşenlere göre çok daha az etkilenmiştir. Gayrisafi sabit sermaye oluşumunda, 2019 yılının ilk üç çeyreğinde önemli düzeyde küçülme yaşandıktan sonra son çeyrekte hafif bir büyüme gözlenmiştir. 2020 yılının ilk çeyreğine de daralma ile başlanmış, salgının etkili olduğu ikinci çeyrekte %6,6 küçülerek yaklaşık 100 milyar liraya gerilemiştir. Yılın geri kalan aylarında önemli bir büyüme yaşanmıştır.

Mal ve hizmet ihracatı, salgın döneminde en fazla etkilenen bileşen olmuştur. 2019 yılının her çeyreğinde pozitif büyüme görülürken, 2020 yılının ilk üç çeyreğinde küçülme yaşanmıştır. Salgının en fazla etkili olduğu çeyrek olan ikinci çeyrekte mal ve hizmet ihracatı %36,9 azalarak yaklaşık 69 milyar liraya gerilemiştir. Salgının ihracata etkisi üçüncü çeyrekte de devam etmiş, bu çeyrekte %22,1 oranında küçülme görülmüştür. Toplam harcama fonksiyonuna negatif etki eden mal ve hizmet ithalatı, 2019 yılının ilk iki çeyreğinde daraldıktan üçüncü ve dördüncü çeyrekte pozitif seyretmiştir. 2020 yılının ilk çeyreğinde de pozitif seyir devam etmiş, salgının etkisiyle ikinci çeyrekte %7,7 oranında küçülme yaşanmış, yaklaşık 77 milyar liraya gerilemiştir. Üçüncü çeyrekte, ertelenmiş talebin gerçekleşmesi, işletmelerin açılması, fabrikaların ikinci çeyreğe göre üretimlerini artırmalarıyla hammadde ve ara malı gibi girdilere olan ihtiyacın artması ithalatın %16,4 oranında artmasına neden olmuştur. 2020 yılının son çeyreği ile 2021 yılının ilk çeyreğinde harcama bileşenlerindeki toparlanma genel olarak devam etmiş, bu iki çeyrekte en yüksek artış, gayrisafi sabit sermaye oluşumu ile yerleşik hanehalklarının tüketiminde meydana gelmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu,2021).

Koronavirüs salgınının başlamasıyla birlikte ekonomide arz-talep dengesinin kısa dönemde bozulması, belirsizlikler gibi etkenler, ekonomiye güvenin azalmasına sebep olmuştur. Özellikle salgının etkilerinin hayatın her alanında ciddi şekilde

hissedilmeye başlandığı 2020 Nisan ayında ekonomiye duyulan güvende sert bir şekilde düşüş gözlenmiştir.

Grafik 3 : Aylık Bazda Ekonomik Güven Endeksi

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2021.

Grafik 3,'te 2020 yılından itibaren aylık bazda ekonomik güven endeksi gösterilmiştir. 2020 yılının ilk üç ayında yaklaşık 95 ile 100 arasında olan ekonomik güven endeksi, salgının etkili olduğu ve salgına karşı ciddi derecede sıkı yasak ve denetimlerin başladığı nisan ayında çok sert düşüşle 58,4'e gerilemiştir. Salgının başlamasıyla yaşanan ilk şokun etkisinin azalmasıyla beraber ekonomik güven endeksi artışa geçmiş, mayıs ayında 69, Haziran ayında yaklaşık 81 olan endeks, yaz aylarıyla beraber tekrardan 90 değerinin üstüne çıkmıştır. 2021 yılı nisan ve mayıs aylarında ekonomik güven endeksinde vaka sayılarında artış yaşanması ve kısıtlamaların uygulanması ile gerileme yaşanmış, nisan ayında 93,9 değerini alan endeks, mayıs ayında 92,6 değerini alarak 2020 yılı eylül ayından beri en düşük seviyeye gerilemiştir.

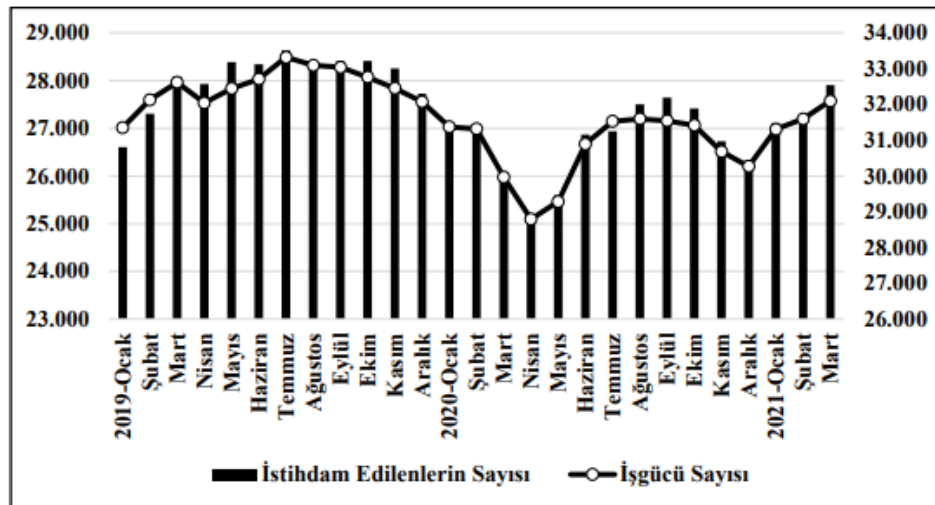
2.2. İstihdam Üzerine Etkileri

Türkiye'de koronavirüs etkeninin insanda ilk kez görüldüğü tarihten itibaren salgının daha da geniş alanlara yayılmasını engellemek için birtakım önlemler alınmış ve bu önlemler hayatın birçok alanında uygulanmaya başlanmıştır. Salgının ilk gününden itibaren alınan önlemlerden biri de çalışma hayatında çalışanlar arasında virüs yayılımının engellenmesi için esnek çalışma, dönüşümlü çalışma ve

evden çalışma gibi farklı çalışma modelleri olmuştur. Bazı iş yerleri sayılan bu çalışma modellerini uygulayabilmiş, bazı iş yerleri ise bu modellerin iş yaşamlarına uygun olmaması nedeniyle uygulayamamıştır. Özellikle fabrika, imalat yerleri gibi fiziksel ve bedensel çalışma ile işlerin yürütüldüğü iş alanlarında salgın döneminde uygulanan modeller hayata geçirilememiştir. Salgının başlamasıyla birlikte getirilen çalışma modelleri uygulanamayan iş yerlerinde, virüsün yayılmasının engellenmesi için ücretsiz izin veya kısa çalışma ödeneği gibi istihdam piyasasını koruyucu önlemlerle çalışanların çalışma süreleri kısaltılmış veya işten belli bir süre izinli sayılmışlardır. Belli sektördeki firmalar ve işletmeler, salgın döneminin getirdiği talep azalması ve koronavirüs kapsamında uygulanan kısıtlamalar ile iş potansiyelinde yaşanan gerilemeden dolayı iş yerlerini kapatma kararı almışlar, bu firmalarda ve işletmelerde çalışanlar işsiz kalmışlardır. Diğer yandan, firma ve işletmelerin iş potansiyellerinde yaşanan düşüş ve arz tarafında yaşanan sıkıntılardan dolayı maliyetlerde artış yaşanmış ve yeni istihdam oluşturulamamıştır.

Salgın döneminde birçok işletme ve firmanın faaliyetlerinin yavaşlaması veya durmasından dolayı çalışanlar ya kısa çalışma ödeneği veya ücretsiz izin gibi istihdamı korumak üzere yapılan yardımlardan faydalanmakta ya da işsiz kalmaktadırlar. Özellikle 2020 yılının nisan ayında hem virüsün yayılımının çok fazla olması hem de uygulanan kısıtlamalar neticesinde istihdam ve işgücü sayısında önemli derecede azalma gözlenmiştir.

Grafik 4 : Aylara Göre İstihdam Edilenler ve İşgücü Sayısı (Bin Kişi)

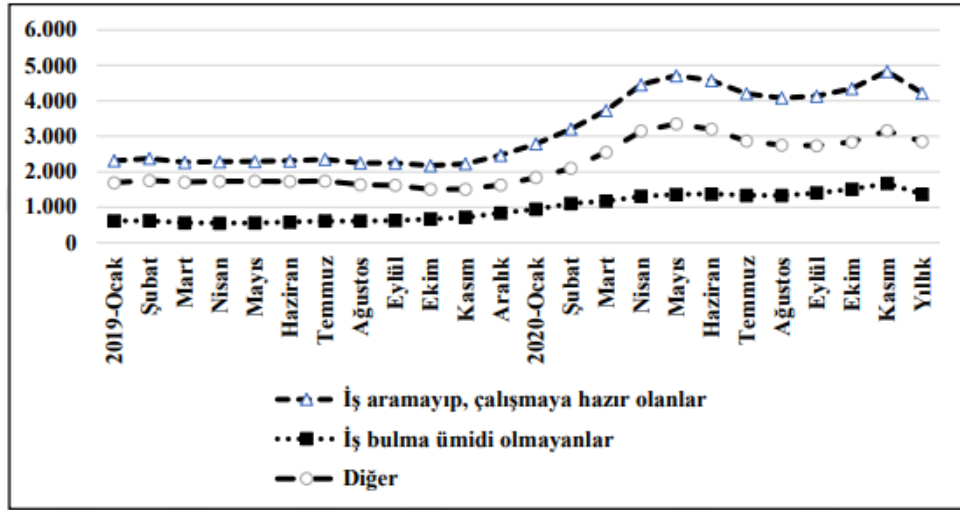

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2021.

Grafik 4’de, 2019 ile ve 2021 yılı mart ayı arasında aylık bazda istihdam edilenlerin ve işgücünün sayısı gösterilmiştir. İstihdam edilenlerin sayısı sol eksen, işgücü sayısı sağ eksen, bulunmaktadır. İstihdam sayısı, 2019 yılının ortalarında 28,5 milyon civarına ulaşırken, salgının etkisini iyice hissettirdiği 2020 yılı nisan ayında keskin bir şekilde azalmıştır. 2020 Nisan ayında istihdam sayısında dip görüldükten sonra mayıs ayından itibaren salgınla ilgili kısıtlamaların az da olsa gevşetilmesiyle birçok firma ve işletme faaliyetlerine devam etmişler, bu sayede istihdam sayısında toparlanma gözlenmiştir. 2020 yılının ekim ayında tekrardan salgının hız kazanmasıyla bazı kısıtlamalar geri getirilmiş, mayıs ayından itibaren süregelen istihdamdaki artış trendi tersine dönmüştür. İşgücündeki durum da istihdamla benzerlik göstermektedir. İşgücü, istihdam edilenler ile işsizlerin sayısının toplamıdır. Özellikle işsiz kalanların iş aramaktan ümidini kesmesi, iş bulacağına inanmaması gibi etkenlerle son dört haftada aktif iş arayışı içinde olmaması işgücü sayısını da azaltmaktadır. 2019 yılı temmuz ayında yaklaşık 33,3 milyon ile en yüksek işgücü sayısına ulaşılmış, 2020 yılının nisan ayında ise işgücü sayısı 28 milyon 794 bine gerilemiştir. 2020 yılının haziran ayı ile beraber kısıtlamaların ve salgının yayılımındaki azalmayla birlikte işgücü sayısı tekrar 30 milyonun üstüne çıkmıştır. 2020 yılının sonlarına doğru vaka sayılarında yaşanan artışla birlikte kısıtlamaların tekrardan geri gelmesi ve ekonomik aktivitede yaşanan yavaşlamayla istihdam edilenlerin ve işgücünün sayısında azalma gözlemlenmiştir. 2021 yılında ise hem istihdamda hem de işgücünde yukarı yönlü bir trend hâkimdir.

Koronavirüs salgınının istihdam piyasasına en önemli etkilerinden biri çalışma potansiyeline sahip olup iş aramayanların sayısını arttırmasıdır. Bu kategorideki en dikkate değer artış, iş bulma ümidi olmayanların sayısında gerçekleşmiştir.

Grafik 5 : Aylık Bazda İş Aramayıp Çalışmaya Hazır Olanların Sayısı (Bin Kişi)

Kaynak: İstihdam, İşsizlik ve Ücret. (2021), Türkiye İstatistik Kurumu 2021.

Grafik 5'te, iş aramayıp çalışmaya hazır olanların sayısı gösterilmiştir. İş aramayıp çalışmaya hazır olanların sayısı, iş bulma ümidi olmayan ve diğer gruptaki insanların sayısının toplamından oluşmaktadır. 2019 yılında iş aramayıp çalışmaya hazır olanların sayısı genel olarak sabit kalmakla birlikte 2020 yılında artışa geçmiştir, koronavirüs salgınının en etkili olduğu dönemlerden olan 2020 Nisan ayında, mart ayına göre yaklaşık %20 artışla 4 milyon 460 bin olmuştur. Yaz aylarında iş potansiyelinin artmasıyla birlikte bu sayıda azalma yaşansa da eylül ayından itibaren tekrar artışa geçmiştir. İş bulma ümidi olmayanların sayısı 2019 yılının kasım ayında 715 bin kişi iken, bir yıl sonra yaklaşık %134 artışla 1 milyon 674 bin kişiye ulaşmıştır. Yaz aylarında iş ümidi olmayanların sayısında azalma görülse de koronavirüs vakalarındaki hızlı artış, bazı kısıtlamaların geri gelmesi gibi etkenlerle eylül ayından itibaren tekrar artış gözlenmiştir.

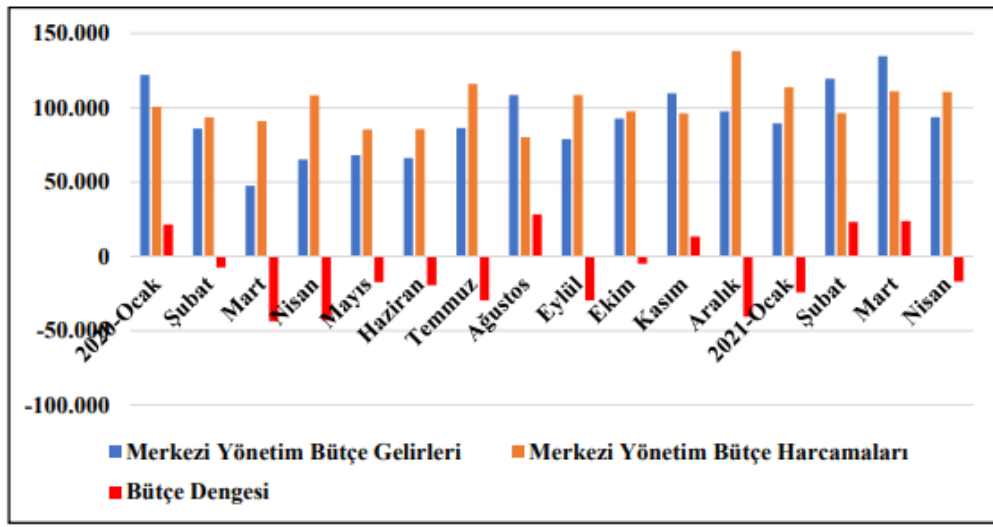
2.3. Kamu Finansmanı Üzerine Etkileri

Kamu finansman ihtiyacının sağlanması ve bu finansmanın kaliteli ve dengeli olması, ülkelerin mali disiplini bakımından vazgeçilmez önceliklerindendir. Bütçe açıkları, borçlanma, yeni vergi koyma, var olan vergilerin oranlarını arttırma ya da monetizasyonla finanse edilmektedir. Mali dengesizlikler ve bütçe açıklarının finansman yöntemleri, yüksek enflasyona neden olmakta, bu durum aktarım

mekanizmaları sayesinde birçok makro değişkende istikrarsızlıklara yol açmaktadır (Sugözü, Yiyit, 2010).

Koronavirüs salgınının başlamasıyla birlikte işletmelerin faaliyetlerini yavaşlatması veya durdurması sonucunda istihdam alanında kayıpların önüne geçmek için kısa çalışma ödeneği ve ücretsiz izin, salgına özel nakdi destek yardımları, vergi ödemelerine erteleme gibi uygulamalar devlet tarafından hayata geçirilmiştir. Bu durum, bütçede yüksek açık oluşmasına neden olmuştur.

Grafik 6 : Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri-Harcamaları ve Dengesi (Milyon TL)

Kaynak: Kamu İstihdamı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2020-2021).

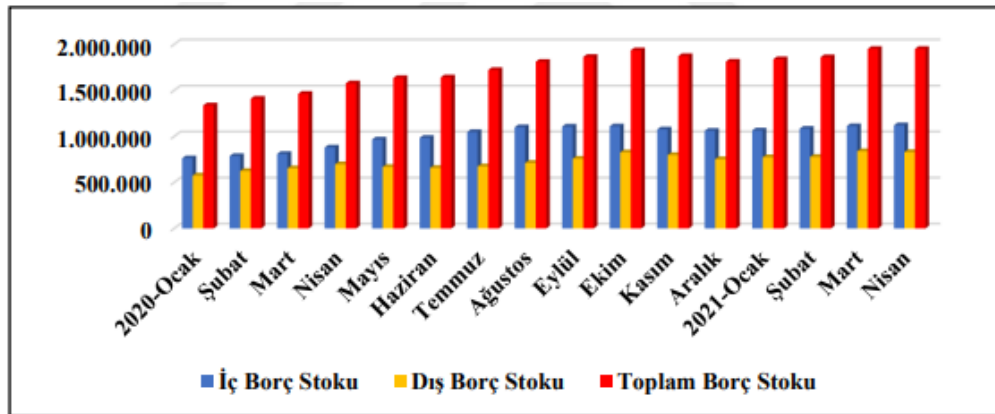
Grafik 6’da 2020 yılı ve 2021 Nisan ayına kadar olan döneme ait ay bazında merkezi yönetim bütçe gelirleri, harcamaları ve dengesi gösterilmiştir. Koronavirüs salgınının başladığı mart ayında ve salgının etkisini arttırdığı ve kısıtlamaların sıkı biçimde uygulandığı nisan ayında bütçe açığı önemli derecede artmış, bütçede iki ayda da yaklaşık 44 milyar lira açık verilmiştir. Mart ve nisan ayındaki bütçe açıklarında, işletmelere uygulanan vergi ödemelerinin ötelenmesi, sosyal destek yardımlarının artırılması, salgın nedeniyle sağlık ekipmanlarına ihtiyacın artması gibi nedenler etkili olmuştur. Daha sonraki aylarda kısıtlamaların esnetilmesi ve bazı işletmelerin kontrollü şekilde tekrardan faaliyetlerine başlamasıyla birlikte vergi gelirlerinin artması, ödemesi ertelenen vergilerin tahsil edilmesi gibi etkenlerle bütçe açığında mart ve nisan ayına göre iyileşme gözlenmiştir.

Koronavirüs salgınının etkisiyle merkezi yönetim bütçe dengesi 2020 yılında, 2019 yılına göre yaklaşık %40 artış ile 172 milyar 743 milyon lira açık vermiştir. 2019 yılında bütçe açığı yaklaşık 125 milyar lira, 2018 yılında 73 milyar lira, 2017 yılında 48 milyar lira olarak gerçekleşmiştir (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı,.2021).

Hazine nakit dengesi, merkezi yönetim bütçe dengesinde olduğu gibi önemli derecede açık vermiştir. Koronavirüs salgınıyla birlikte hazine nakit dengesi, nakit harcamaların artması, öngörülemeyen harcamalar ile 2020 yılında yaklaşık 182 milyar lira açık vermiştir. 2020 yılının mart ve nisan aylarında verilen hazine nakit açığı, 2020 yılı toplam verilen açığın yaklaşık %48'ini oluşturmaktadır. Bu durumda koronavirüs salgınının ilk döneminde ek harcamaların artması etkili olmuştur. Hazine nakit açığı, 2019 yılında yaklaşık 130 milyar lira, 2018 yılında yaklaşık 70 milyar lira, 2017 yılında ise yaklaşık 60 milyar lira olarak gerçekleşmiştir (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı,.2021).

Merkezi yönetim bütçe dengesi ve hazine nakit dengesinin 2020 yılında koronavirüs salgınının getirdiği ek maliyetler ve yapılan destek harcamaları kapsamında ciddi derecede açık vermesi, bu açıkların finansman yollarından biri olan borçlanma miktarını arttırmıştır.

Grafik 7 : Merkezi Yönetim İç-Dış ve Toplam Borç Stoku (Milyon TL)

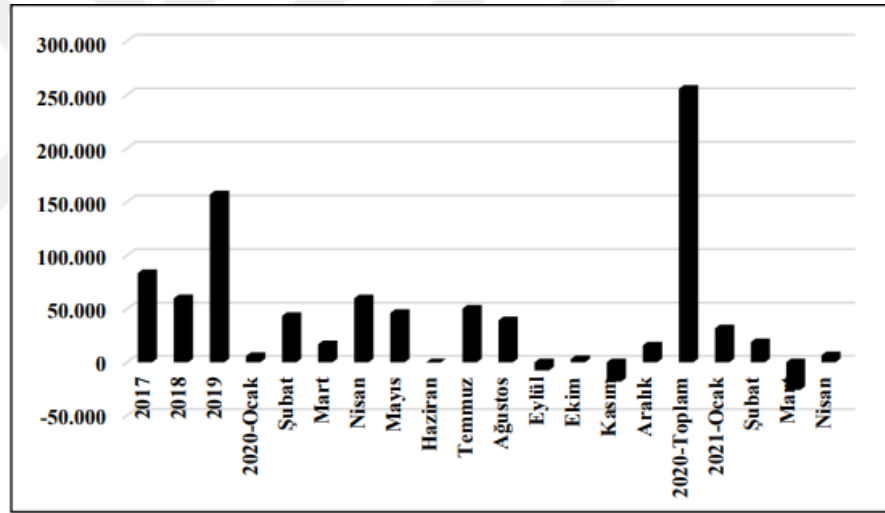
Kaynak: İstatistikler-T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, (2021).

Grafik 7’de, ay bazında merkezi yönetim iç, dış ve toplam borç stoku gösterilmiştir. 2020 yılının ocak ayında toplam borç stoku yaklaşık 1,3 trilyon lira iken, aralık ayında yaklaşık 1,8 trilyon liraya yükselmiştir. Merkezi yönetim borç

stoku, 2020 yılı içinde ekim ayında yaklaşık 1,9 trilyon liraya ulaştıktan sonra yılın son iki ayında bir miktar gerileme kaydetmiştir. 2021 yılında da yükseliş trendi devam etmiş, 2021 yılı mart ayı itibarıyla yaklaşık 1.950 milyar liraya ulaşmıştır. Toplam borç stoku içinde iç borç stokunun payı, dış borç stokunun payından daha fazladır. 2020 yılı mart ayında iç borç stoku yaklaşık 808 milyar lira, dış borç stoku yaklaşık 654 milyar lira iken, 2021 yılı nisan ayında sırasıyla yaklaşık 1.120 milyar lira ve yaklaşık 830 milyar liraya yükselmiştir.

Merkezi yönetim borç stoku 2020 Aralık ayı itibarıyla 2019 yılı aralık ayına göre yaklaşık %36 artış ile toplam 1.812,11 milyar lira olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılında toplam borç stoku 1.329,05 milyar lira, 2018 yılında 1.067,11 milyar lira, 2017 yılında 876.494 milyon lira olmuştur (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı,2021).

Grafik 8 : Net Borçlanma İstatistikleri (Milyon TL)

Kaynak: İstatistikler-T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, (2017-2021).

Grafik 8’de, net borçlanma miktarları, 2017, 2018, 2019 yılları için yıl bazında ve 2020, 2021 yılları için ay bazında ve toplam olarak gösterilmiştir. 2017 yılında yaklaşık 84 milyar lira, 2018 yılında yaklaşık 60 milyar lira, 2019 yılında yaklaşık 157 milyar liralık borçlanma gerçekleştirilmiştir. 2020 yılında, 2019 yılına göre borçlanma miktarı yaklaşık %63 artarak 255.624 milyon liraya ulaşmıştır. 2020 yılında en yüksek borçlanma, koronavirüs kısıtlamalarının sıkı uygulandığı, sosyal transferlerin arttırıldığı ve vergi ödemelerinin azaldığı nisan ayında görülmüştür. Bu ayda yaklaşık 60 milyar lira ile 2020 yılının toplam borçlanma miktarının yaklaşık

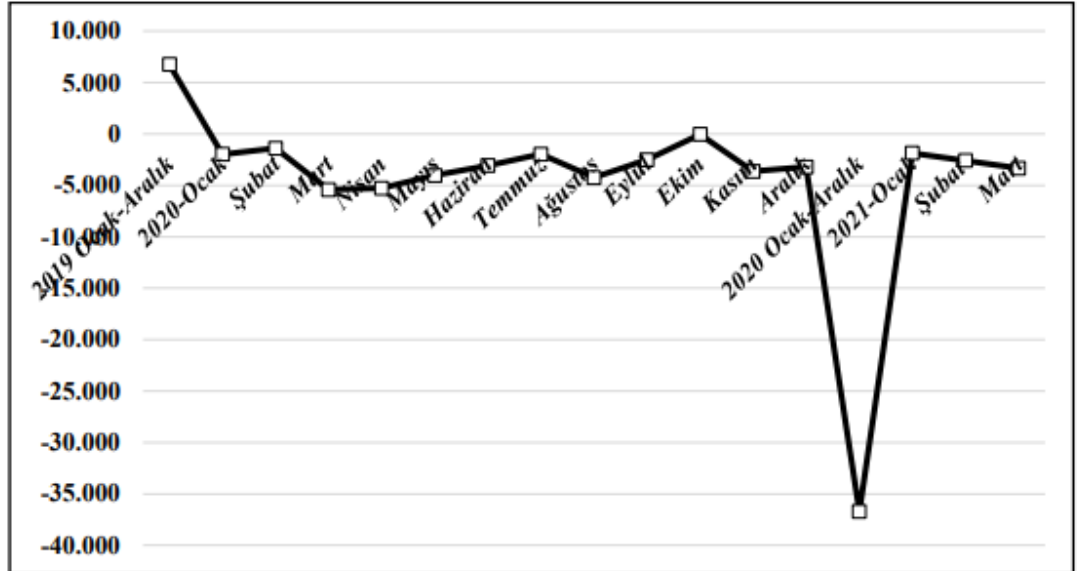
dörtte biri gerçekleşmiştir. 2021 yılının ilk iki ayında da net borçlanma miktarı pozitif olmaya devam etmiş, ocak ayında yaklaşık 32 milyar, şubat ayında ise yaklaşık 19 milyar lira net borçlanma var iken, mart ayında net borçlanma yaklaşık -26 milyar lira olmuştur. Nisan ayında ise 6,6 milyar liralık net borçlanma yapılmıştır.

2.4. Ödemeler Dengesi Üzerine Etkileri

Ödemeler dengesi, bir ekonomideki yerleşik kişiler ile diğer ekonomilerdeki yerleşik kişiler arasında belli bir dönemde yapılan ekonomik işlemlerin sistematik olarak kaydedildiği istatistiki bir tablodur. Bu tablo, cari işlemler, sermaye, finans, net hata ve noksan ve rezerv varlıklar kalemlerinden oluşmaktadır.

Koronavirüs salgınının başlamasıyla alınan önlemler neticesinde özellikle ihracat-ithalat, hizmet sektörü bakımından bu işletmelerin faaliyetlerinde aksamalar yaşanmış, işlem hacminde düşüş gözlenmiştir. Özellikle ihracat sektöründe yaşanan yavaşlama, salgının yayılmasını durdurmak amacıyla hizmet sektöründe ekonomik faaliyetlerin azalması sonucu hizmet gelirlerinin azalması gibi etkenlerden dolayı ödemeler dengesinde cari işlemler ve finans hesabı koronavirüsün ekonomi üzerinde etkili olduğu 2020 yılında önemli derecede açık vermiştir.

Grafik 9: Cari İşlemler Hesabı Dengesi (Milyon Dolar)

Kaynak: Ödemeler Dengesi İstatistikleri. [14.05.2021], Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.

Grafik 9’da, cari işlemler hesabı dengesi gösterilmiştir. 2019 Ocak-Aralık döneminde yaklaşık 6,7 milyar dolar cari fazla verilmişken, 2020 Ocak-Aralık döneminde yaklaşık 36,7 milyar dolar cari açık verilmiştir. En yüksek cari açığın verildiği aylar mart ve nisan ayları olmuştur. Bu aylarda sırasıyla yaklaşık 5,4 milyar dolar ve yaklaşık 5,2 milyar dolar cari açık verilmiştir. Bu durumda, mart ve nisan aylarında ihracatın ithalata göre daha fazla azalması ve hizmet gelirlerinde giderlere kıyasla daha fazla düşüş görülmesi etkili olmuştur. 2020 yılının tamamı için bakıldığında, hiçbir ayda cari fazla gözlenmemiştir. 2021 yılında da cari dengede açık vermeye devam edilmiş, ocak ayında yaklaşık 1,9 milyar dolar, şubat ayında yaklaşık 2,6 milyar dolar ve mart ayında yaklaşık 3,3 milyar dolar cari açık verilmiştir.

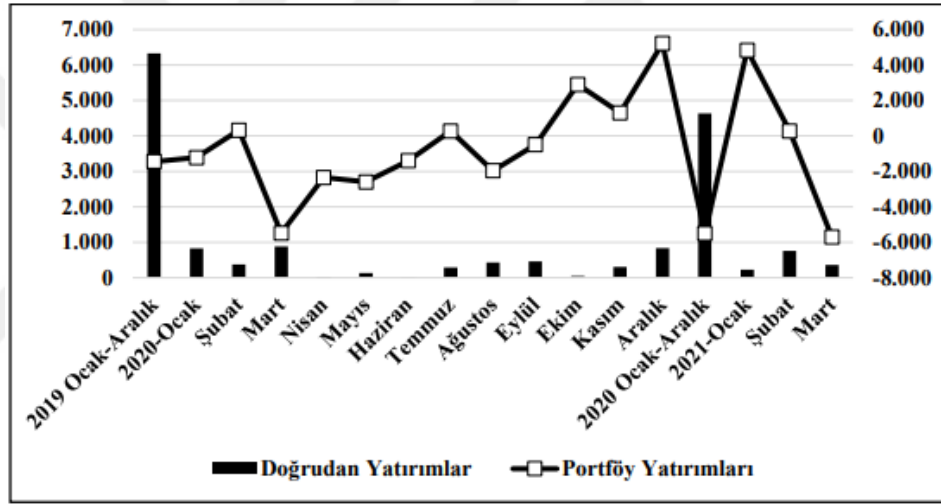
Cari işlemler hesabı dengesinde açık verilmesinde en çok mal dengesi etkili olmuştur. Diğer hesaplardan hizmetler hesabı ve ikincil yatırım hesabı fazla verirken, birincil gelir dengesi açık vermiştir.

Cari işlemler hesabı alt kalemler dengesi gösterilmiştir. Cari işlemler hesabı içinde işlem tutarı en fazla olan kalem mal dengesi kalemidir. 2019 Ocak-Aralık döneminde mal dengesi yaklaşık 16,7 milyar dolar, 2020 Ocak-Aralık döneminde ise yaklaşık 37,8 milyar dolar açık vermiştir. 2020 yılında mal dengesinde en fazla açık verilen ay, yaklaşık 5,3 milyar dolar ile ağustos ayı olmuştur. Ağustos ayında bu kadar açık verilmesinde koronavirüs salgınının yayılma hızında yavaşlama, normalleşme adımları ve gecikmiş talebin yarattığı baskı ile ithalatta artış yaşanıp ihracatta düşüşün gerçekleşmesi etkili olmuştur. Hizmet dengesine bakıldığında, 2019 Ocak-Aralık döneminde yaklaşık 35,5 milyar dolar fazla verilirken, 2020 Ocak-Aralık döneminde yaklaşık 9,6 milyar dolar fazla verilmiştir. Özellikle nisan, mayıs ve haziran aylarında hizmet gelirlerinde ciddi düşüşler yaşanmıştır. Birincil gelir dengesinde 2020 Ocak-Aralık döneminde, 2019 Ocak-Aralık dönemine göre iyileşme görülmüştür. 2019’da yaklaşık 12,8 milyar dolar açık verilirken, 2020 yılında yaklaşık 8,7 milyar dolar açık verilmiştir. 2020 yılı içinde en fazla açık, mart, nisan ve mayıs aylarında yaşanmıştır. İkincil yatırım kaynaklı gelirler dengesinde 2019 yılında 823 milyon dolar fazla verilirken, 2020 yılında 283 milyon dolar fazla verilmiştir. 2020 yılı içinde bu dengede en fazla açığın verildiği ay, 266 milyon dolar açık ile mart ayıdır. 2021 yılı mart ayı istatistiklerine bakıldığında, mal dengesi

yaklaşık 2.959 milyon dolar, birinci gelir dengesi 1.184 milyon dolar açık vermişken, hizmet dengesinin 767 milyon dolar, ikincil yatırım kaynaklı gelirlerin 47 milyon dolar fazla verdiği görülmektedir.

Koronavirüs salgınının mal ve hizmet dengesinde yaptığı negatif etki, doğrudan ve portföy yatırımlarında da görülmektedir. Salgınla birlikte doğrudan yatırımlarda çok ciddi bir azalma, portföy yatırımlarında ise net çıkış görülmüştür. Yatırımcıların, salgın sürecinin yarattığı belirsizlik ortamından dolayı Türkiye gibi gelişmekte olan piyasalar yerine gelişmiş piyasaları tercih etmesi yatırımlarda azalmaya neden olmuştur.

Grafik 10 : Doğrudan ve Portföy Yatırımları (Milyon Dolar)

Kaynak: Ödemeler Dengesi İstatistikleri. [14.05.2021]. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.

Grafik 10 'da, ödemeler dengesi finans hesabı alt kalemlerinden doğrudan ve portföy yatırımları gösterilmiştir. Sol dikey ekseninde doğrudan yatırımların miktarı, sağ dikey ekseninde portföy yatırımları miktarı yer almaktadır. 2019 Ocak-Aralık döneminde yaklaşık 6,3 milyar dolar, 2020 Ocak-Aralık döneminde yaklaşık 4,6 milyar dolar doğrudan yatırım gerçekleşmiştir. 2019 yılında portföy yatırımlarında net yaklaşık 1,4 milyar dolar çıkış görülürken, 2020 yılında salgının etkisiyle net yaklaşık 5,5 milyar dolar çıkış görülmüştür. En fazla portföy çıkışının yaşandığı ay mart ayı iken, en fazla portföy girişinin yaşandığı ay, aralık ayı olmuştur. Aralık ayında portföy girişinin hızlanmasında merkez bankasının para politikasındaki sıkı duruşu, Türkiye'nin kredi temerrüt takas priminde gerileme gibi etkenler etkili

olmuştur. 2021 yılının ilk ayında hem portföy hem de doğrudan yatırımlarda pozitif gelişmeler yaşanmış, doğrudan yatırımlar 230 milyon dolar, portföy yatırımları 4.830 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Şubat ayında doğrudan yatırımlarda artış yaşanırken, portföy yatırımlarında sert bir düşüş yaşanmıştır. Mart ayı ise portföy yatırımlarındaki yaklaşık 5,7 milyar dolarlık çıkış ile salgın döneminde en yüksek çıkışın gerçekleştiği ay olmuştur.

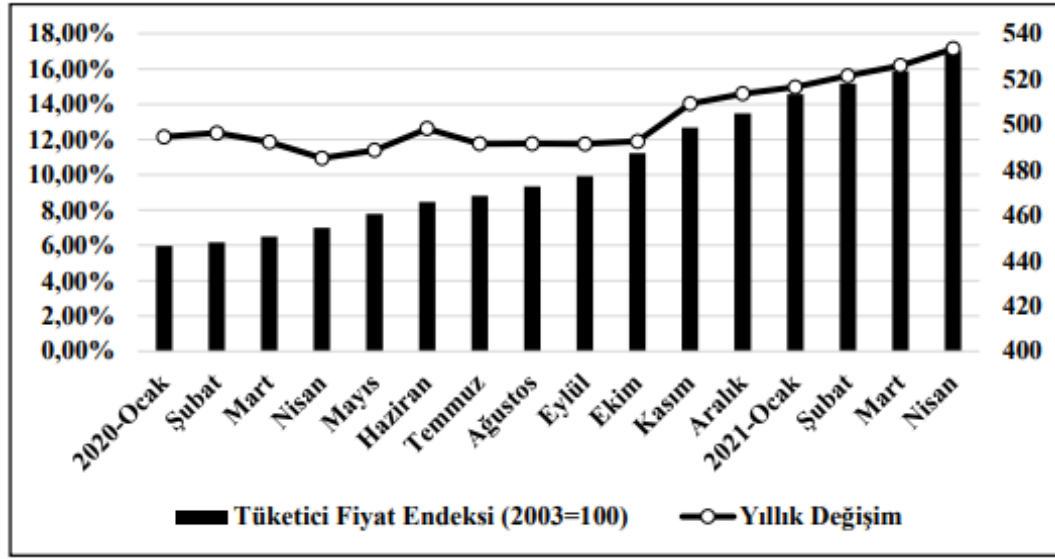
2.5.Enflasyon Üzerine Etkileri

Koronavirüs salgınının, birçok ekonomik gösterge üzerinde olduğu kadar enflasyon üzerinde de etkisi olmuştur. Salgının başlamasıyla birlikte pek çok sektörde çalışma şartlarının değişmesi ve üretimin yavaşlaması veya durması, mal ve hizmet arzı üzerinde negatif etkiye sebep olmuştur. Aynı dönemde, bazı mallara olan talep miktarında artış yaşanması ve bazı mallara olan talep miktarında düşüş görülmesi, arz-talep dengesinin ve fiyat istikrarının bozulmasına yol açmıştır.

Türkiye'nin de dâhil olduğu gelişmekte olan ülkelerin mal ithalatının yüksek seviyede olması ve ödemeler dengesinde açık verilmesi, ayrıca dış borçluluk oranlarının yüksek olması ve yerel para birimlerinde yaşanan değer kaybı, enflasyonun yükselmesi yönünde baskı yaratmaktadır (Göze Kaya,2020).

Türkiye'de salgınla beraber arz zincirinde yaşanan problemler, zorunlu mallarda talep edilen miktarın artması, işletmelerin yeni çalışma şartlarına ayak uyduramaması, üreticilerin girdi maliyetlerinde yaşanan artışlar ve döviz kurlarında oynaklık gibi etkenler enflasyon artışına neden olmuştur. Özellikle gıda, ulaştırma, sağlık gibi alt kalemlerde enflasyon oranında daha fazla artış gözlenmiştir.

Grafik 11 : Aylara Göre Tüketici Fiyat Endeksi ve Yıllık Değişim Oranları

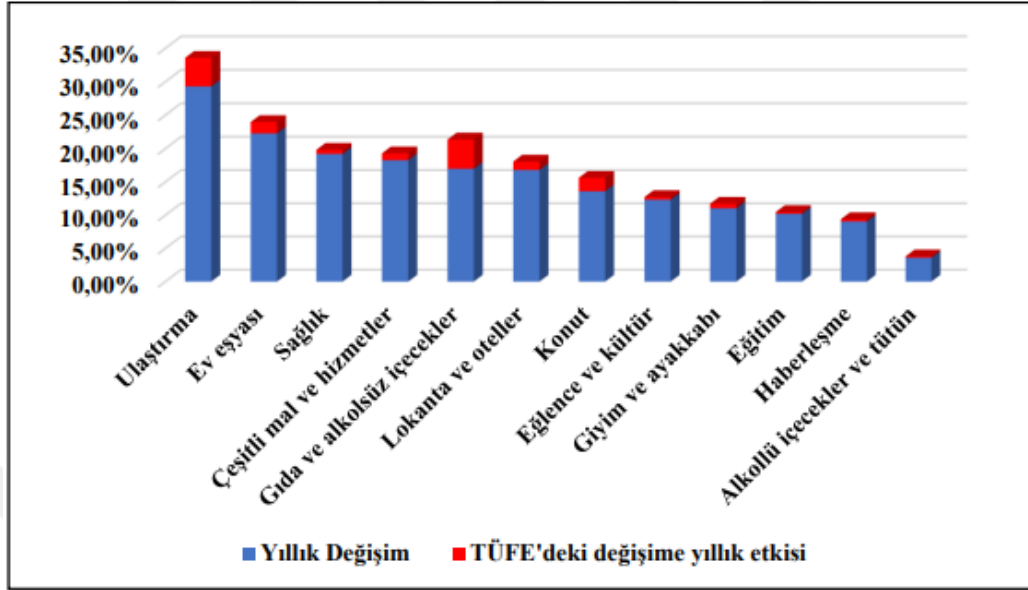

Kaynak: TÜİK, 2021.

Grafik 11 'de 2020 yılının ocak ayı ile 2021 yılının nisan ayı arasında tüketici fiyat endeksi rakamları ve yıllık değişim oranları gösterilmiştir. 2020 yılının ocak ayında yaklaşık %12 olan enflasyon oranı, nisan ayında %11 civarına gerilemiş, haziran ayında %12,62'ye yükseldikten sonra dört ay yaklaşık %11,80 olarak gerçekleşmiştir. Kasım ayında sert yükselişle yaklaşık %14'e, aralık ayında %14,60'a yükselmiştir. 2021 yılı ile birlikte yükseliş trendi devam etmiş, yıllık enflasyon ocak ayında %14,97, Şubat ayında %15,61, mart ayında %16,19 oranında gerçekleşmiştir. Diğer yandan, tüketici fiyat endeksi 2020 yılının mart ayında 450,58 iken, bir yıl sonra bu endeks 72,95 artarak 523,53'e ulaşmıştır. Nisan ayında da enflasyondaki artış devam etmiş, fiyatlar genel seviyesinde aylık bazda düşüş gözlenmemiştir.

Enflasyonun artmasında özellikle zorunlu mallarda yaşanan arz problemleri ve bu mallara yönelik talebin hızlı artması etkili olmuştur. Sağlık harcamaları, gıda ve alkolsüz içecekler, ulaştırma, ev eşyası ve çeşitli mal ve hizmet kalemlerinin fiyatında yaşanan artış, fiyat istikrarı üzerinde olumsuz etki yapmıştır.

Grafik 12 : Harcama Alt Kalemlerine Göre Yıllık Değişim Oranları ve TÜFE'deki Değişime Etkisi
(Nisan 2021)

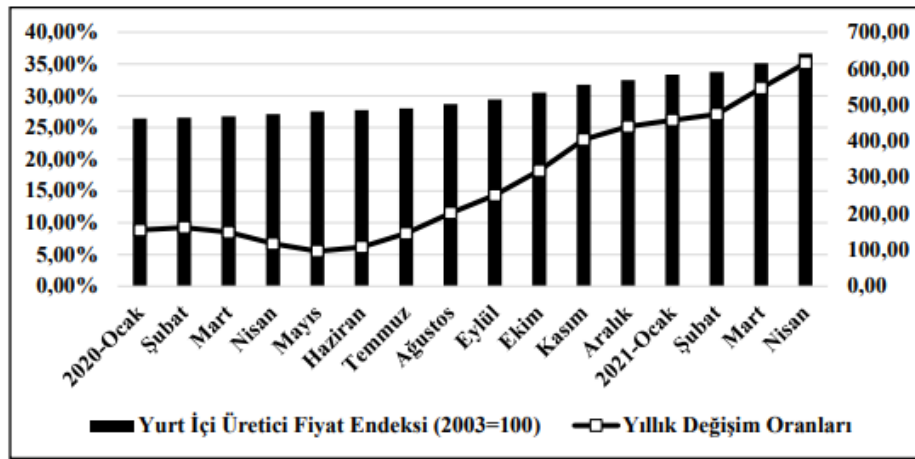

Kaynak: TÜİK, 2021.

Grafik 12’de TÜFE harcama alt kalemlerinin 2021 yılının nisan ayı itibarıyla yıllık değişim oranları ve 2021 Nisan ayında gerçekleşen yıllık enflasyona katkıları gösterilmiştir. 2021 yılının nisan ayında yıllık TÜFE %17,14 olarak gerçekleşmiş, bu orana en büyük katkıyı %4,38 ile gıda ve alkolsüz içecekler kalemi yapmıştır. Bu kalemi sırasıyla %4,26 ile ulaştırma, %2,02 ile konut, %1,71 ile ev eşyası, %1,25 ile lokanta ve oteller, %1,02 ile çeşitli mal ve hizmetler, %0,69 ile giyim ve ayakkabı, %0,62 ile sağlık, %0,39 ile eğlence ve kültür, %0,34 ile haberleşme, %0,25 ile eğitim ve %0,20 ile alkolsüz içecekler ve tütün kalemi izlemiştir. 2021 nisan ayında alt kalemlerde gerçekleşen yıllık değişimlere bakıldığında, en yüksek artış %29,31 ile ulaştırma grubunda gerçekleşmiştir. Ulaştırma grubunu sırasıyla %22,27 ile ev eşyası, %19,20 ile sağlık, %18,27 ile çeşitli mal ve hizmetler, %16,98 ile gıda ve alkolsüz içecekler, %16,81 ile lokanta ve oteller, %13,60 ile konut, %12,33 ile eğlence ve kültür, %11,03 ile giyim ve ayakkabı, %10,21 ile eğitim, %9,05 ile haberleşme ve %3,60 ile alkollü içecekler ve tütün kalemleri izlemiştir. Harcama alt kalemlerindeki fiyat artışlarına bakıldığında, tüketicilerin salgın döneminde bile taleplerini azaltmadığı sağlık, ulaştırma, ev eşyası ve çeşitli mal ve hizmetleri içeren zorunlu mallardaki yıllık artışın TÜFE’den daha fazla olduğu görülmektedir. Gıda fiyatlarındaki yıllık artış ise hemen hemen TÜFE ile aynı seviyededir.

Tüketici enflasyonunda yaşanan gelişmelerin yanında üretici enflasyonunda da ciddi artışlar meydana gelmiştir. Koronavirüs salgını ile birlikte, üretim yapan iş yerlerinin yanında bu iş yerlerine girdi malzemesi sağlayan firmaların da belli bir süre üretimlerine ara vermeleri veya üretimlerini yavaşlatmaları, küresel çapta yaşanan kısıtlamalar sonucunda tedarik zincirinde yaşanan aksamalar, üreticinin maliyetlerinde önemli artışlara neden olmuştur. Bu artışlar salgının başlangıç döneminde üretici maliyetlerine hemen yansımamış, daha sonraki aylarda üretimin tekrardan canlanması ile üreticilerin girdi talebini artırması, girdi malzemelerinin fiyatının artmasına sebep olmuştur.

Grafik 13 : Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi ve Değişim Oranları

Kaynak: TÜİK, 2021.

Grafik 13 'de yurt içi üretici fiyat endeksi ve yıllık değişim oranları gösterilmiştir. Koronavirüs salgınının başlaması ile birlikte üretici maliyetlerindeki artış hemen gözlenmemiştir. Yıllık değişim oranları kapsamında 2020 yılının nisan ayında %6,71 ve mayıs ayında %5,53 seviyesine gerilemiş, fakat aylık bazda az da olsa üretici fiyatlarında artış yaşanmıştır. Normalleşme adımlarının atıldığı ve yavaşlayan ve duran üretimin tekrardan eski seviyelerine gelmesiyle üreticilerin girdi talebinde artış yaşanmıştır. Buna bağlı olarak arz zincirinde yaşanan problemler, girdi maliyetlerinde yaşanan artış gibi etkenler, üreticinin üretim maliyetlerinin artmaya başlamasına neden olmuştur. 2020 yılının haziran ayından itibaren yıllık değişim oranlarında sürekli artış yaşanmıştır. Yıllık değişim oranı haziran ayında %6,17 iken, aralık ayında %25 seviyelerine çıkmıştır. 2021 yılında da artış trendi devam etmiş, 2021 yılı nisan ayında, koronavirüs kısıtlamalarının sıkı bir şekilde

uygulandığı 2020 nisan ayına göre yıllık %35,17 oranında artış görülmüştür. Yurt içi üretici fiyat endeksine bakıldığında, 2020 yılının başında 462 seviyelerinde olan endeksin, yıl sonunda 568 seviyelerine yükseldiği görülmektedir. 2021 yılı nisan ayı itibarıyla da 642 seviyelerine ulaşmıştır. Üretici fiyatlarında yaşanan artışlarla birlikte gelecek dönemde bu artışların tüketici fiyatlarına yansıtılmasıyla tüketici enflasyonundaki yükseliş trendinin devam etmesi beklenmektedir.

Salgın döneminde tüketicilerin özellikle gıda mallarına yoğun talebinin olması ve gıda üreticilerinin bu pozitif talep şoku karşısında arzlarını yeterince arttıramamaları nedeniyle salgın döneminin başlarında arz zincirinde sıkıntılar yaşanmış, bu da fiyatların artmasına neden olmuştur. Ayrıca, uluslararası anlamda ülkelerin gıda mallarına olan talepte artış yaşanmasından dolayı küresel gıda fiyatlarının artması ve Türkiye'nin birçok gıda malını ithal etmesi, yurt içinde gıda mallarında yaşanan artışı desteklemiştir.

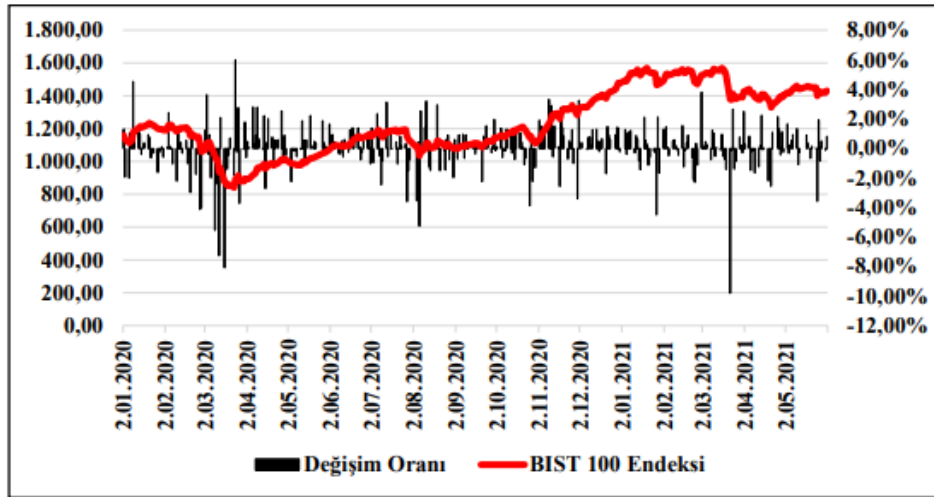
2020 yılının ocak ayı ile 2021 yılının nisan ayı arasında uluslararası alanda gıda fiyat endeksi ve bazı temel ürünlerdeki endeks değerleri gösterilmiştir. Koronavirüs salgınıyla beraber gıda mallarına olan talebin artması, fiyatların artmasına neden olmuştur. 2020 yılının ocak ayında 102,5 olan gıda fiyat endeksi, mayıs ayına kadar sürekli düşüş göstererek 91'e gerilemiştir. Gıda fiyat endeksinde, haziran ayından itibaren sürekli artış yaşanarak 120,9'a yükselmiştir. En yüksek endeks değerine sahip olan gıda malı, sebze yağlarıdır. Sebze yağları, mayıs ayında 77,8 endeks değerine sahip iken, 2021 yılının dördüncü ayında endeks değeri yaklaşık %108 artış ile 162'ye yükselmiştir. Şeker ürününde nisan ayında 2020 yılının en düşük endeks değeri olan 63,2 görülürken, yaklaşık %58 artış ile 2021 Nisan ayında 100'e yükselmiştir. İnsanların en temel tüketim ürünü olan hububatta da önemli bir artış yaşanmıştır. Mayıs ayında 97,5 olan endeks, 2021 Nisan ayında 125,1'e yükselmiştir. Günlük ürünler grubundaki artış ise daha sınırlı kalmış, mayıs ayında 94,4 iken 2021 Nisan ayında 118,9'a yükselmiştir. Et ürünü fiyat endeksinde diğer ürünlere göre farklı bir durum söz konusudur. Fiyat trendinde dalgalı bir seyir mevcuttur ve salgının ilk zirve noktası olan nisan ayına göre 2021 Nisan ayında önemli bir artış yaşanmamıştır.

2.6. Finansal Piyasalar Üzerine Etkileri

Koronavirüs salgınının tüm dünyayı etkisi altına almaya başlamasıyla birlikte dünya ekonomisi üzerinde belirsizlik hâkim olmaya başlamıştır. Yaşanan belirsizlik, ekonomideki tüm aktörlerin alacağı kararları etkilemekte, tasarrufların ve yatırımların yanlış yönlendirilmesine neden olabilmektedir. Özellikle sermaye hareketlerinde yaşanan oynaklıklar, borsa, döviz ve faiz değişkenleri üzerinden ekonomileri ciddi şekilde etkilemektedir.

Yatırımcıların belirsizlik ortamında daha güvenli ve gelişmiş piyasalara gitme isteği, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerden sıcak para çıkışına sebep olmakta, bu durumdan borsa, döviz piyasası ve dolaylı olarak faiz piyasası etkilenmektedir. Türkiye’de koronavirüs salgınının başlamasıyla birlikte ilk aylarda salgının yayılma hızında görülen artış, işletmelerin kapanmaya veya faaliyetlerini yavaşlatmaya başlaması, ihracatın ithalatı karşılama oranının düşmesi, kredi temerrüt takas priminde görülen sert yükseliş gibi etkenlerle mart, nisan ve mayıs aylarında portföy çıkışları görülmüştür.

Grafik 14 : Borsa İstanbul Endeksi ve Değişim Oranı

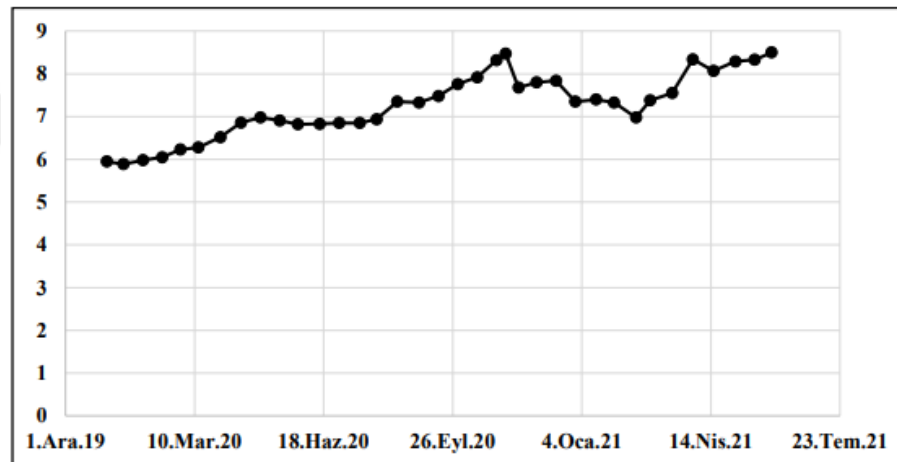
Kaynak: Borsa İstanbul, 2020-2021 Verileri.

Grafik 14 ‘de, 2020 yılının başından 2021 yılının haziran ayının başına kadar olan dönemde Borsa İstanbul endeksinin değerleri ve değişim oranları gösterilmiştir. Grafikte, sağ sütunda BIST 100 endeksinin değişim oranları, sol sütunda BIST 100 endeksinin aldığı değerler verilmiştir. Koronavirüs salgınının başlaması ile birlikte

BIST 100 endeksinde çok sert düşüşler yaşanmıştır. 2020 yılı mart ayında Dünya Sağlık Örgütü'nün koronavirüs hastalığını pandemi ilan etmesi ve Türkiye'de ilk vakaların tespit edildiğinin açıklanması sonrasında 1.000 puanın üstünde olan BIST 100 endeksi, sürekli kayıplar yaşayarak 842 puan seviyelerine kadar gerilemiştir. Ayrıca, mart ayındaki dalgalanmalar geniş aralıkta gerçekleşmiştir. Endeks, kalıcı olarak salgın öncesi seviyelerine normalleşme adımlarının atılmaya başlandığı mayıs ayı ortalarından itibaren dönmüştür. 2020 yılının ikinci yarısında ve 2021 yılının haziran ayı başına kadar genel olarak endeks yukarı yönlü olmuştur.

Salgının yarattığı ilk şokun etkisiyle borsada yaşanan dengesizliğin yanında döviz kurlarında da oynaklıklar yaşanmaya başlanmıştır. Türkiye'de salgının başladığı dönemde 6,25 seviyelerinde olan Dolar/TL kuru, 2020 yılı nisan ayı sonlarında 7 seviyesine ulaşmıştır.

Grafik 15 : Dolar/TL Döviz Kuru

Kaynak: Türkiye Ekonomisi, (2021), [<https://turkish-economy.com/2020/11/18/tlnin-degeri-ne-olmali/>], E.T: (08.01.2022).

Grafik 15 'de, tarihsel süreç içinde Dolar/TL döviz kurundaki değişim gösterilmiştir. 2020 yılına 5,95 seviyelerinden başlayan kur, koronavirüs salgınının sermaye piyasalarında yarattığı baskının da etkisiyle yükselerek nisan ayının sonlarında 6,98 seviyelerine gelmiştir. Türk Lirası 2020 yılının başından itibaren dört aylık süre içinde yaklaşık %17 değer kaybetmiştir. Yaz aylarında virüs vakalarında yaşanan gerileme, kredi temerrüt takas priminde düşüş, normalleşme adımlarının atılmasıyla beraber ekonomide yaşanan canlanma, sermaye piyasalarındaki negatif

durumun azalmaya başlaması, turizm sektörünün virüs önlemleri kapsamında tedbirli olarak faaliyete geçmesi ve ihracatta ilkbahar aylarına kıyasla iyi bir performans yaşanması gibi etkenlerle döviz kurunda sakin bir seyir izlenmiştir. Yılın geri kalan aylarında döviz kurunda önemli bir artış yaşanmış, kasım ayında 8,50 seviyelerinde gerçekleşmiştir. Merkez Bankası'nın faizleri arttırıp sıkı para politikasının enflasyonda düşüş görülene kadar devam edeceğini duyurması ve sermaye piyasalarında yaşanan olumlu hava ile birlikte döviz kuru kasım ayında gördüğü zirveden düşüşe geçmiştir. Ocak ayının sonu itibarıyla döviz kuru 7,33 seviyelerinde gerçekleşmiştir. Şubat ayında Merkez Bankasının sıkı para politikası duruşunu devam ettirmesi ile birlikte döviz kurunda geri çekilmeler yaşanmıştır. Mayıs ayı ortalarına doğru kur 8,25-8,30, sonlarında ise 8,50 seviyeleri civarında seyretilmiştir.

Koronavirüs salgını ile birlikte mart ayının sonundan itibaren nisan ve mayıs aylarında sıkı kısıtlamalar uygulanmış, birçok işletme faaliyetlerini durdurmak veya yavaşlatmak zorunda kalmıştır. Merkez Bankası'nın faiz indirimleriyle beraber kamu bankaları başta olmak üzere birçok banka, ilkbahar aylarında yaşanan ekonomik durgunluğu aşmak ve ekonominin toparlanması için tüketici kredisi faiz oranlarını ciddi şekilde düşürmüştür. Faizlerin düşmesi ile harcamalarda çok hızlı bir artış yaşanmış, otomotiv ve konut sektörü başta olmak üzere birçok sektörde canlanma yaşanmıştır.

Bankalarca tüketicilere verilen kredilerin ağırlıklı ortalama faiz oranları gösterilmiştir. Merkez Bankası'nın 1 hafta vadeli repo ihale faiz oranlarını düşürmesine paralel olarak 2020 yılının yaz aylarında faiz oranları yılın en düşük seviyelerine gerilemiştir. Merkez Bankası, 13 Aralık 2019 tarihinde 1 hafta vadeli repo ihale faiz oranını %12, 17 Ocak 2020 tarihinde %11,25, 20 Şubat 2020 tarihinde %10,75, 18 Mart 2020 tarihinde %9,75, 23 Nisan 2020 tarihinde %8,75, 22 Mayıs 2020 tarihinde %8,25'e düşürmüştür. 25 Eylül 2020 tarihinde faiz artırımına başlayarak %10,25, 20 Kasım 2020 tarihinde %15, 25 Aralık 2020 tarihinde %17'ye, 19 Mart 2021 tarihinde ise %19'a yükseltmiştir (TCMB, [14.05.2021]). 2020 yılının ocak ayında %15 civarında olan ihtiyaç kredisi faiz oranları, mayıs ayında %9'a kadar gerilemiştir. Yaz aylarında yaklaşık %12-13 seviyelerinde olan faiz oranları, merkez bankasının eylül ayından itibaren faiz artırımına geçmesiyle yükselmeye başlamıştır. 2021 mayıs ayı itibarıyla faiz oranı %24 civarındadır. Aynı durum konut,

taşıt ve ticari kredi faiz oranları için de geçerlidir. Bankalar, birçok sektörle ileri-geri bağlantısı olan konut sektörünü canlandırmak için faiz oranlarını ciddi şekilde düşürmüşlerdir. Özellikle yaz aylarında konut kredisi faiz oranları %9 seviyelerine kadar gerilemiştir. Faiz oranlarının bu kadar gerilemesiyle birlikte konut satışlarında artış yaşanmış, nisan ayında yaklaşık 42 bin, mayıs ayında yaklaşık 50 bin konut satılırken, temmuz ayı yaklaşık 229 bin satış ile 2020 yılı içinde en yüksek konut satışının yapıldığı ay olmuştur.

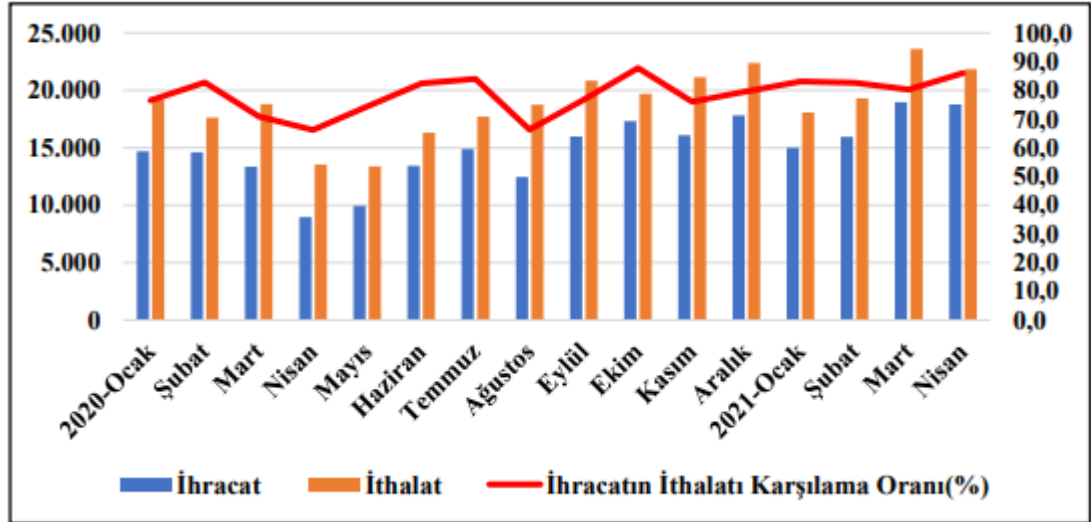
Temmuz ayını sırasıyla haziran ve ağustos ayı izlemiştir (Türkiye İstatistik Kurumu,.2021). Faiz oranlarının yıl sonuna doğru artmasıyla birlikte konut satışlarında tekrar gerileme görülmüştür. Taşıt kredi faizlerinde de diğer faiz türlerindeki durum söz konusudur. Taşıt kredi faizlerinin yaz aylarında düşmesiyle birlikte otomobil satışları artmıştır. Nisan ayında yaklaşık 26 bin, mayıs ayında yaklaşık 32 bin olan otomobil satışları, haziran ayında 2 kattan fazla artarak yaklaşık 70 bine, temmuz ayında yaklaşık 87 bine çıkmıştır. Yılın geri kalan aylarında da otomobil satışlarında artış görülmüştür. 2020 yılında en fazla otomobilin satıldığı ay aralık ayı olmuştur. Bu durumda özellikle salgından dolayı insanların toplu taşıma araçları yerine özel araba ile seyahat etme isteği etkili olmuştur (Otomotiv Distribütörleri Derneği,.2021). Ticari kredi faiz oranları da yaz aylarında düşük seviyelere geldikten sonra merkez bankasının faiz artırma kararının etkisiyle yıl sonuna doğru %19 seviyelerine, mart ayındaki toplantıda alınan faiz artırma kararı ile %22'ye yaklaşmıştır. Ticari kredi faiz oranlarının 2020 yılı yaz aylarında düşük seviyelere gelmesi, işletmesi kapalı olan veya faaliyetleri yavaşlayan iş yeri sahiplerine salgın döneminde destek olunmasında etkili olmuştur.

2.7. Ticaret Üzerine Etkileri

Koronavirüs salgınının, ekonomik büyüme, istihdam, enflasyon, bütçe dengesi gibi makro değişkenler üzerinde olumsuz etkisi olduğu kadar ticaret üzerinde de etkisi olmuştur. Salgının başlaması ve Dünya Sağlık Örgütü'nün pandemi ilan etmesiyle birlikte iç talepte yaşanan daralmanın yanında dış talepte de ciddi bir daralma görülmüştür. Salgın döneminde tüketicilerin gelecek ile ilgili belirsizliklerden dolayı talebi ertelemeleri ticaret hacmini önemli derecede azaltmıştır.

Ticarette görülen daralmada ve dünyadaki tedarik zincirinin bozulmasında, virüsün dünyanın toplam üretim ve ticaret hacminde önemli bir yeri olan Çin’de ortaya çıkmasının önemli ölçüde etkisi vardır (Geyik, 2021). Salgın hastalığın Çin’de başlayıp tüm dünyaya yayılmasıyla birlikte salgının ilk dönemlerinde koronavirüsün nasıl bir yapıya sahip olduğunun bilinmemesi, hangi ortamlarda ne kadar süre yaşadığı ile ilgili net bir bilgiye sahip olunamaması, virüsün ihraç veya ithal edilen mal yüzeylerinde yaşayabilme ihtimali, ekonomilerin içe kapanık bir tutum sergilemesi ve dolayısıyla talepte yaşanan keskin azalma, dış ticarette ihracat ve ithalat hacminde düşüşler yaşanmasına sebep olmuştur.

Grafik 16 : 2020 ve 2021 Yıllarında İhracat-İthalat (Milyon Dolar) ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)

Kaynak: Dış Ticaret İstatistikleri. 2021. T.C. Ticaret Bakanlığı.

Grafik 16 ‘da, 2020 ve 2021 yıllarında Türkiye’nin yaptığı ihracat ve ithalat hacmi ve ihracatın ithalatı karşılama oranı verilmiştir. İlk koronavirüs vakasının mart ayı ortalarında duyurulması ve mart ayının sonundan itibaren alınan önlemler neticesinde ekonomik faaliyetler nisan ve mayıs ayında ciddi şekilde azalmıştır. 2020 yılı içinde en az ihracat yapılan ay yaklaşık 9 milyar dolar ile nisan ayı, en az ithalat yapılan ay yaklaşık 13,4 milyar dolar ile mayıs ayı olmuştur. Bu durumda, negatif talep şoku, salgından dolayı işletmelerin faaliyetlerini yavaşlatması veya durdurması etkili olmuştur. Ayrıca nisan ayında ihracatın ithalatı karşılama oranı %66,2 ile 2020 yılı içinde en düşük seviyeye gelmiştir. Normalleşme adımları ile birlikte yaz

aylarından itibaren hem ihracatta hem de ithalatta toparlanma gözlenmiştir. Nisan ayından sonra ihracatın ithalatı karşılama oranının en düşük olduğu ay %66,4 ile ağustos ayıdır. Özellikle virüs vakalarının azalması ve normalleşme adımlarına rağmen ihracatın ithalatı karşılama oranının bu kadar düşük seviyeye gelmesi, ertelenmiş olan talebin gerçekleşmesi ile ithalatın önemli ölçüde artması ve ihracatın ithalat kadar artamamasından kaynaklanmaktadır. Salgında ilk şokun atlatılması ve tüketicilerin bu sürece yavaş yavaş adapte olmasıyla birlikte dış ticaret rakamları virüs öncesi döneme dönmüştür.

Koronavirüsün ekonomik değişkenleri etkilediği 2020 yılında, 2019 yılına göre daha fazla dış ticaret açığı verilmiştir. İhracat mallarına olan dış talepte daralma, özellikle sağlık sektörü ile ilgili mal ithalatında yaşanan artış, normalleşme ile iç talebin canlı kalması gibi etkenlerden dolayı ihracat bir önceki seneye göre düşüş gösterirken, ithalatta artış görülmüştür.

Tablo 2 : 2019 ve 2020 Yıllarında İhracat-İthalat-Dış Ticaret Hacmi-Dış Ticaret Açığı ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

	2019	2020
İhracat (Milyon Dolar)	180.833	169.646
İthalat (Milyon Dolar)	210.345	219.516
Dış Ticaret Hacmi (Milyon Dolar)	391.178	389.162
Dış Ticaret Açığı (Milyon Dolar)	-29.512	-49.870
İhracat/İthalat (%)	86,0	77,3

Dış Ticaret İstatistikleri. [01.06.2021]. T.C. Ticaret Bakanlığı. <https://ticaret.gov.tr/istatistikler/dis-ticaret-istatistikleri/dis-ticaret-istatistikleri-tuik-gts-2021-ocak-nisan-donemi>

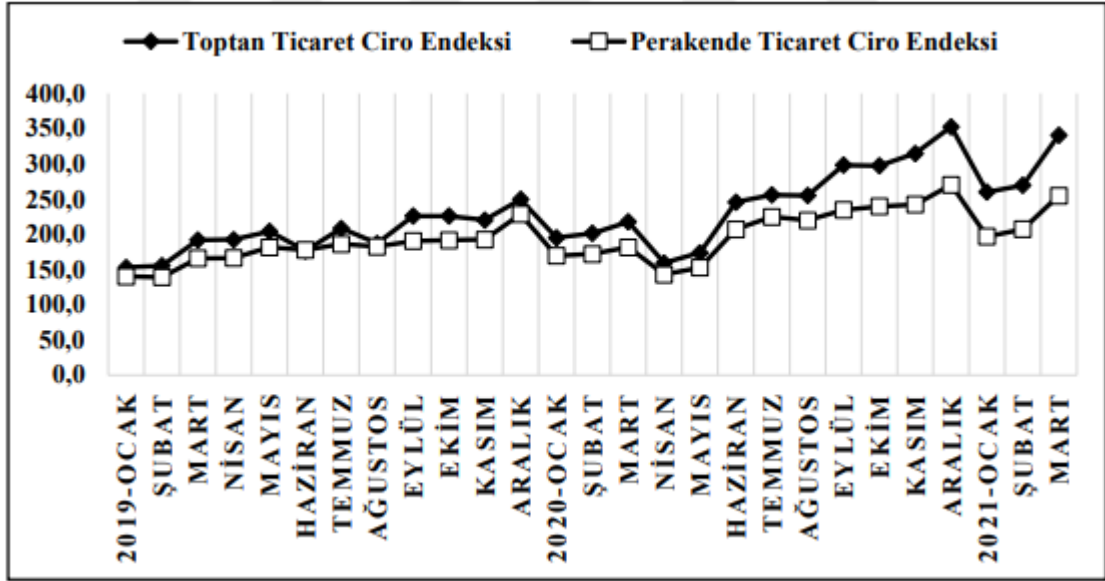
Kaynak: Dış Ticaret İstatistikleri. [01.06.2021]. T.C. Ticaret Bakanlığı.

Tablo 4’de, Türkiye’de 2019 ve 2020 yıllarında gerçekleşen ihracat, ithalat, dış ticaret hacmi ve açığı ve ihracatın ithalatı karşılama oranı gösterilmiştir. 2019 yılında yaklaşık 180,8 milyar dolar ihracat yapılırken 2020 yılında bu rakam yaklaşık 169,6 milyar dolara gerilemiştir. İthalat, 2019 yılında yaklaşık 210,3 milyar dolar iken 2020 yılında 219,5 milyar dolara yükselmiştir. Dış ticaret hacmi yaklaşık 391 milyar dolardan yaklaşık 389 milyar dolara gerilerken, dış ticaret dengesinde yüksek derecede açık verilmiştir. 2019 yılında yaklaşık 30 milyar dolar açık verilirken, 2020 yılında yaklaşık 20 milyar dolar artış ile 50 milyar dolar dış ticaret açığı verilmiştir. Koronavirüs gölgesinde geçen 2020 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranında da

bozulma gözlenmiş, söz konusu oran 2019’da %86 iken 2020 yılında %77,3’e gerilemiştir.

Koronavirüs salgını, dış ticarete olumsuz tablo yaratmakla birlikte iç ticarete de önemli derecede negatif etkiye sebep olmuştur. Toptan ve perakende ticaret ciro değerlerinde salgının ortaya çıktığı ilk aylarda önemli derecede azalma gözlenmiştir.

Grafik 17 : Toptan ve Perakende Ticaret Ciro Endeksleri (2015=100)

Kaynak: Ticaret ve Hizmet. [14.05.2021], Türkiye İstatistik Kurumu.

Grafik 17 ‘de, 2019, 2020 ve 2021 yıllarına ait arındırılmamış toptan ve perakende ticaret ciro endeksinde yaşanan değişim gösterilmiştir. Salgına karşı sıkı kısıtlamaların uygulandığı nisan ve mayıs aylarında hem toptan hem de perakende ticaret ciro değerlerinde sert bir düşüş görülmüştür. Mart ayında toptan ticaret ciro endeksi 218, perakende ticaret ciro endeksi 181,9 iken, nisan ayında sırasıyla 159,6 ve 143,1’e gerilemiştir. Mayıs ayı ile birlikte hafif bir toparlanma görülmüş, normalleşme adımlarının atıldığı yaz aylarında toptan ve perakende ticaret ciro değerlerinde hızlı iyileşme görülerek salgın öncesi dönemdeki değerler de aşılmıştır. 2021 yılı ocak ayında aylık bazda düşüş gözlenirse de 2020 yılı ocak ayına göre güçlü bir artış yaşanmıştır. Şubat ve mart aylarında toptan ve perakende ticaretteki yükseliş trendi devam etmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. PANDEMİ SÜRECİNDE TÜRKİYE'DEKİ GENÇ İŞSİZLİK SORUNU

3.1. Genç İşsizliği Kavramı

İnsan hayatı kesin olarak bölünmese de çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık gibi evrelerden oluşur. Her aşamada kazanılan deneyim, insan yaşamının bir sonraki aşamasını derinden etkiler. Bu aşamalardan biri de gençliktir.

Gençlik kavramını açıklayacak genel kabul görmüş bir tanım yoktur. Araştırmacılar uzmanlık alanlarına göre sınırları belirlemekte ve gençliği bu doğrultuda tanımlamaktadır. Gençlik, insan hayatında kendi davranış kalıplarına sahip bir dönemdir. Bu çağda ortaya çıkan hareketlilik, dinamizm, hırs, başarı arzusu ve diğer değerler gibi birçok özellik, genç nüfusun ulusta önemli bir potansiyel güç olarak kabul edilmesine yol açmıştır. Kalkınma planına bakacak olursak; ikinci beş yıllık kalkınma planında 14-24 yaş arasındaki nüfusa genç yaş grubu denilmektedir. Üçüncü beş yıllık kalkınma planında 14-22 yaş arasındaki nüfus genç nesil olarak adlandırılmaktadır. "Dördüncü Beş Yıllık" kalkınma planında 12-24 yaş arası nüfus gençlik grubu olarak anılmaktadır. (DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983).

Ancak, "Sekizinci Beş Yıllık" kalkınma planında gençler için net bir yaş sınırı bulunmamakta ve "19-24 yaş arası genç nüfusun 7,7 milyon olması beklenmektedir ve bu nüfusun yüzde 11,8'ini oluşturması beklenmektedir. (DPT "Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2001-2005).

Dokuzuncu kalkınma planında gençlik konuları yer almasına rağmen, genç nüfus olarak belirli bir yaş grubu belirlenmemiştir. Onuncu kalkınma planına göre 2012 verilerine göre 15-24 yaş arası genç nüfus toplam nüfusun %16,6'sını oluşturmaktadır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2012).

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından yayınlanan "İşgücü Piyasasının Temel Göstergeleri KILM" başlıklı belgede işgücü piyasası, istihdam durumu, ücretler, genç işsizliği vb. Konularla ilgili verileri yayınlanmıştır. Bu belgenin 10. Bölümünde genç işsizliğine yer veren ILO'ya göre, genç kavramı 15-24 yaş

arasındakileri ifade ederken, 25 yaşın üzerindekiiler yetişkindir. (ILO, Key Indications of Labour Market Ninth Edition, 2016)

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür rgt (UNESCO), gençliğin çocukluk bağımlılığından yetişkin bağımsızlığına geçiş dönemi olduğunu söylediğimizde, karşılıklı bağımlılığımızın birbirine bağlı olduğunu anlıyoruz. Unesco, gençliği ifade etme grubu; ilk işini yeni bulan kişilerden oluşan yaş grubunun en kolay zorunlu eğitim yaşı ile tanımlandığını kaydetti. UNESCO, farklı faaliyetleri için farklı gençlik tanımları kullansa da, Birleşmiş Milletler ye Devletler ve bölgeler arasındaki istatistiksel tutarlılık için 15-24 yaş grubunu gençlik olarak tanımlamaktadır. Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan tüm istatistikler bu tanıma dayanmaktadır.

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür rgt (UNESCO), gençliğin çocukluk bağımlılığından yetişkin bağımsızlığına geçiş dönemi olduğunu söylediğimizde, karşılıklı bağımlılığımızın birbirine bağlı olduğunu anlıyoruz. Unesco, gençliği ifade etme grubu; ilk işini yeni bulan kişilerden oluşan yaş grubunun en kolay zorunlu eğitim yaşı ile tanımlandığını kaydetmiştir. UNESCO, farklı faaliyetleri için farklı gençlik tanımları kullansa da, Birleşmiş Milletler ye Devletler ve bölgeler arasındaki istatistiksel tutarlılık için 15-24 yaş grubunu gençlik olarak tanımlamaktadır. Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan tüm istatistikler bu tanıma dayanmaktadır. cret olarak çalışmak isteyip de iş bulamayanların genç işsizler olduğu söylenebilir.

Daha geniş bir tanım yapacak olursak, genç işsizler, çalışma irade ve gücüne sahip olup da mevcut ücret ve kanun veya örf ve adetlerle belirlenen sreler içinde iş bulamamış ve maruz kaldıkları bu durum, kendi iradeleri dışında gerçekleşmiş olan 24 yaşını doldurmuş kişiye denir. Bu şekilde yaratılan işsizliğe genç işsizliği denir (Murat ve şahin, 2011, s. 11).

İşsizlik Türkiye'de gençler ve yetişkinler için önemli bir sorun haline geliyor. Nitekim Türkiye İstatistik Kurumu tarafından açıklanan Ocak 2019 işgücü istatistiklerine göre, Ocak 2018'e (TUIK, 2021) göre Türkiye'de 15-24 yaş arası genç nüfusun işsizlik oranı %26,7 ile tarihin en yüksek düzeyine yükselmiştir (TUIK, 2021).

İşsizlik, günümüzde tüm ekonomilerin karşı karşıya olduğu ciddi bir sorundur. Küreselleşmenin etkisinin arttığı bir dünyada, ülkeler özellikle 1980 sonrasında teknolojik gelişmeler göstermiştir. Teknolojinin gelişmesi üretim sisteminde değişiklikleri beraberinde getirdiğinden, bir üretim faktörü olarak işgücünün bu duruma ayak uydurması zor olmuştur. Bununla birlikte, nüfus artışı istihdam yaratmayı daha da zorlaştırdı. (Güney, 2010, s. 239).

Küresel bir sorun haline gelen işsizlik karşısında bazı gruplar daha dezavantajlı hale geldi. Gençler bu grupların başında gelmektedir. Gençlik, önümüzdeki birkaç yılın temeli ve insan yaşamının en önemli dönemi olduğu için bu dönemde karşılaşılan işsizlik sorunları daha önemli sorunlara yol açacaktır (Murat ve Şahin, 2011, s. 2-3).

Genç işsizliği birçok sanayi toplumunda ciddi bir sorundur. Gençlerin çalkantılı bir erken kariyerleri vardır ve işlerini kaybettiklerinde yetişkinlerden daha büyük sorunlarla karşılaşır. Genç işsizliğinin çoğu zaman yüksek olması gençlerin çalışma hayatından uzaklaşmasına ve eğitim sürecinde kalmasına neden olmaktadır. Gençlerin işsizlikten istihdama geçişi, farklı Avrupa ülkelerindeki makro ve mikro faktörlerden etkilenmektedir. (Russell, 2001, s. 2).

3.2. Genç İstihdamının Önemi

İçinde yaşadığımız 21. yüzyılda, genç nesiller her zamankinden daha eğitilmiş olsalar da, işgücüne girme ve işgücünde kalma konusunda hala sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Kuşkusuz gençlerin istihdam umutları ülkenin genel ekonomik durumuna ve genel istihdam durumuna bağlıdır. Öte yandan gençlerin nitelikleri ve bunları işe uygun şekilde kullanabilmeleri ve bu niteliklerin işgücü piyasasının ihtiyaçlarına uygun olup olmadığı da gençlerin iş hayatına geçişinde önemli etkenlerdir. Nitelikler ve işgücü piyasası ihtiyaçları arasındaki uyumsuzluk, gençlerin düşük vasıflı işlere yönelmesine ve uzun vadeli iş aramasına neden olabilir. Bu durumun hem gençlerin kendileri hem de ekonomi ve toplum için ciddi sonuçları vardır (ILO, 2019, s. 91).

Gençler, iş dünyasına ve şirketlere enerji ve yaratıcılık kazandırdıkları ve yeni nesil becerileriyle şirketlerin büyümelerini ve yenilik yapmalarını sağladığı için hiçbir ülkenin israf edemeyeceği daha değerli bir varlıktır. Ancak günümüz gençliği

işgücü piyasasında ciddi zorluklarla karşı karşıya. Genç yetişkinler arasındaki işsizlik, yetişkinlerin ortalama olarak iki ila üç katıdır. Ayrıca birçok genç, uzun saatler, düşük ücretler, iş güvencesi ve sınırlı sosyal haklar ile bu zor çalışma koşullarına katlanmak zorunda kalıyor (ILO, 2019, s. 136).

Bugün gençler için yaratılan fırsatlar kritik öneme sahiptir, çünkü bunlar gelecekte ekonomilerin daha zengin ekonomilere ve daha dürüst, daha güçlü demokrasilere giden yolda başarabileceklerine zemin hazırlamaktadır. Bu etki, gençlerin aktif tüketiciler, tasarruf sahipleri ve vergi mükelleflerinin yanı sıra genç bir işgücünden yararlanan şirketler haline gelmesiyle, toplum üzerinde bir bütün olarak olumlu bir etki yaratıyor (ILO, 2019, s. 125).

Gençler için "iyi işler sağlamak", ILO'nun Binyıl Kalkınma Hedeflerinden biridir. İyi işler yaratmayı amaçlayan iki yönlü bir politika bileşeni. Bir ayağı büyüme ve istihdam yaratma, diğeri ise gençlerin karşılaştıkları dezavantajları aşmalarına ve piyasada kalmalarına yardımcı olan uygulamalar yaratmaktadır (ILO, 2019, s. 55).

Bireyin bir meslek sahibi olması, söz konusu kişinin kimlik bunalımına çare olacak, özgüveninin yerinde olmasını sağlayacak ve tüm bunların yanı sıra özgürlük ve yeterlilik hissiyatlarını yükseltecektir. Diğer yandan bu kadar mühim bir konuyu kapsamına alan çalışma kavramı yerine işsizlik kavramı ile raslantı yaşandığında ise, bunun önemli neticeleri olacağını sezmek nitekim ki zor olmayacaktır (Savcı, 2007, s. 93). Bilhassa iş hayatına giriş sürecinde bulunan gençlerin herhangi bir işsizlik problemiyle karşı karşıya kalmaları, gençler üzerinde ekonomik olduğu kadar toplumsal ve mental negatiflikler de oluşturacaktır (Karataş, 1996).

Genç işsizliği, gençlerin yeteneklerinden yeterli boyutta yararlanılmadığı için mühim ekonomik girdilere sebep olmaktadır. Gençler yetişkinlere nazaran daha diri bir görünüme ve kendi akranlarına göre de genel olarak daha üst düzey bir eğitime sahiptirler. Kendi ülkelerinde özelliklerine uygun istihdam imkanları bulamamaları durumunda göç alternatifini seçen gruplar arasında gençlerin yüksek derece de bir payı bulunmaktadır (Coenjaerts vd., 2009, s. 120).

Genç işsizliğinin uzun dönemli sonuçlarının ele alındığı bir çalışmada, çalışma hayatının başlarında yaşanan işsizliğin hayat boyu emek piyasası

deneyimleri üzerinde negatif bir eğilimde bulunduğuna dikkat çekilmektedir (Morz ve Savage, 2006, s. 260).

Hayatın erken yıllarında baş başa kalınan işsizlik probleminin diğer yıllarda ücret düzeylerini negatif yönde etkilediğine ilişkin analizler (Freeman ve Wise, 1982, s. 4) ise hayat boyu ortalama gelir ve refah seviyesinin genç işsizliğiyle bağlantılı olduğuna dikkat çekmektedir. Bu sebeple, genç işsizliği ile mücadelede geç kalınması durumunda, kişisel ve sosyal çevreyle olan sorunlar, sonradan başa çıkılması zor olan bir hal alacaktır ve uzun soluklu negatif sonuçlar doğurabilecektir.

3.3. COVID-19 Salgını Öncesi Dünyada ve Türkiye'de İşsizlik Durumu ve Salgın Sürecindeki İşsizlik Durumunun Karşılaştırılması

COVID-19 pandemisinin başlamasıyla birlikte dünyada ve ülkemizde birçok problemin yanında ekonomik anlamda birtakım sorunlar karşımıza çıkmaktadır. COVID19 krizi, daha önce yaşanan krizlerden yapısal anlamda çok farklıdır. Bu krizin önüne geçilebilmesi için öncelikle salgının bir an önce durdurulması gerekmektedir. Kriz, ekonomik yapıyı oldukça derinden etkilemiş, ekonomi değişkeni olan istihdamı olumsuz olarak sarsmıştır. Dünya geneline bakıldığında işsizlik hızla artış göstermekte, üretim de hızla düşmektedir. Yaşanan işsizlik artışının arkasında yatan asıl neden, üretimin azalması ve ekonomik büyümenin negatife dönmesidir. Bu durum Türkiye’de çalışma hayatına dair olumsuz anlamda sonuçlar ortaya çıkarmıştır. COVID-19 salgının önlenmesi adına alınan tedbirler de çalışma hayatını derinden etkilemiştir (Balcı ve Çetin, 2019, s 43).

2020 yılının Mart ayı ile birlikte küresel düzeyde COVID-19 pandemisinin ilan edilmesi sonucu işgücüne katılma ve istihdam oranları 2020 yılı Şubat ayında sırasıyla %50,4, %43,6 oranlarına sahip iken aynı yılın Mart ayında %48,2 ve %41,9 oranlarında azalış göstermiştir. Aynı şekilde 2020 yılının tüm aylarındaki işgücüne katılma ve istihdam oranlarını 2019 yılının tüm ayları ile kıyasladığında fark sütununda görüleceği üzere; tüm aylarda işgücüne katılma oranı kapsamında min. %0,8- max. %6,1 oranları arasında değişen oranlarda azalış olduğu, aynı şekilde tüm aylarda istihdam oranı kapsamında min. %0,1- max. %5,3 oranları arasında değişen oranlarda azalışlar olduğu gözlenmektedir. Hem işgücüne katılma hem istihdam oranlarına ilişkin göstergeler kapsamında söz konusu azalışlar içerisinde en yüksek

azalışın olduğu aylar 2020 yılı Nisan ve Mayıs ayları olduğu gözlenmektedir. Bu durumun istihdama yönelik alınan tedbirler kapsamında işten çıkarma yasağının (fesih yasağı) ve nakdi ücret desteği uygulamasının 2020 yılı Nisan ayının ortalarından itibaren uygulanmaya başlaması ve etkilerini göstermesinin zamana dayalı oluşması ve en şiddetli kısıtlamaların uyguladığı dönemler olması ile açıklanabileceği düşünülmektedir. İşsizlik oranları ise 2020 yılının 2019 yılına oranla genel anlamda azalış gösterdiği görülmektedir. Bu durumun işgücüne katılım oranı ile istihdam oranının azalış göstermesiyle uyum sağlamamasının sebebi TÜİK' in işsizlik oranı hesaplanırken kullanmış olduğu dar manada işsiz tanımından kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Grafik 18 : Dar ve Geniş Tanımlı İşsiz Sayıları ile İşsizlik Oranları (Toplam, Bin, Yüzde)

Kaynak: TÜİK, DİSK-AR, 2022

Grafik 18'de 2019-2020 yılları dar ve geniş tanımlı işsiz ve işsizlik oranları yer almaktadır. TÜİK' in dar tanımlı işsiz sayısı hesaplamasına göre, 2020 yılında 2019 yılına göre 408 bin kişi azalarak 4 milyon 61 bin kişi olmuştur. Ayrıca dar tanımlı işsizlik oranı 0,6 puanlık azalış ile %13,2 seviyesinde gerçekleşmiştir. Geniş tanımlı hesaplama göre ise işsiz sayısı 2020 yılında 2 milyon 416 bin kişi artarak 7 milyon 222 binden 9 milyon 638 bine yükselmiştir. 2019 yılına geniş tanımlı işsizlik %20,7 iken, 2020 yılında %27,4'e yükselmiştir.

COVID-19 pandemisinin giderek yayılması, dünyadaki işgücü piyasalarını oldukça etkilemiştir. İnsan hareketliliğini engellemek adına alınan tedbirler, yasaklar,

ekonomik aktivitelerin kısıtlanmasına sebebiyet vermektedir. İş yerlerinin küçülmeye ve kalıcı ya da geçici olarak kapanmaya gitmesi sonucu emek talebinde azalma görülmektedir. COVID-19 pandemisi de çalışanların sağlığını olumsuz etkilemesi sebebiyle yapılan insan hareketliliğini önleyici kısıtlamalarda emek arzının azalmasına yol açmaktadır. Tüm bu sebeplerin sonucunda ise milyonlarca çalışan iş ve gelir kayıpları yaşamaktadır (Kara, 2020, s. 1).

Örgütsel Davranış ve İnsan Kaynakları Yönetimi'nde uzman olan Dr. Madeleine Petzer “İşgücü ve Coronavirus” başlığı altında yaptığı bir çalışmaya göre birçok işletmenin salgın sürecinde maliyetleri düşürmek için iş görenleri işten çıkarabileceğine değinmiştir. Bu bağlamda bu durumu ilk başlatan sektörün 7500 iş göreni ile havayolu sektörü olacağını açıklamıştır. Ayrıca havayolu sektörünü takip edenin hizmet sektörü olacağını, bu salgından olumsuz şekilde etkileneceğini ve işten çıkarmaların başlayacağını ifade etmiştir (Sönmez, 2020, s. 161).

Üçüncü ILO Monitörü, pandeminin yayılmasını kontrol altına almak amacıyla bir analiz gerçekleştirmiştir. Analize göre, risk altındaki işletmeleri belirlemek amacıyla, sektörel dağılımının yanında istihdam durumunu işverenler, kendi hesabına çalışanlar ve küçük işletmelerdeki göreceli istihdam payı dikkate alınmaktadır. Dünya genelindeki 47 milyon işveren, pandemiden en çok etkilenen sektörlerde, yani imalat, perakende ticaret ve emlak ve iş faaliyetlerinde, konaklama ve yemek hizmetlerinde faaliyet göstermektedir (Tablo 3). Bu dört sektörde 389 milyon kendi hesabına çalışan işçi bulunmaktadır. İşverenler ile kendi hesabına çalışanlar bir araya geldiklerinde ise dünya çapında yaklaşık olarak 436 milyon işletme en çok etkilenen sektörlerde faaliyet göstermekte ve çalışmaktadır. İmalat sektöründeki 111 milyon işletme, gayrimenkul ve diğer ticari faaliyetlerde 42 milyon işletme, konaklama ve yemek hizmetlerinde ise 51 milyon işletme şu anda istihdam avantajları üzerinde büyük etkileri olan çok zor bir iş ortamıyla karşı karşıyadır. Kendi hesabına çalışanlar ile küçük işletmeler perakende ticarete küresel istihdamın yaklaşık %70'ini ve konaklama ve gıda hizmetleri sektöründeki yaklaşık %60'ını temsil etmekte, bu sektörler mevcut ekonomik krizdeki ciddi kırılganlığının bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Covid- 19 ile yaşanan küresel mali krizin ardından, gelişmiş ekonomilerdeki küçük işletme sayısının, iş başarısızlığı sebebiyle azalması, bu bağlamda işsizlik rakamlarının artış göstermesi beklenmektedir. Ayrıca

toparlanma sürecinin muhtemel olarak yavaş olacağı ve yatırım ve iş operasyonlarını geri getirmenin önemli ölçüde zaman alacağı düşünülmektedir (Deloitte, 2020, s. 7-8).

Tablo 3 : COVID-19 Krizinin Sektörler Üzerindeki Etkilenme Dereceleri

SEKTÖRLER	COVID-19 KRİZİNİN SEKTÖRLERE ETKİSİ
Toptan ve perakende ticaret	Yüksek
İmalat	Yüksek
Emlak; idari ve destek hizmet faaliyetleri	Yüksek
Konaklama ve yiyecek hizmetleri	Yüksek
Sanat, eğlence, dinlence, spor ve diğer hizmetler	Orta-Yüksek
Ulaştırma, depolama ve haberleşme	Orta-Yüksek
İnşaat	Orta
Finans ve sigorta hizmetleri	Orta
Madencilik ve taş ocaklığı	Orta
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	Düşük-Orta
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	Düşük
Eğitim	Düşük
Kamu yönetimi ve savunma; zorunlu sosyal güvenlik	Düşük
Kamu hizmetleri (elektrik, gaz vb. üretimi ve dağıtımı)	Düşük

Kaynak: ILO- Third Edition (2020, April 29)

Tablo 3'te ILO tarafından yapılan bir çalışma sonucu COVID-19 krizinin sektörler üzerindeki etkilenme dereceleri gösterilmektedir. Sektörel etkilerin dereceleri, işverenler ve kendi hesabına çalışanlar için rakamlar %66'sını temsil eden 114 ülkeden alınan ulusal hane halkı anket verilerine göre hazırlanmıştır. Bunun yanında firma büyüklüğüne göre hazırlanan rakamlara göre ise küresel istihdamın %78'ini temsil eden 134 ülkeden alınan ulusal hanehalkı anket verilerine dayanmaktadır. Bu veriler sektörler göre 2020 küresel istihdam için tahmin edilmiştir (Deloitte, 2020, s 10).

COVID-19 sürecinde sektörel tabanlı etkilenme derecelerinin sebeplerine değinilmesinde fayda görülmektedir. Ülkemizde alınan önlemler sonucunda sosyal izolasyonu sağlamak amacıyla seyahat kısıtlamaları sonucu ulaştırma sektörü olumsuz olarak etkilenmiştir. Beraberinde gıda sektörü alınan önlemler neticesinde konaklama ve yiyecek hizmetleri kısıtlanmıştır. Restoranlarda ve kafelerde tedbir amaçlı kapatmaların gerçekleşmesi, pandemi öncesi daha çeşitli şekilde yapılan gıda harcamalarındaki azalış gıda sektörünü oldukça olumsuz etkilemiştir. Türkiye açısından önemli bir gelir kaynağı olan turizm sektörü de pandemiden payını

almıştır. Turizm sektörünün açılabilmesi, seyahat kısıtlamalarının getirilmesi gibi birçok neden turizm sektörünü de olumsuz anlamda etkilendiği görülmüştür. Toptan ve perakende ticaretindeki ana paya sahip olan sektördeki şirketler satışlarını çevrimiçi şekilde sürdürebilmesi ve bireylerde yaşanan belirsizlik nedeniyle stoklama eğilimi göstermeleri teknolojinin önemini ortaya çıkarmıştır. Hizmet sektörüne bakıldığında pandeminin bazı hizmet sektörleri üzerinde talep ve arz düşüşü yaşanırken, bazılarında ise tam tersi bir durum karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; sağlık ve eğitim hizmetinin değeri daha çok ön plana çıkmış ve çalışma hayatını sürdürmeye yönelik birtakım çalışmalar yapılmıştır. Firmaların pandemiden kaynaklı yönetim planlarındaki hazırlıksız durumları pandemi sürecinde yaşanabilecek krizlere karşı planların olması gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple uzaktan çalışma sisteminin geliştirilmesi, çevrimiçi satış alt yapı sisteminin oluşturulması, sağlıklı bir çalışma hayatının ve tüketici güveninin sağlanması gibi konular önem arz etmektedir (Tayar vd., 2020). Uzaktan çalışma sistemi, çalışanların işlerini dijital iletişim ile fiziksel olarak ofis dışında yapmalarını sağlamaktadır. İngiltere, ABD, Japonya ve Güney Kore gibi ülkeler, Google, Twitter, Amazon, Apple, Spotify gibi küresel şirketler COVID-19 salgınının pandemi olarak ilan edilmesinden sonra önlem amaçlı evden çalışmaya geçiş yapmışlardır (Lufkin, 2020). Ülkemizde de COVID-19 nedeniyle 22 Mart 2020 tarihli “Kamu Çalışanlarına 2020/4 sayılı Resmi Gazete Genelgesi” ile ülkemizde kamuda da uzaktan ve esnek çalışmaya geçilmiştir (Resmi Gazete, 2020).

Evden çalışma trendleri son yıllarda benimsenmeye başlamıştır. COVID-19 sonrası dünyada ve ülkemizde yaşanan kısıtlamalar sonucu evden çalışma ciddi bir artış göstermiştir. Bu sebeple birçok kurum çalışanlarına uzaktan çalışmayı kolaylaştırmak adına birçok çözüm arayışları bulmaya çalışmışlardır. Bazı kurumlar çalışanları için evden çalışma fonu oluşturarak, evlerinde kullandıkları masaları, sandalyeleri ve bilgisayarları için ödemeler yapmışlardır. Yapılan araştırmalar sonucu pandemiyle birlikte evden çalışmanın iş hayatında eşitsizliklere yol açarak, uzaktan çalışan ve uzaktan çalışmaya geçemeyen bireylerin gelirlerini orantısız şekilde etkilediği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Araştırmalar sonucu pandemi sonrasında kurumların uzaktan çalışmayı ne kadar sürdürecekleri ya da uzaktan çalışmayı kalıcı hale getirecekleri konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak

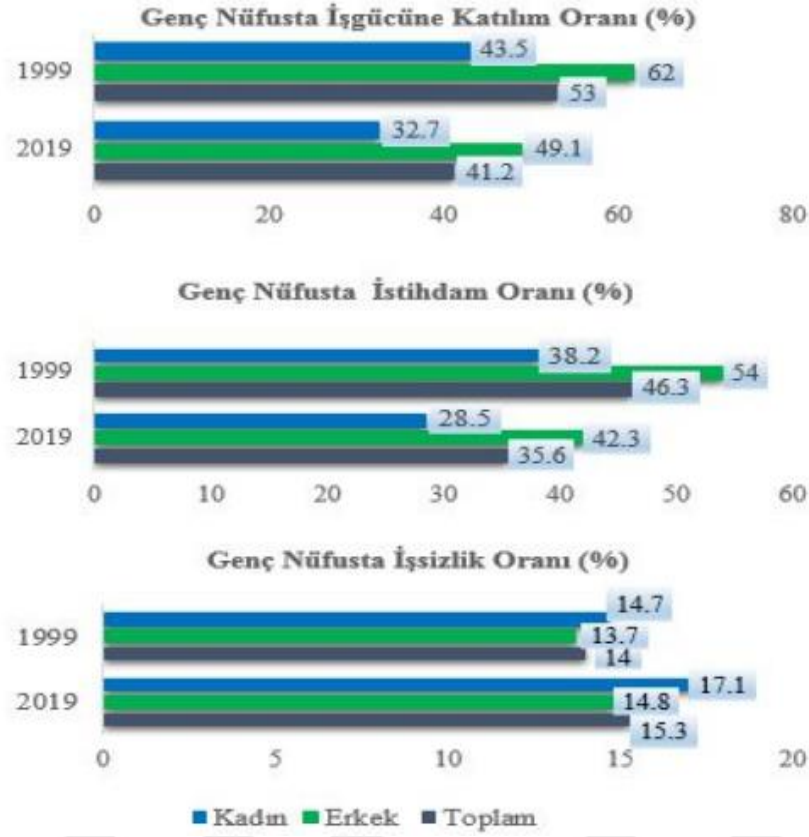
uzmanlar uzaktan çalışma yaygınlaştıkça çalışma alanlarına ait oluşan algıda temelden değişebileceğini belirtmişlerdir (DİSK/Birleşik Metal-İş, 2021/2).

3.4. Covid-19 Salgın Dönemi Öncesinde Genç İşsizlik Gelişmeleri

2019 yılının sonlarında aniden ortaya çıkan Covid-19 salgını, para piyasası, finans piyasası, işgücü piyasası, ulaşım hizmetleri, turizm, dış ticaret gibi birçok sektörü olumsuz etkilemiş, küresel ekonomiye zarar vermiş ve ciddi bir durgunluğa neden olmuştur. üretken faaliyetlerde. Bunun sonucunda özellikle işgücü piyasasında işsizlik, iflas, değişen çalışma koşulları, işsiz kalma, artan ücretsiz izin gibi sorunlar ön plana çıkmaktadır. Covid-19 salgını, salgın öncesi yüksek olan ve salgınla birlikte daha da yüksek seviyelere ulaşan genç nüfusun işsizlik oranının belirlenmesinde de belirleyici bir faktördür. Covid-19 salgını sırasında genç işsizliğinin gelişimini daha iyi anlamak için, çalışmanın bu bölümünde salgın öncesi dünyada ve Türkiye'de genç işsizliğinin gelişimi yer almaktadır.

Gençler için iş yaratmak, genç işsizliği azaltmak, kayıt dışı istihdamı ortadan kaldırmak ve onları kayıtlı istihdama yönlendirmek, uluslararası kuruluşlar ve politika yapıcılar tarafından üzerinde anlaşmaya varılan konulardır. Bugün, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde genç işsizliği ile mücadele bağlamında bu konulara odaklanmaktadır. Başta Uluslararası Çalışma Örgütü olmak üzere Dünya Bankası, Avrupa Birliği, OECD ve diğer kurumlar, zaman zaman çeşitli raporlar hazırlayarak genç işsizliğinin azaltılmasına yönelik çalışmalarını sürdürmekte, gençlere yeni istihdam politikaları ve iş fikirleri sağlayarak bu sorunların çözümüne yönelik çalışmalar yapmaktadır. Ülkeye özgü genç işsizliği sorusu. Genç işsizlik oranının yetişkin işsizlik oranına göre çok yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Üstelik bu durum sadece gelişmekte olan ülkeler için değil, dünya ekonomisi için de en önemli ekonomik sorunlardan biridir. Aşağıda yer alan grafiklerde dünya ekonomisindeki genç nüfusa ait işgücü göstergeleri yer almaktadır.

Grafik 19 : Dünya Ekonomisinde Genç Nüfusa Dair İşgücü Göstergeleri (%)

Kaynak: Dünya Bankası (2021)

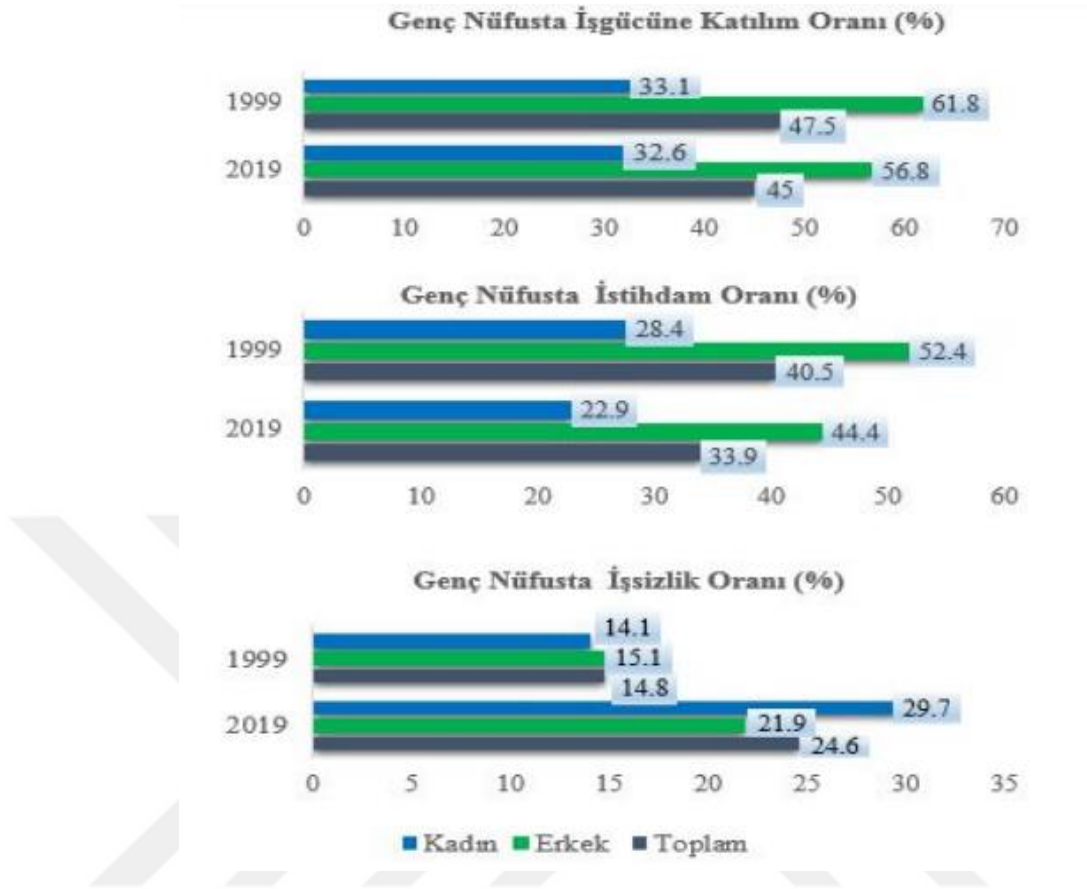
Son yıllarda genç nüfusun istihdam oranının düştüğü ve işsizlik oranının önemli ölçüde arttığı bilinmektedir. Grafikten de anlaşılacağı üzere dünya ekonomisinde gençlerin işgücüne katılım ve istihdam oranları düşerken, genç nüfusta işsizlik artmaktadır. Dünya Bankası'na (2021) göre, dünya ekonomisinde toplam genç nüfusun işgücüne katılım oranı 1999'da %53'ten 2019'da %41,2'ye düşerken, genç istihdam oranı 1999'da %46,3'ten 2015'te %35,6'ya düşmüştür. 2019 %. Genç işsizlik oranının gelişimine bakıldığında, dünya ekonomisindeki genel genç işsizlik oranı 1999'da %14'ten 2019'da %15.3'e yükselmiştir. Genç nüfustaki işgücü göstergeleri cinsiyete göre incelendiğinde erkek ve kadın genç nüfus arasında önemli farklılıklar olduğu anlaşılmaktadır. 1999 yılında erkek gençlerin işgücüne katılım oranı %62 iken, kadınların genç işgücüne katılım oranı %43,5 idi. 2019 yılında erkek genç nüfusun işgücüne katılma oranı %49,1'e gerilerken, kadın genç nüfusun işgücüne katılma oranı %32,7 olmuştur. Erkekler ve kadınlar arasındaki genç istihdam oranlarındaki farklılıklar da belirgindir. 1999 yılında erkek genç istihdam

oranı %54, kadın genç istihdam oranı ise %38,2 idi. 2019 yılına gelindiğinde hem erkek hem de kadın genç nüfusun istihdam oranının düştüğü görülmektedir. İşgücüne katılım ve istihdam oranlarına ek olarak, hem erkek hem de kadın gençler için işsizlik oranları önemli görünmektedir. Nitekim 1999 yılında %13,7 olan erkek genç işsizlik oranı 2019 yılında %14,8 artarken, 1999 yılında %14,7 olan kadın genç işsizlik oranı 2019 yılında sert bir yükselişle %17,1'e yükselmiştir

Dünya ekonomisinde son yıllarda genç işsizliğinin önceki yıllara göre artması, genç işsizliği ile mücadelenin sürekli gündemde olmasını sağlamış ve genç işsizliği konusunda sık sık araştırma yapılmasına neden olmuştur. Genç işsizliği ile ilgili yapılan bazı çalışmalarda genç nüfusun çalışma koşullarının giderek zorlaştığı, kayıt dışılığın arttığı ve gençlerin riskli sektörlerde çalıştığından da bahsedilmektedir. ILO, Uluslararası Çalışma Örgütü (2021b) tarafından hazırlanan bir rapora göre, yaklaşık 178 milyon genç, Covid-19 öncesi dönemde pandemiden ciddi şekilde etkilenen "yüksek riskli" olarak tanımlanan sektörlerde çalışıyor. Bu yüksek riskli sektörler, toptan ve perakende ticaret bölgeleri, üretim faaliyetleri yapan işletmeler, ticari ve ekonomik faaliyetlerle uğraşan alanlar, konaklama ve yemek hizmeti sektörleri olarak bilinmektedir. Raporda ayrıca gençlerin bu endüstrilerde yetişkinlerden daha fazla yer aldığına ve dünyadaki genç işçilerin yaklaşık %77'sinin kayıt dışı istihdam edildiğine dikkat çekiliyor.

Dünya ekonomisindeki benzer gelişmeler ve genç nüfustaki bu gelişmeler Türkiye ekonomisinde de benzer düzeydedir. Aşağıdaki çizelge Türkiye ekonomisinde genç nüfusun işgücü göstergesini göstermektedir.

Grafik 20 : Türkiye Ekonomisinde Genç Nüfusa Dair İşgücü Göstergeleri (%)

Kaynak: Dünya Bankası (2021)

Dünya Bankası'na (2021) göre Türkiye ekonomisinde toplam genç nüfusun işgücüne katılım oranı 1999 yılında %47,5 iken, erkek ve kadın genç nüfusun işgücüne katılım oranı 1999 yılında %61,8 ve %33,1 olmuştur. 2019 yılında genç nüfusun işgücüne katılım oranının düştüğü anlaşılmaktadır. 2019 yılında Türkiye ekonomisinde erkek ve kadın gençlerin toplam işgücüne katılım oranları sırasıyla %45, %56,8 ve %32,6 olmuştur. Türkiye'nin genç nüfusunun istihdam oranının yıldan yıla değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır. Aslında, genel genç istihdam oranı 1999'da %40,5 ve 2019'da %33,9 idi. Toplam genç istihdamındaki düşüşün hem erkek hem de kadın gençler için çalıştığı görülüyor. Öte yandan, Türkiye ekonomisinde genç nüfusun işsizlik oranı 2019 yılında 1999 yılına göre önemli ölçüde artmıştır. Genel genç işsizliği oranı 1999'da %14,8 ve 2019'da %24,6 idi. Erkeklerde ve kadınlarda genç işsizlik oranları 1999'da %15,1 ve %14,1, 2019'da %21,9 ve %29,7 idi.

Dünya ekonomisi ve Türkiye ekonomisindeki genç işgücü göstergelerine göre, Covid-19 salgını öncesi genç işsizlik oranlarının yüksek olduğu, genç nüfus arasında işgücüne katılım ve istihdam oranlarının düşük seviyelerde olduğu söylenebilir.

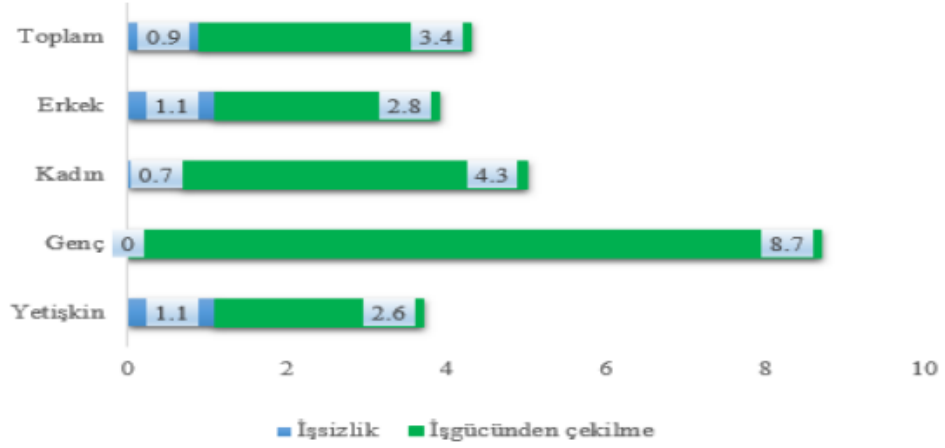
3.5. Covid-19 Salgın Döneminde Genç İşsizlik Gelişmeleri

Uzun süreli Covid-19 salgını, küresel işgücü piyasasını ciddi şekilde etkilemiştir. Uluslararası Çalışma Örgütü gibi uluslararası kuruluşlar tarafından sunulan araştırmalar, artan işsizlik, iş kayıpları ve artan kayıt dışılık gibi konulara odaklanarak, pandemi döneminde ekonomik aktivitedeki durgunluğa dikkat çekmiştir. Salgın sırasında genç nüfus en çok etkilenen grupların başında gelmektedir. Covid-19 salgınının genç nüfus üzerindeki etkisini izlemek amacıyla, Covid-19 salgını sırasında dünya ekonomisinde ve Türkiye ekonomisinde genç işsizliğinin gelişimi çalışmanın bu bölümünde yer almaktadır.

3.5.1. Salgın Döneminde Dünyada Genç İşsizlik Gelişmeleri

Covid-19 pandemisi ile birlikte gençlerin işgücü piyasasındaki durumu önemli hale gelmiştir. Dünya ekonomisinde genç işsizlik oranı salgından önce zaten yüksekti ve salgın arttıkça işsizlik oranı daha da artmıştır. Pandemi döneminde gençler yetişkinlerden daha yüksek oranda işsiz ve iş bulamıyor gibi görünmektedir. Gençler arasında kadın genç nüfus, erkek genç nüfusa göre daha yüksek bir işsizlik oranına sahiptir. Aşağıdaki grafik, cinsiyet ve yaş grubuna göre 2020 Covid19 pandemisi sırasında iş kayıpları ve işgücünden çıkışlar nedeniyle dünya ekonomisindeki iş kayıplarını göstermektedir.

Grafik 21 : 2020 Yılında Dünya Ekonomisindeki İşsizlik ve İşgücünden Çekilme Düzeyleri (%)

Kaynak: ILO (2021a)

Grafikten de görebileceğiniz gibi 2020 Covid-19 salgını genç nüfusu büyük ölçüde etkilemiştir. 15-24 yaş arası genç yetişkinlerin %8,7'sine kıyasla, 25 yaş ve üstü yetişkinlerin %2,6'sı işgücünden ayrılmıştır. İşgücünden çıkış cinsiyete göre değerlendirildiğinde kadınların erkeklerden daha fazla etkilendiği anlaşılmaktadır. İşgücünden çıkış ve işsizlik (işgücünden çıkış + işsizlik) kaynaklı istihdam kayıpları açısından 2020 yılında dünyanın en büyük istihdam kaybı genç nüfustur (%8,7). Ancak, iş kaybı oranı kadınlar için %5, erkekler için %3,9 ve yetişkinler için %3,7 olup, toplam küresel istihdam oranı %4,3'tür. Bu değerler pandemi döneminde gençlerin yeni iş bulamadıklarını, iş bulamadıklarını, hatta işgücünü terk edemediklerini gösterirken, gençler arasında yoksulluk düzeylerinin arttığı algısını da vermektedir.

Covid-19 salgını sırasında istihdam, işgücüne katılım ve işsizlikteki düşüş, dünya ekonomik ve gelir koşullarına göre ülkeden ülkeye değişiklik gösteriyor. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından hazırlanan rapor (2021a), 2019 yılına kıyasla dünya ekonomisinin pandemi (2020) döneminde 39 milyon iş kaybı, 40 milyon işgücüne katılım kaybı ve 0,7 milyon işsizlik açığı yaşadığını belirtiyor. Salgın döneminde işgücü piyasasının gelişimi aşağıdaki tabloda detaylandırılmıştır.

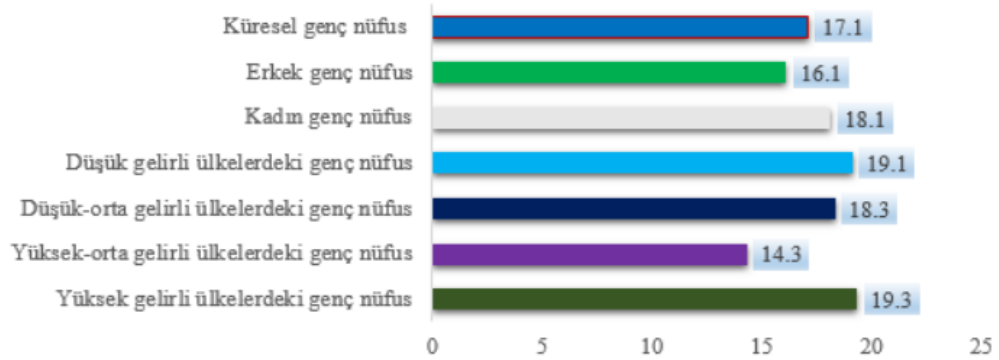
Tablo 4 : Covid-19 Salgın Döneminde Dünya İşgücü Piyasasında Genç İşsizlik Gelişmeleri (%)

	İstihdam		İşgücüne Katılım Oranı		İşsizlik	
	Milyon	%	Milyon	%	Milyon	%
Dünya	-39	-3.4	-40	-3.4	-0.7	1.0
Düşük Gelirli Ülkeler	-2.4	-3.0	-2	-2.8	0.3	0.8
Düşük-Orta Gelirli Ülkeler	-19	3.8	-22	-4.4	-3	0.2
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	-13	3.0	-13	-3.0	-0.2	1.1
Yüksek Gelirli Ülkeler	-5	-3.2	-3	-1.7	2.1	3.9

Kaynak: ILO (2021a)

Tablodaki verilere göre düşük ve orta gelirli ülkelerde genç işsizlik açığı -3 milyon, Covid-19 salgınında genç istihdam açığı -19 milyon ve genç işgücüne katılım açığı - 2019'a kıyasla 22 milyondur. Buna dayanarak, düşük ve orta gelirli ülkelerdeki genç nüfusun salgın sırasında önemli ölçüde etkilendiği söylenebilir. Öte yandan, 2020'de 2019'a kıyasla istihdam açığı yüksek gelirli ülkelerde -5 milyon, üst orta gelirli ülkelerde -13 milyon ve düşük gelirli ülkelerde -2,4 milyondur. İşgücüne katılım oranlarındaki farklılıklar ile değerlendirildiğinde, 2020 ile 2019 yılları arasındaki işgücüne katılım oranlarındaki farklar: yüksek gelirli ülkelerde -3 milyon, üst-orta gelirli ülkelerde -13 milyon ve düşük gelirli ülkelerde -2 milyondur.

Grafik 22 : Covid-19 Salgın Döneminin Başlarında İşlerini Kaybeden Genç Nüfus (%)

Kaynak: ILO (2021b)

Yukarıdaki grafik, Covid-19 döneminde 18-29 yaş arası gençlerin yaşadığı işsizlikle ilgili küresel bir araştırma yapan Uluslararası Çalışma Örgütü (2021b) tarafından sağlanan bilgilere dayanılarak hazırlanmıştır. Dolayısıyla Covid-19 salgınının başlangıcında küresel genç nüfusun işsizlik oranı yüzde 17,1 iken, erkek genç nüfusun işsizlik oranı yüzde 16,1, kadın genç nüfusun işsizlik oranı ise yüzde

18,1 olmuştur. Ülke grubuna göre değerlendirildiğinde, yüksek gelirli ülkelerdeki gençlerin salgının başlangıcında önemli oranda (%19,3) işsizlikle karşı karşıya kaldığı söylenebilir. Bununla birlikte, düşük ve düşük-orta gelirli ülkelerde genç işsizliği sırasıyla %19,1 ve %18,3 kadar yüksektir.

Sonuç olarak, Covid-19 salgını sırasında, özellikle 2020 yılının ikinci yarısında genç nüfus arasındaki işsizlik, yetişkin nüfusa kıyasla birçok ülke grubunda ve küresel ekonomide önemli ölçüde artmıştır. Genç nüfusta, özellikle genç kadın nüfusta işsizlik ve işsizlik önemli ölçüde artmıştır. Buna dayanarak gençlerin salgının ekonomik etkisine karşı daha savunmasız olduğu ve hazırlıksız yakalandıkları söylenebilir. ILO (2021c) raporuna göre bunun üç ana nedeni vardır. Bunlar aşağıda sıralanmıştır;

- Yeni iş başvurusunda bulunanların çoğu genç insanlardır.
- Gençlerin işten atılma olasılıkları daha yüksek olabilir ve istihdam biçimleri yetişkinlere göre daha az korunan sektörlerde olabilir.
- Özellikle kendi hesabına çalışan gençler, belirli mali kaynaklara sahip olmadıkları için ortaya çıkan krizlere karşı daha savunmasızdır.

Bir diğer önemli konu da hizmet, turizm, ulaşım, konaklama ve perakende dahil olmak üzere Covid-19 salgınından en çok etkilenen sektörlerde kayıt dışı istihdamda olan genç nüfusun durumudur. Bu sektörlerde çalışan genç nüfusun salgın sırasında yüksek risk grubu olduğu ve seviyesinin yetişkinlere göre daha yüksek olduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda aşağıdaki tablo, dünya ekonomileri ve ülke gruplarına göre Covid-19 pandemisinden en çok etkilenen sektörlerde kayıt dışı çalışan gençlerin ve yetişkinlerin düzeylerini göstermektedir.

Tablo 5 : Covid-19 Salgınından En Çok Etkilenen Sektörlerde Kayıtdışı Olarak İstihdam Edilen Genç ve Yetişkinlerin Risk Durumuna Göre Oranı (%)

		Yüksek Risk (%)	Düşük Risk (%)
Dünya	Genç (15-24)	40	5
	Yetişki (25 +)	35	7
Düşük Gelirli Ülkeler	Genç (15-24)	18	2
	Yetişki (25 +)	20	3
Düşük-Orta Gelirli Ülkeler	Genç (15-24)	35	4
	Yetişki (25 +)	31	4
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Genç (15-24)	59	6
	Yetişki (25 +)	50	9
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Genç (15-24)	44	21
	Yetişki (25 +)	33	25

Kaynak: ILO (2021b)

Tablodan da görüleceği üzere dünya ekonomisinde genç nüfusun %40'ı, yetişkinlerin ise %35'i yüksek riskli sektörlerde faaliyet göstermektedir. Düşük risk açısından dünya ekonomisindeki yetişkinlerin %7'sinin düşük riskli sektörlerde çalıştığı, gençlerin ise sadece %5'inin düşük riskli işlerde çalıştığı söylenebilir. Ülke grubuna göre değerlendirildiğinde, yüksek riskli sektörlerde çalışan genç nüfusun oranı düşük gelirli ülkelerde %18, düşük ve orta gelirli ülkelerde %35, üst-orta gelirli ülkelerde %59 ve 44'tür. Pandemi döneminde dünya ekonomisinde genç işsizliğindeki bu gelişmeler Türkiye ekonomisinde de benzer bir şekilde yaşanıyor. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde ise Türkiye'de salgın döneminde genç işsizliğinin gelişimine yer verildi.

3.5.2. Salgın Döneminde Türkiye’de Genç İşsizlik Gelişmeleri

Türkiye ekonomisine özgü temel sorunlardan biri, işgücü arzının ağırlıklı olarak gençlerden oluşması ve bu genç nüfus içinde nitelikli insan sayısının çok az olmasıdır. Ayrıca gençlere yönelik istihdam olanaklarının kısıtlı olması, mevcut işlerin deneyim gerektirmesi ve eğitim sisteminin işgücü piyasasıyla uyumsuzluğu da gençlerin ülke ekonomisinde iş bulmasını engelleyen unsurlardır. Genç işsizliğinin önüne geçmek için çeşitli istihdam politikaları uygulansa da özellikle ülke içinde yaşanan konjonktür dalgalanmaları veya ekonomik ve finansal krizler sonrasında genç işsizliği sorunu diğer gelişmekte olan ülkelere göre artış göstermiş olsa da Türkiye ekonomisinde genç işsizliği sorunu yaşayan bir sorunlu ülke konumundadır.

Covid-19 salgınının daha da önemli bir konusu haline gelen Türkiye ekonomisinde genç işsizliğinin mevcut durumu endişe verici seviyelerdedir. Daha

önce de belirtildiği gibi, pandemi öncesi yüksek olan genç işsizliği, pandemi ile birlikte düşük gelirli ülkelerde, yüksek gelirli ülkelerde ve bir bütün olarak dünya ekonomisinde artmıştır. Özellikle Uluslararası Çalışma Örgütü'nün çabalarıyla genç nüfusun işsizlik sorununa çözüm aranmakta ve bu amaçla çeşitli istihdam politikaları oluşturulmaktadır. Türk ekonomisi bir istisna değildir. Pandemi öncesinde zaten yüksek olan genç işsizliği, pandemi nedeniyle daha da arttı. Türkiye ekonomisinde genç işsizliğinin gelişimi aşağıdaki grafikte gösterilmektedir.

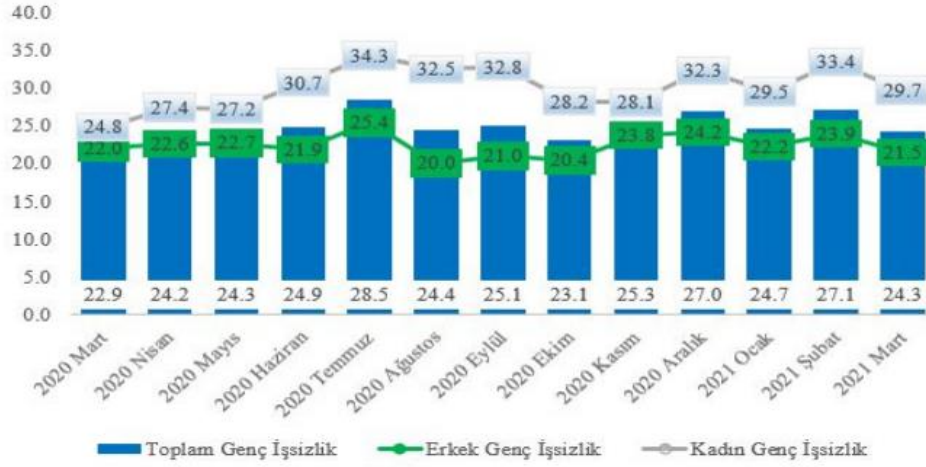
Grafik 23 : Türkiye’de Genç İşsizlik Gelişmeleri (%)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (2021)

Grafikten de anlaşılabacağı üzere Türkiye ekonomisinde genel genç işsizlik oranı Covid-19 salgını başlamadan önce bile yüksek şekildedir. Genel genç işsizlik oranı 2019'un ilk çeyreğinde %25,8 iken 2019'un üçüncü çeyreğinde %27,2'ye yükselmiştir. Türkiye ekonomisinde salgının yayılmaya başladığı 2020 yılında genel genç işsizlik oranı %26'ya yükseldi. Genç işsizliği cinsiyete göre değerlendirildiğinde, kadın genç işsizlik oranının erkek genç işsizlik oranına göre oldukça yüksek olduğu görülmektedir. 2019 yılında ortalama %30 olan kadın genç işsizlik oranı salgınla birlikte artarak %33,2'ye ulaşırken, 2021'in ilk çeyreğinde %30,8 oldu. Erkek genç işsizliği açısından, 2019'da %22 olan ortalama genç işsizliği oranı, 2020 boyunca neredeyse değişmeden %22'de kalmıştır.

Grafik 24 : Türkiye’de Salgın Döneminde Genç İşsizlik Gelişmeleri (%)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (2021)

Şekil 24'te pandemi döneminde Türkiye ekonomisinde genç işsizliğinin gelişimi aylık olarak gösterilmektedir. Türkiye'de salgının başlangıcında genel genç işsizlik oranı Mart 2020'de %22,9 iken, Temmuz 2020'de %28,5'e, Aralık 2020'de %27'ye ve Şubat 2021'de %27,1'e yükseldi. Salgın sırasında kadın genç işsizlik oranı Mart 2020'de %24,8 iken, Temmuz 2020'de %34,3'e, Aralık 2020'de %32,3'e ve Şubat 2021'de %33,4'e yükseldi. Erkek genç işsizliğinin durumunun, kadın genç işsizliğine göre daha iyimser olduğu gözlemlenmiştir. Erkek genç işsizliği Mart 2020'de %22'den Temmuz 2020'de %25,4'e yükseldi ve Temmuz 2020'den Ekim 2020'ye kadar toparlanmasına rağmen Aralık 2020'de yeniden yükselmeye başlayarak %24 s seviyesine ulaşmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. PANDEMİ SÜRECİNDE TÜRKİYE'DEKİ GENÇ İŞSİZLİK SORUNU VE BU SORUNUN ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK İSTİHDAM POLİTİKALARI

4.1. İstihdam Kavramı

İstihdam kavramının kelime anlamı çalıştırmak veya hizmete almak olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik bir kavram olan istihdam, üretim faktörlerinin gelir sağlamak amacıyla çalışması ya da çalıştırılması olarak ifade edilmektedir (Türel, 2015).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) istihdamın tanımını ise iş başında olanlar ve iş başında olmayanlar grubuna dâhil olan kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfusun tümü olarak ifade etmektedir. İş başında olanlar olarak ifade edilmek istenen; yevmiyeli, ücretli, maaşlı, kendi hesabına, işveren ya da ücretsiz aile işçisi olarak referans dönemi içinde en az bir saat bir ekonomik faaliyette bulunan kişilerdir. İş başında olmayanlar ise; işi ile ilişkisi sürmeye devam ettiği halde, referans haftası içinde birtakım sebeplerle işinin başında olmayan kendi hesabına çalışan ve işveren olarak ifade edilmiştir. Maaşlı ve ücretli çalışan ve birtakım sebeplerle referans döneminde işlerinin başında bulunmayan bireyler; ancak 3 ay içerisinde işlerinin başına geri döneceklerse veya işten ayrı kaldıkları zaman içerisinde maaş ya da ücretlerinin en az %50 ve daha fazlasını almayı sürdürüyorlarsa istihdam kapsamında kabul edilmektedir. Bununla beraber, referans haftası içerisinde “1 saat” bile çalışmamış olan yevmiyeliler ve ücretsiz aile işçileri istihdamın içerisine dâhil değildir. Bir iş veya meslekte beceri veya bilgi kazanmak suretiyle belirli bir fayda (nakdi veya ayni gelir, yol parası, sosyal güvence, cep harçlığı vb.) karşılığında çalışan çıraklar ve stajyer öğrenciler de istihdam halinde olanlar içerisine girmektedir (TÜİK, 2020)

Geniş anlamda istihdamın tanımı ise tüm üretim faktörlerinin üretim aşamasında kullanılması anlamına gelirken, dar anlamda istihdam ise sadece emek (işgücü) faktörünün üretimde kullanılmasıdır (Gökalp, 2009, s. 30).

Ülke ekonomileri tek tek ele alındığında farklılıklarla karşılaşılsa da genel anlamda her ekonomi doğal kaynaklar (toprak), sermaye, emek (işgücü) ve girişimci

(müteşebbis) olarak ifade edilen üretim faktörlerine sahiptir. Ülkelerin gelişmişlik seviyelerinin belirlenmesi, bu üretim faktörlerinin verimli ve etkin bir şekilde kullanımına bağlıdır. Üretim faktörlerini etkin bir şekilde kullanabilmesi ülkelerin refah düzeylerini etkilemektedir. Bu bağlamda kaynaklarını etkin şekilde kullanabilen ülkelerin refah düzeyi, kaynaklarını etkin şekilde kullanamayan ülkelere göre daha yüksek olacaktır. Bir ekonomi de kaynakların etkin kullanılması hangi mal ve hizmetlerin üretilecek olması, bu mal ve hizmetlerin nasıl üretileceği ve nasıl bölüştürüleceği gibi soruların doğru olarak yanıtlanması gerekmektedir. Bu ekonomilerdeki başat sorunların çözülmesi, bu soruların yanıtlanması durumunda karşımıza istihdam kavramı çıkmaktadır (Beyhan vd., 2019, s. 334).

İstihdamın, emek piyasalarında ve ekonomik bütünlük içerisinde önemli bir kavram haline gelmesinin sebebi, toplumdaki çalışma yaşına gelmiş ve üretime katkıda bulunabilecek nüfusun içinde yer alan çalışanları ifade etmesidir (Beyhan, 2019, s. 332).

Emek piyasalarındaki teknolojik gelişmeler sonucu meydana gelen dönüşümler, hayat boyu öğrenme ve sürekli eğitim becerilerimizi artırmamıza sebebiyet vermektedir. Bu kazanılan eğitim ve beceriler, emek piyasalarında işsizliğin azaltılmasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu sebeple bireylerin bilgi ve beceriye sahip olması istihdama katılabilmeleri açısından üstünlük sebebi olarak görülmektedir (Akdoğan, 2015, s. 4).

4.2.İstihdam Çeşitleri

İstihdam konusu tam istihdam, eksik istihdam ve aşırı istihdam olmak üzere üç ana başlık altında incelenmektedir.

4.2.1. Aktif istihdam

Pasif istihdam politikalarının aksine aktif istihdam politikaları emek piyasalarının bazı yapısal sorunlarını çözmeye odaklanırken aynı zamanda tam istihdam seviyesine ulaşmaya yardımcı politikalarlardır. Pasif istihdam politikaları kısa dönemde etkiliyken aktif istihdam politikaları uzun dönemde etkili olmaktadır ve işçinin vasıf kazanmasını, çalışma hayatındaki sürekliliğini arttırmayı, ekonomik ve teknolojik gelişmelere ayak uydurmasını, piyasanın ihtiyacı olan emek yapısının oluşturulmasını ve eğitilmesini hedefler (Uşen, 2007, s. 27).

Vasıf kazanan işçi artık emek piyasalarında daha kolay ve çabuk iş bulabilir ve hatta daha önce kazandığı ücretten fazlasını kazanabilir. Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) aktif istihdam politikalarını, “emek piyasasını ve işçilerin işle ilgili niteliklerini geliştirmek ve daha etkin bir emek piyasasını teşvik etmeye yönelik önlemler” olarak tanımlamaktadır. İŞKUR ise aktif istihdam politikalarını, “...işsizliği azaltmak, istihdamı korumak ve arttırmak amacıyla iş ve meslek danışmanlığının sunulduğu, kariyer yönetim hizmetlerinin verildiği, iş analizlerinin ve meslek sınıflandırmalarının yapıldığı, istihdam ile ilişkilendirilmiş çeşitli meslek eğitimlerinin uygulandığı, iş arama stratejilerinin geliştirildiği programlar bütünü...” olarak tanımlamıştır.

1980’li yıllardan itibaren pasif emek piyasası politikalarının işsizliği önlemede yeterince etkili olmadığı görülmeye başlanmasından sonra aktif emek piyasası politikaları önem kazanmaya başlamıştır (Öçal, 2020).

Aktif istihdam politikalarının ana hedefinde uzun süreli işsizler ve gençler yerini almaktadır. Ücret ve istihdam sübvansiyonları, girişimcilik teşvikleri, mesleki eğitim programları, gençlere yönelik programlar, işe yerleştirme ve danışmanlık hizmetleri ve doğrudan kamu istihdamı gibi uygulamalar aktif istihdam politikalarıdır. Bu uygulanan politikalardan bazıları işsiz kalan bireylerin kısa vadeli olarak kamusal alanda çalışma imkânları elde etmesini sağlayarak işsizliği yok etmeye yardımcı olurken bazı uygulamalar ise işçilere ve işverenlere verilen destek, eğitim ve sübvansiyonlar sayesinde işgücü arzını ve talebini dengeleyerek yapısal dengesizlikleri gidermeye katkı sağlamaktadır (Ay, 2001, s. 331).

4.2.2. Pasif istihdam

Pasif istihdam politikaları daha çok ekonomik olarak gelişmiş ülkelerde uygulanır. Pasif emek piyasası politikaları özellikle Avrupa ülkelerinin işsizlik sorunu ile karşı karşıya geldiği ilk zamanlardan beri en çok gündeme gelen ve kullanılan politikalardır. Genel olarak bakıldığında gelişmiş ülkelerde pasif emek piyasası politikaları aktif politikalara göre daha yaygın olarak kullanılmaktadır.

Kısa dönemde uygulanan bu politikaların amacı işsizliğin neden olduğu ekonomik, sosyal ve psikolojik olumsuzlukları gidermektir. Belirli şartları sağlayan ve işsiz kalan bireyin karşılaşılabileceği sorunlara karşı direncini arttırmak için parasal

açından destek verilen uygulamaları içermektedir. Başka bir açıdan bakıldığında ise işsiz kalan bireylere nakdi yardımda bulunmak toplam talep yetersizliğinin oluşmasını engellediği için bu politikaların işsizliği önleyici bir özelliği olduğu da söylenebilir. Ancak pasif istihdam politikaları bazı iktisatçılar tarafından bireyleri tembelliğe ittiği gerekçesiyle eleştirilere maruz kalmıştır.

Ülkeler 1970’li yıllara kadar genel olarak doğal işsizlik seviyesinde seyreden işsizliğin oluşturduğu sorunları pasif emek piyasası politikaları ile çözmeye çalışılmışlardır. Dünyada işsizlik sigortası, işsizlik yardımı ve çalışma paylaşımı gibi uygulamaları yaygın olarak kullanılmaktadır. Ülkemizde bu başlıklara ek olarak kıdem tazminatı ve ihbar tazminatı gibi işçileri destekleyecek uygulamalarda mevcuttur.

4.3. Covid – 19’un Türkiye İşgücü Piyasasına Etkisi

Ekonomideki daralma genel olarak üretim hacminin düşmesi ve buna bağlı olarak işsizlik oranlarında artışa sebep olmuştur. Covid-19 krizinin diğer ekonomik krizlerden farklı olarak insan sağlığı ve insan odaklı olması doğal bir sonuç olarak insan ve çalışma hayatını derinden etkilemektedir. TÜİK verilerine göre 2020 yılı Ağustos (Dönemsel sonuç bağlamında Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarını kapsamaktadır.) döneminde İşsizlik oranı %13,2 olmakla birlikte bu rakam pandeminin ekonomik faaliyetler üzerinde en çok etkili olduğu Nisan (Mart, Nisan ve Mayıs aylarını kapsamaktadır.) döneminde dahi %12,8 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 6 : Mart-Ağustos dönemleri işgücü verileri (bin kişi)

Dönem	İşgücü	İstihdam	İşsiz	İşgücüne Katılma Oranı (%)	İstihdam (%)	İşsizlik (%)	Tarım Dışı İşsizlik (%)	Genç nüfusta işsizlik (%)
Mart	30 104	26 133	3 971	48,4	42,0	13,2	15,0	24,6
Nisan	29 388	25 614	3 775	47,2	41,1	12,8	14,9	24,4
Mayıs	29 684	25 858	3 826	47,6	41,4	12,9	15,2	24,9
Haziran	30 632	26 531	4 101	49,0	42,4	13,4	15,9	26,1
Temmuz	31 491	27 263	4 227	50,3	43,5	13,4	15,9	25,9
Ağustos	31 749	27 554	4 194	50,6	43,9	13,2	15,7	26,1

Kaynak: İşgücü İstatistikleri, TÜİK (2021).

Tablo 8’de Nisan ayından Ağustos ayına kadar işgücüne katılım sayısı 2 milyon 361.000 kişi artmasına rağmen istihdam artışının 1 milyon 940.000’de kaldığı, işsiz sayısının ise 419.000 kişi arttığı görülmektedir. Aynı dönemde,

işgücüne katılım oranı %3,4 ve istihdam oranı %2,8 artarken, işsizlik oranı %0,4 artmıştır. Ağustos verilerine göre Türkiye'de toplam işsiz sayısı 4 milyon 194 bin, İŞKUR'a kayıtlı işsiz sayısı ise 3.351.226 oldu (İŞKUR, 2020). Türkiye'nin genç nüfusunun toplam nüfus içindeki yüksek oranı, işsizlikten en çok gençlerin etkilenmesine neden olmaktadır. Genç işsizliği Ağustos'ta %26,1 ile OECD ortalamasının oldukça üzerindedir.

Kamu sektörünün Türkiye işgücü piyasasındaki payı da oldukça önemlidir. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı verilerine dayanılarak hazırlanan Tablo 2'de de görüldüğü gibi 2020 yılı üçüncü döneminde toplam kamu istihdam sayısı 2019 yılının aynı dönemine göre %3,6 artmıştır. Covid-19'un yıkıcı etkisine rağmen 2020 yılının ikinci ila üçüncü döneminde uzun süreli personel sayısı 12 bin artarak 2 milyondan 2 milyona, sözleşmeli personel sayısı ise 12 bin artarak 509.000'e yükseldi. Aynı dönemde kadrolu personel sayısında 11.000 azalma olmasına rağmen toplam kamu çalışanı sayısı 4 milyon 779.000 oldu.

Tablo 7 : Kamu Sektörü İstihdamına İlişkin Veriler (Bin Kişi)

Yıl	Dönem	Toplam	Kadrolu personel	Sözleşmeli personel	İşçi		Geçici personel	Diğer
					Sürekli işçi	Geçici işçi		
2019	III.Dönem	4 612	2 917	422	1 108	60	-	104
2019	IV.Dönem	4 644	2 939	428	1 124	49	-	105
2020	I.Dönem	4 699	2 943	455	1 144	51	-	106
2020	II.Dönem	4 767	2 944	497	1 161	59	-	106
2020	III.Dönem	4 779	2 956	509	1 150	58	-	106

Kaynak: Kamu İstihdamı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019-2020).

4.4. COVID-19 Salgını Öncesi Dünyada ve Türkiye'de İstihdam Durumu ve Salgın Sürecindeki İstihdam Durumunun Karşılaştırılması

Salgın hastalıkların dünya tarihinde çok önemli bir yeri vardır. Geçmişten günümüze yaşanan birçok salgın hastalık insanın ölümüne sebebiyet vermesinin yanında ülkelerin işgücüne, istihdama genel olarak emek piyasasına olumlu ve olumsuz etkileri görülmüştür. Dünyada ve Türkiye'de yaşanan COVID-19 salgın hastalığının önlenmesi adına birçok tedbir uygulanmaya başlamıştır. Virüsün ortaya çıkışı tüm dünyada spor, sanat, sağlık, eğitim, ulaşım gibi birçok sektörü derinden

etkilemiştir. Gelişmiş ülkeler dâhil olmak üzere sağlık sektörü zor şartlardan geçmiştir ve hasta kabul ve tedavi uygulamaları gereken insanlar en önemli haklarından mahrum kalmışlardır. Bunun dışında ulaşım sektörü kısıtlamalardan dolayı büyük zarar görmüş ve dünya genelinde havayolu şirketleri küçülme ile karşı karşıya kalmışlardır. Türkiye’ de ve dünyada COVID-19’un ilanından sonra birtakım önlemler ve tedbirler alınarak neredeyse sosyal ve ekonomik hayat durma derecesine kadar gelmiştir (Bulut ve Pınar, 2020, s. 218).

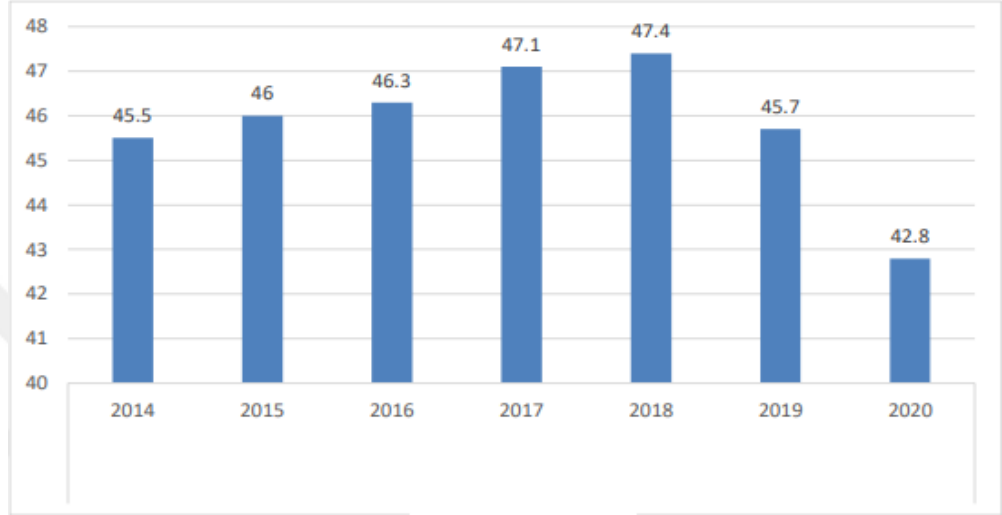
Alınan tedbirler birçok sektörü ekonomik bir krize doğru sürüklemiştir. Bu kriz, ekonomik sektörler üzerinde iş hacminin düşmesine, istihdamın sektörlere göre farklılık göstermesine neden olmuştur. Bu krizden olumsuz etkilenen sektörlerin yanında bazı sektörler olumlu etkilenerek iş hacminin genişlemesine yol açmıştır. Temizlik malzemeleri, alkol ve dezenfektan satan şirketler, COVID-19 tedbirler kapsamında talep artışı olmasından kaynaklı olarak şirket karları pozitif yönlü ayrılmıştır (Balcı ve Çetin, 2019, s. 43).

Dijital ortamlarda yapılan ticaret hacmi artmış ve gıda, market, giyim gibi insanların birçok ihtiyacı elektronik ticaret kaynaklı alışverişlerde bir artış meydana geldiği gözlemlenmiştir. Aynı şekilde marketlerin evlere servis hizmeti başlatmaları da bu sektörler için yeni bir bakış açısı kazandırarak satışlarında artışlara yol açmıştır. Bunların yanında sağlık açısından takviye edici gıdalara artan talep de bu sektörü diğer sektörler için pozitif etkilemiştir. COVID-19 kapsamında, maske kullanımının devam etmesi, insan sayısı kısıtlamaları, hijyen ve mesafe kuralları gibi birçok tedbire uymak şartıyla bazı işletmeler faaliyetlerine devam etmişlerdir. Çalışanların aynı saatlerde işyerinde bulunmaları iş sağlığı ve güvenliği açısından bir tehdit oluşturacağı kanısına varılmış, kısmi ve esnek çalışma gibi istihdam türleri uygulanmaya başlanmıştır. Eskiye nazaran daha az iş yapabilen işletmeler ise çalışanlarına süresiz ya da sürekli izin vermişlerdir. Bu salgın hastalık işgücü arzını olumsuz etkileyerek, işgücü talebinde de düşüşe yol açmıştır (Bulut ve Pınar, 2020).

COVID-19’dan kaynaklı çalışma yaşamına dair alınan birtakım tedbirler, üretim üzerinde düşüşe neden olmakta ve Türkiye’de diğer ülkeler gibi ekonomik krizden önemli ölçüde etkilenmiş ve büyüme oranları da aşağı yönlü revize etmiştir. Daha öncesinde Dünya Bankası tarafından yayınlanan 2020 yılı Türkiye’nin

büyümesine ilişkin olarak belirlediği %3 'lük bir oran, yayınladığı “Fighting COVID-19” raporuna göre %0,5 olarak aşağı yönlü revize edilmiştir. Ayrıca rapora göre, 2021 ve 2022 yılları Türkiye için büyüme oranının %4 olması beklenmektedir. (World Bank, 2021). IMF'nin ise 2020 yılı için Türkiye'nin büyüme oranı tahmini %5 daralma, 2021 yılı için ise %5 büyüme tahmini beklenmektedir (IMF, 2021).

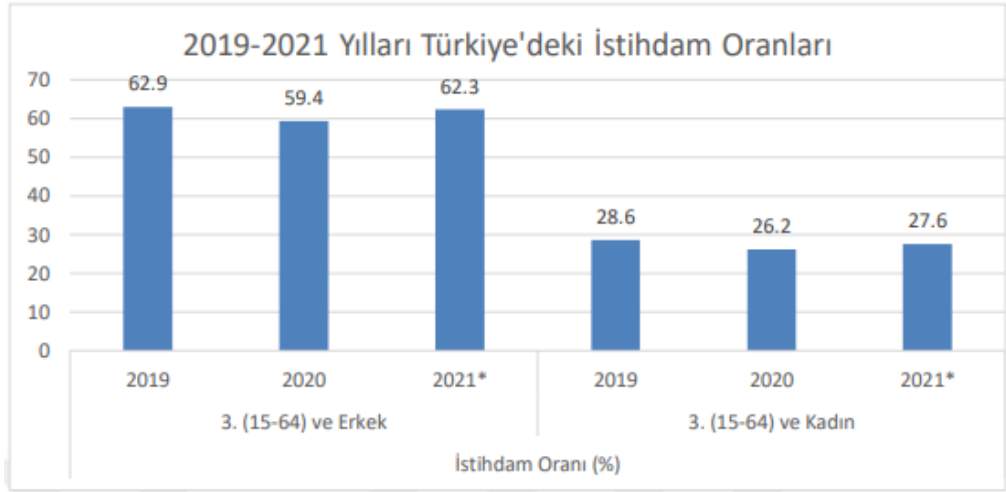
Grafik 25 : 2014-2020 Yılları Arası İstihdam Oranları (15+ yaş)

Kaynak: TÜİK, 2021.

2014-2020 dönemini kapsayan 15 yaş ve üzeri istihdam oranları yer almaktadır. İstihdam oranı seviyesinin en az olduğu %42,8 ile 2020 yılı olduğu görülmektedir. COVID-19 pandemisinin ülkemizde 2020 yılı Mart ayı itibariyle ilan edilmesi sebebiyle istihdam oranında önceki yıllara göre bir düşüş gerçekleştiği söylenebilir. Bu durumun salgın sebebiyle alınan tedbirlerden (sokağa çıkma yasağı, tam kapanma vs.) ve salgının çalışma hayatında yarattığı olumsuz etkilerden kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Grafik 26 : 2019-2021 Yılları Türkiye'deki İstihdam Oranları

Kaynak: TÜİK, 2021.

Grafik 26'da 2019 ila 2021 üç çeyreklik dönem arası kadın ve erkek 15-64 yaş için istihdam oranları karşılaştırılmıştır. Erkek istihdamı 2019 yılında 62,9, 2020 yılında 59,4 ve 2021 yılı üçüncü çeyrek ile birlikte 62,3 şeklinde gerçekleşmiş olmasına karşın kadın istihdamı 2019 yılında 28,6, 2020 yılında 26,2 ve 2021 yılı üçüncü çeyrek ile birlikte 27,6 şeklinde gerçekleşmiştir. 2020 yılında erkek ve kadın istihdam oranlarında düşüş olmasına rağmen genel trend istihdam oranlarının yatay şekilde görünmesine sebep olmaktadır. 2020 yılında COVID-19 küresel pandemisinin ilk çıkış yılı olması hasebiyle işten çıkarma, iş durdurma, ekip kapatma, ücretsiz izin ve Cumhurbaşkanlığının aldığı sokağa çıkma yasakları ve tam ve/veya kısmi kapanma tedbirleri gibi çeşitli kararlar sonucunda işverenler tarafından emek talebi azaltıldığı düşünülmektedir.

Tablo 8 : Sektörel İstihdam, 2019-2021

Yıl	Dönem	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmet	İnşaat
2019	I. Çeyrek	27.335	4.687	5.398	1.510	15.739
	II. Çeyrek	28.221	5.185	5.554	1.555	15.927
	III. Çeyrek	28.482	5.611	5.561	1.613	15.697
	IV. Çeyrek	28.131	4.901	5.775	1.587	15.869
2020	I. Çeyrek	26.699	4.150	5.603	1.386	15.559
	II. Çeyrek	25.853	4.903	5.301	1.336	14.313
	III. Çeyrek	27.364	5.367	5.408	1.729	14.860
	IV. Çeyrek	26.823	4.480	5.670	1.685	14.988
2021	I. Çeyrek	27.391	4.570	5.955	1.629	15.237
	II. Çeyrek	28.448	5.060	6.077	1.776	15.535
	III. Çeyrek	29.652	5.432	6.200	1.857	16.163

Kaynakça: TÜİK, 2021.

Tablo 10’da göre 2019Q1- 2021Q3 dönemleri arasında ekonomik faaliyetlere göre mevsim etkilerinden arındırılmış istihdamın karşılaştırılması bulunmaktadır. 2019 yılına göre 2020 yılı son çeyrekte bin kişide 500 kişilik düşüş kaydedilmesine rağmen, 2021 yılı üçüncü çeyrekte 2020 yılına göre yaklaşık bin kişide 800 kişiyi aşkın bir artış gözlenmiştir. Sanayi sektöründe 2019 yılına göre 2020 yılında yaklaşık bin kişide 100 kişilik bir azalış gerçekleşmiş, 2021 yılı üçüncü çeyrekte 2020 yılına göre yaklaşık bin kişide 600 kişiyi aşkın bir artış kaydedilmiştir. Hizmet sektöründe ise 2019 yılına göre 2020 yılı son çeyrekte yaklaşık bin kişide 100 kişilik, 2020 yılına göre 2021 yılında ise yaklaşık bin kişide 200 kişilik bir artış gerçekleşmiştir. Son olarak inşaat sektörüne bakıldığında, 2019 yılına göre 2020 yılı yaklaşık bin kişide 1000 kişiyi aşkın bir azalış olurken, 2020 yılına göre 2021 yılında ise yaklaşık bin kişide 1500 kişiyi aşkın bir artış olduğu görülmüştür (TÜİK, 2021).

COVID-19 sonrası birçok meslek önemini yitirirken bazı meslek grupları ön plana çıkmış ve evden çalışma ile birlikte bazı meslekler parlamıştır. U. S. News’ in haberine göre virüsten dolayı parlayan meslekler, yazılım geliştirici, istatistikçi, bilgi teknolojileri yöneticisi, web geliştirici, veri tabanı yöneticisi, Pazar araştırması analisti, muhasebeci, aktüer, bilgisayar ağı mimarı, bilgisayar sistemleri yöneticisi, yönetim analisti gibi mesleklerden bazılarıdır. Bunların dışında editörler, halkla ilişkiler şirketlerinde çalışanlar, gayrimenkul sektörü ve mimarlık gibi sektörler bu

süreçte evden çalışarak verimli bir çalışma yürütmüşlerdir (Hürriyet, 2021). Bunun yanında sosyal iş ağı platformu LinkedIn, dünya genelini kapsayan 2021 meslekleri hakkında bir rapor hazırlamıştır. COVID-19 sürecinde 2020’de değişen meslek grupları ve 2021’de en çok talep gören meslekler ele alınmıştır. LinkedIn raporunda 2021’de en çok talep gören 15 iş yer almakta, diğer baskılarında sıralama mevcut iş ve talebe göre son 5 yıldaki iş eğilimine bakılarak ele alınırken, pandemiden kaynaklı 12 ayda yaşanan hızlı değişim sonucu birtakım meslekler kendini gözler önüne sermiştir. Bahsedilen bu meslek grupları aşağıda Tablo 11 “de gösterilmektedir.

Tablo 9 : 2020-2021 Popüler Meslek Grupları Sıralaması

2020-2021 POPÜLER MESLEK GRUPLARI SIRALAMASI	
1. E- Ticaret Çalışanı	8. Eğitim Uzmanları
2. Kredi ve İpotek Uzmanları	9. Dijital İçerik Uzmanları
3. Sağlık Destek Personeli	10. Profesyonel ve Kişisel Koçlar
4. İş Geliştirme ve Satış Uzmanları	11. Uzman Mühendisler
5. İnsan Kaynakları (Çeşitlilik Danışmanı)	12. Ruh Sağlığı Uzmanları
6. Dijital Pazarlama Uzmanları	13. Kullanıcı Deneyimi (UX) Uzmanları
7. Hemşireler	14. Veri Bilimi Uzmanları
15. Yapay Zeka Uygulayıcıları	

Kaynak: Hürriyet, 2021.

2019 yılı için LinkedIn’ in hazırlamış olduğu rapora göre dünyada 5 yeni meslek ön plana çıkmaktadır. Teknik becerilerin yanında sosyal becerilerinde ön plana çıktığı, ayrıca yapay zekânın yükselişte olduğunun ve sektörlerde yer alacağının vurgusu yapılmıştır. Mesleklere bakıldığında sırasıyla Blockchain geliştirici, makine öğrenimi mühendisi, uygulama satış uzmanı, makine öğrenimi uzmanı, tıbbi satış temsilcisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Yaşar, 2019).

2019 yılından 2021 yılına gelene kadar online satışların artışıyla birlikte birinci sırayı e-ticaret çalışanları almıştır. Bu meslek için işe alım yıldan yıla %73 artış göstermiştir. Bu dönemde 400.000’den fazla iş yer almaktadır. Diğer meslek gruplarına genel itibariyle bakıldığında dijital becerilerin ön plana çıktığı görülmektedir. Dijital pazarlama uzmanları işe alımda 2019 yılına oranla 2020’de

%33 artış göstermiş, dijital içerik uzmanları ise %49 artmıştır. Bunun yanında hemşireler, pandemiden kaynaklı öne çıkan mesleklerden biri olmuş, %30 artış göstermiştir. Ayrıca, yapay zekâ ile birlikte birçok meslek grubu kendini göstermiş, birçok insanı iş sahibi yaptığı gibi işsiz de bırakmıştır (Hürriyet, 2021).

Deloitte Türkiye’de 2020 Mart ayında yaptığı bir çalışmanın sonucu olarak sektörlerin pandemiye karşı toparlanma hızları ve ne durumda oldukları analiz edilmek istenmiştir. Bu analize göre; otomobil, emlak, yurt dışı pazar yerleri, turizm, havayolu ve diğer ulaşım alanlarının tahmini toparlanma hızlarının düşük olduğu, etkileşim değişimlerinin ise negatif yönlü olduğu sonucuna varılmaktadır. Kişisel bakım-kozmetik, indirim marketleri, ulusal market zincirleri, sağlık destek ürünleri, çocuk/bebek ürünleri alanında faaliyet gösteren firmaların ise toparlanma hızlarının daha yüksek ve etkileşimdeki değişimlerinin ise pozitif yönlü olduğu ortaya çıkmaktadır. (Deloitte, 2020, s. 7).

4.5.Pandemi Sürecinde Genç İşsizlik Sorunun Çözümüne Yönelik İstihdam Politikaları

Son yüz yılda dünya, irili ufaklı birçok ekonomik krizle karşı karşıya kaldı. Bu krizlerden bazıları 1929 Büyük Buhranı gibi talep kaynaklıyken, diğerleri 1973 OPEC petrol krizi gibi arz odaklı ekonomik krizlerdi. Devam eden Covid-19 krizinin hem arzdan hem de talepten kaynaklandığı görülmektedir.

Salgının yayılmasını önlemek için alınan önlemler nedeniyle üretim daraldı ve bu da arzın azalmasına neden oldu. İş hayatının önlemleri üretimi azaltırken, dünya genelinde milyonlarca insan işini, yani gelirini kaybetti. Böyle bir durumun yaşanması, küresel talebin yetersiz kalmasına neden olacaktır.

Diğer krizlerden farklı olarak Covid-19 bir halk sağlığı sorunu haline gelmiştir. Krizlerin ortaya çıkışı ve gelişimi klasik ekonomik krizlerden farklı olduğu için kemer sıkma ya da genişlemeci politikalar tek başına bunları çözülememektedir. Salgın tamamen kontrol altına alınana ve tüm sağlık otoriteleri tarafından kabul edilen bir tedavi geliştirilinceye kadar, riskin önüne geçilmesi ancak ekonomik önlem ve müdahalelerle piyasayı genişleterek mümkün olacaktır. Ülkeler, krizin etkisini en aza indirmek için ülkelerinde ekonomik olarak aktif olan vatandaşlarını ve yabancı girişimcileri desteklemektedir. Ancak bu destekler daha önce ortaya

konduğu gibi nihai çözüm oluşturmamaktadır. Türkiye'de ekonomik durumu olumlu yönde etkilemek için bazı önlemler alınmıştır. Özellikle, işsizliğin çok hızlı yükselmesini önlemeye yönelik istihdam teşvikleri yoluyla, bu aşamada kamu sektörü istihdamı ile işgücü piyasası da desteklenmektedir. Bu önlemlerle işten çıkarmalar işverenler için kötüdür ve işsizliğin artmasını engellemeye çalışır. Amaç, ücretsiz izne ayrılan veya iş sözleşmesi feshedilen ve işsizlik sigortası, kısa çalışma ödeneği veya nakit ödeme gibi destekler alan çalışanların süreci en az kayıpla tamamlamasını sağlamaktır. İstihdamdaki düşüşü engellemeye yönelik tüm bu önlemlere rağmen, Nisan-Ağustos 2020 arasında işsizlik oranı 0,4 puan, işsiz sayısı ise 419 bin kişi arttı (TÜİK, 2020).

Covid-19'un tetiklediği ekonomik krizde, daha önceki krizlerde olduğu gibi, daha az iş tecrübesine ve daha az eğitime sahip gençler daha çok etkilendi. Bu dönemde Türkiye'de 15-24 yaş arası çalışabilir durumdaki nüfusu temsil eden genç işsizlik oranı %26 civarındaydı.

Türkiye, genç nüfusu ve yüksek düzeyde doğal kaynakları ile her yönden zengin bir ülkedir. Genç işsizlik oranının yüksek olmasının bir diğer nedeni de hızla artan genç nüfus yoğunluğudur. Her yıl yüz binlerce insan çalışabilir yaşa ulaşılıyor, bu da işsizliği ve aynı zamanda bir serveti artırıyor. Değişen dünya düzenine Covid-19 ile ayak uydurabilmek yine bu genç nüfuslara bağlıdır. Dijital hayata her anlamda uyum sağlamak ve Türkiye'yi uluslararası pazarda rakipleriyle rekabet edebilecek düzeye getirmek için eldeki gençleri eğitim yoluyla iş dünyasına kazandırmak gerekiyor. Ekonomik olarak dijital platformlara geçiş döneminde, kamunun işletmelere gerekli desteği sağlamaya, dijital altyapıyı güçlendirmeye yatırım yapmaya devam etmesi ve diğer yandan yükseköğretim kurumlarının mevcut genç nüfusu desteklemesi gerekmektedir. Herhangi bir eğitim kurumuna kayıtlı olsun ya da olmasın, herkes uzaktan eğitim yoluyla eğitim hayatının bir parçası olabilir, bu da kalifiye eleman olarak iş bulmayı kolaylaştırır.

Covid-19'un yol açtığı ekonomik ve sosyal krizin tüm zararları giderilebilse bile yıllar içinde gelişen birçok alışkanlığın değişmesi veya sona ermesi kaçınılmaz görünüyor. Günümüz teknolojisinin birçok geleneksel yöntemin yerini alabileceği, kalabalık ortamlarda bulunmak istemeyen kişilerin alışveriş ihtiyaçlarını karşılamak

için e-ticareti tercih ettiği, eğitim kurumlarının salgınla mücadele için uzaktan eğitim modellerine yöneldiği ortaya çıktı. İş hayatı, tüketici tercihleri ve eğitim faaliyetlerinin dijital platformlara kayması da insanları zaman ve mekânın baskılarından özgürleştirebilir. Bu, eskisi gibi büyük binalar ve yüksek karbon emisyonları inşa etmeniz gerekmediği anlamına gelir. Tüketime dayalı bir yaşam tarzının gezegenin kaynaklarını hızla tükettiği açıktır ve bu tüketim anlayışının uzun yıllar sürmesi pek olası görünmemektedir. İnsanlık binlerce yıldır üzerinde yaşadığımız dünya ile savaş halindedir ve gelecekte doğaya karşı değil, daha yaşanabilir bir dünya yaratmak için hayatın ve doğanın gerçeklerine odaklanılarak bu savaşa son verilmelidir.

SONUÇ

Günümüzde genç işsizlik neredeyse bütün ülkelerde önemli bir sorun olarak varlığını korumaktadır. Özellikle 1980’li yıllardan itibaren istihdamın dönüşüm trendine girmesi; süreli sözleşmeler, özel istihdam büroları ya da farklı çalışma statülerini temsil eden diğer (bağımsız yüklenicilik, kiralık çalışma, günlük ya da çağrı üzerine çalışma) alışılmamış çalışma biçimlerinin kullanımını son 30 yılda dünyanın dört bir yanında, özellikle de gelişmiş ve orta gelirli ülkelerde önemli oranda yükseltmiştir. Dolayısıyla geçici istihdamın bu denli yaygınlaşması; gençlerin istihdam koşullarının daralması, istikrarsız olması ve ücretlerin düşük olma riskini giderek arttırmaktadır.

Ekonomik kriz ve durgunluklar, artan işsizlik, yapay zekâ ve otomasyondaki gelişmeler ve son olarak covid 19 pandemisinin henüz tam olarak netlik kazanmamış etkileriyle birlikte gençlerin istihdama katılımı giderek zorlaşmaktadır. Gençlerin toplam işsizliğinin yetişkin işsizliğine oranla Sahra altı Afrika, Güneydoğu Asya, Pasifik bölgelerinde aşırı artışı başta olmak üzere İspanya, İtalya, Yunanistan, Türkiye, Brezilya, Fransa, İngiltere, ABD gibi ülkelerde de ciddi düzeyde artış göstermesi esasen global anlamda büyük bir riskin varlığına işaret etmektedir. Dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus ise gençlerin işgücüne katılımında uzun dönemli genel bir azalmanın varlığıdır. Pek çok ülkede çalışma çağındaki genç nüfusun çoğunluğunu işsiz gençler oluşturmaktadır.

Güncel TÜİK verileri ve ülke bazlı karşılaştırmalarda geçmiş yıllar düzeyinde Türkiye’nin genç işsizlik ve NEET verileri dikkate alındığında genel anlamda genç işsizlik sorununun artık kronik bir hal aldığı söylenebilir. İncelenen tüm veriler göstermektedir ki genç işsizlik ve NEET rakamları özellikle 2010’dan itibaren çift haneli rakamlarda sabitlenmekte ve giderek artan bir profil seyretmektedir. 2015 yılı sonrası hem genç işsizlik hem NEET kategorilerinde Türkiye, OECD ortalamasının oldukça gerisine düşmüş, benzer kategorideki ülkelerde bu genç gruplarında oransal azalmalar gözlenirken Türkiye’nin bu düşüşü sağlayamadığı görülmektedir. Hiç şüphesiz bölgesel siyasi olaylar ve 2018 yılından bu yana ekonomide meydana gelen negatif kur ve faiz hareketliliği de bu durumu olumsuz yönde etkilediği söylenebilir. Son olarak dünya genelinde etkili olan pandeminin önemli düzeyde insan kaybına

sebeup olmasına ek olarak istihdamda ve ticari hareketlilikte de oldukça olumsuz etkileri görülmektedir.

Pandeminin olumsuz etkileri, kamusal adımlarla bir nebze de olsa giderilmeye çalışılsa da ülkede zaten ciddi düzeyde seyreden işsizlik, enflasyon gibi sorunları daha da derinleştirmiştir. İstatiksel artış da bu etkiyi net bir şekilde göstermekle birlikte halen pandemi sürecinin ekonomide bıraktığı hasarın tam anlamıyla hissedilmesinin pandemi süreci sonunda anlaşılacağı tartışılan düşünceler arasında yer almaktadır.

Türkiye özelinde değerlendirilecek olursa genç işsizlik sorunu, yapısal bir probleme dönüşür. Gençlerin, ülkenin en önemli kalkınma gücü olduğu düşünüldüğünde kronikleşen genç işsizlik sorunu oldukça endişe verici bir hal almaktadır. Bu problemin giderek derinleşmesi hiç şüphesiz yalnızca olumsuz ekonomik neticelerle sonuçlanmayacak aynı zamanda ekonomik gerilemenin bir getirisi olarak bireysel ve toplumsal yapıda çeşitli çözümlere neden olabilecektir

Türkiye’de genç işsizlik sorununun kronikleşmesinde başlıca üç temel dinamiğin varlığından söz edilebilir. Bunlardan ilki, Türkiye’nin genç ve dinamik nüfus yapısı nedeniyle işgücüne katılmaya hazır her yıl 800 bin ile 1 milyon arasında gencin bulunması ve artan bu genç sayısına paralel olarak yeni istihdam alanlarının oluşturulamamasıdır. İkincisi ise, eğitim politikalarının işgücü piyasasına uyumsuzluğundan ve çağın gerektirdiği teknoloji, inovasyon, matematik ve fen bilimleri gibi eğitim bilimlerini temel alan eğitim sistemlerini içermemesidir. Üçüncüsü ise; işgücü piyasasında gençlerin aktif katılımını sağlamak, işsizliği azaltmak adına başlıca oluşturulan politikaların ve hukuki düzenlemelerin yetersizliğidir. Bunlara ek olarak tarımdaki çözümlerin kentleşme olgusunun özelliklerini yıkıma uğratacak şekilde artarak devam etmesi de Türkiye’de genç işsizliğin önemli sebeplerinden birini oluşturmaktadır.

Hiç şüphesiz gençlerin istihdamının artırılması konusunda en temel sorumluluk kamu politikalarına düşmektedir. İstihdam stratejilerinin belirlenme aşamasında işsiz gençlerin nitelik ve nicelik açısından değerlendirmelerinin yapılması, sağlıklı bir şekilde sayısal verilere taşınması hem mevcut işsiz gençlerin

temel problemlerini ortaya koymak hem de çözüme yönelik etkili yol haritaları hazırlamak adına önem taşımaktadır.

Gençlerin istihdamla buluşturulamamasının başlıca nedenlerinden biri de işgücü piyasası ihtiyaçları ile gençlerin yetkinlik ve beceri düzeylerinin uyumsuzluğudur. Eğitim sisteminin de yaşam boyu öğrenme ve gelişimi kapsayacak şekilde düzenlenmesi önem taşımaktadır. Bu noktada önem verilen husus ise eğitim sisteminin ekonomik iklimden bağımsız olarak gençlerin becerilerini arttıracak şekilde kapsayıcı olmasıdır. Eğitime yapılan kamu yatırımlarının çağın ihtiyaçlarını gözeterek şekilde yeterli düzeyde yapılması, işsizliği dengelemek adına atılan kamusal politikalar ve ekonomik gelecek adına geliştirilen stratejilerin tutarlı ve uzun dönemli olması atılması gereken olumlu adımlar arasında yer almaktadır. Bunlara ek olarak gençleri istihdam etme konusunda potansiyel işverenlere teşvikler sunulabilir

Hızla gelişen otomasyon ve endüstri 4.0 teknolojileri, istihdama oldukça zor bir şekilde dahil olan gençler için giderek önemli bir tehdit haline gelmektedir. Her ne kadar farklı bir görüş olarak teknolojik gelişmelerin bir yandan işsizliğe sebep olurken bir yandan yeni işler oluşturduğu düşüncesi önemle üzerinde durulan bir fikir olsa da bu yıkıcı süreçte gençlerin işlerinden edilmemesi adına istihdam edirlilik, girişimcilik, dijital okuryazarlık ve e beceriler gibi meziyetlerle donanımlı hale gelmeleri oldukça önemlidir. Girişimcilik kültürünün canlandırılması, ilkokuldan itibaren bu fikre yönelik eğitimlerin verilmesi, girişimciliğin pek çok alanda teşvik edilmesi de yine genç işsizliğine yönelik çözüm önerileri arasında yer almaktadır.

Gençleri çalışma yaşamına aktif olarak dâhil etmek ve onların çalışma yaşamının içinde sürekliliğini sağlamak adına çeşitli hukuki düzenlemeler yapılmıştır. İŞKUR'a ek olarak KOSGEB'in de istihdamı arttırmaya yönelik kobi teşvik ve girişimcilik programları bulunmaktadır. Bu programların nihai amacı, kamunun alternatif kanallar aracılığıyla işsiz gençleri işe yerleştirme gibi faaliyetlerle işsizliğin vermiş olduğu hasarın etkisini azaltmaktır. Özellikle KOSGEB kapsamında genç girişimcilerin işlerini kurmaları için yapılan desteklemelerin finansmanı, girişimci işini kurup yaptığı harcamaları belgelendirmesi halinde sağlanmaktadır. Dolayısıyla, kendi işini kurmak isteyen fakat yeterli maddi imkâna sahip olmayan gençlerin bu desteklemelerden amaçlanan şekilde faydalanamadığı anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, R., (2015), “Eğitim-İstihdam İlişkisinin Kuramsal Çerçevesi”.
- Akdur, R., (2006), “Sıtma ve Sıtma Salgınları Tarihi. Bilim Tarihi Araştırmaları”, (2), s. 11.
- Alpago, H., & Alpago, D. O., (2020), “Korona Virüs ve Sosyoekonomik Sonuçlar”, IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, (8), ss. 99-114.
- Arabacı, H., & Yüce, D., (2020), “Pandeminin Türkiye Ekonomisine Etkileri Ve Türkiye Merkez Bankası Tarafından Finansal İstikrarı Sağlamak Amacıyla Alınan Önlemler”, Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 9(2), ss. 91-98.
- Arık, Ş. F., (1991), “Selçuklular Zamanında Anadolu’da Veba Salgınları”. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, 15(26), ss. 27-28.
- Aslan, R., (2020), “Tarihten Günümüze Epidemiler, Pandemiler ve COVID-19”, Ayrıntı Dergisi, 8(85).
- Ay, S., (2001), “Türkiye’de İşsizliğin Nedenleri: İstihdam Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme”, Yönetim ve Ekonomisi, Yıl: 2001, Cilt: 19, Sayı: 2.
- Balcı, Y., & Çetin, G., (2019), “Covid-19 Pandemi Sürecinin Türkiyede İstihdama Etkileri ve Kamu Açısından Alınması Gereken Tedbirler”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(37), ss. 40-58.
- Barış, Y. İ., (2002), “Dünyada Tüberkülozun Tarihçesi”, Toraks Dergisi, 3(3), ss. 338-340.
- Barker, D.J.P (1979), (Çev. Prof.Dr. Münevver Bertan), TEZCAN Sabahat.
- BBC News, (2021), [<https://www.bbc.com/turkce/topics/ck0r47pk362t>], Erişim Tarihi: (28.10.2021).
- Belongia, E. A., (2003), “Smallpox Vaccine: The Good, the Bad, and the Ugly”, Clinical Medicine & Research, ss. 87–92.
- Beyhan, Ö., Yılğör, M., Öndes, H., (2019), “Türkiye’de Bölgesel Sınıflandırmaya Göre İstihdam ve Ekonomik Büyümenin İşsizlik Üzerindeki Etkisinin Panel Veri Analizi İle İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Bandırma On Yedi Eylül Üniversitesi, S.B.E. Bandırma.

- Bozkurt, Y., Zeybek, Z., & Aşkın, R., (2020), “COVID-19 pandemisi: psikolojik etkileri ve terapötik müdahaleler”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(37), ss. 304-318.
- Budak, F., & Korkmaz, Ş., (2020), “COVID-19 Pandemi Sürecine Yönelik Genel Bir Değerlendirme: Türkiye Örneği”, Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi, (1), ss. 62-79.
- Bulut, R., & Pınar, Ç., (2020), “Covid-19 Pandemisi Döneminde Türkiye’de İstihdam Ve İşsizlik”, Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi, 2(2), ss. 217-225.
- Buruk, K., & Ozlu, T., (2020), “New Coronavirus: SARS-CoV-2. Mucosa”, 3(1), ss. 1-4.
- Clark, P., (2009), “European Cities and Towns 400-2000”, New York: Oxford University Press.
- Coenjaerts, C., Ernst, C., Fortuny, M., Rei, D., ILO ve Pilgrem, Markus, (2009), Youth Employment, in: OECD, Promoting Pro-Poor Growth: Employment, OECD, Paris.
- Coleman, W., (2003), “Deadly Diseases and Pandemics: Cholera”, New York: Infobase Publishing.
- Davies, N., (2006), “Avrupa tarihi”, (Çev. M. Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara.
- Deloitte, (2020), “Küresel Covid-19 Salgınının Türkiye’de Farklı Kategorilere Etkileri”, Nisan 2020, Küresel Covid-19 Salgını (deloitte.com).
- Demirbağ, M., (2018), “Pandemics Throughout History And Their Reflection In Art”, Master Thesis, Yaşar University, Graduate School Of Social Sciences Art And Design Programme. İzmir.
- Demirhan, E. A., (2018), “Türk Tıp Tarihinde Ünlü Türk Hekimi İbni Sina’nın Tıbbi Tedaviler Üzerinde Yorumlamaları”, Türk Dünyası Araştırmaları, (118), ss. 189-210.
- Dış Ticaret İstatistikleri, T.C. Ticaret Bakanlığı, [https://ticaret.gov.tr/ istatistikler/dis-ticaret-istatistikleri/dis-ticaret-istatistikleri-tuik-gts-2021-Ocak-nisan-dönemi], Erişim Tarihi: [01.06.2021].

- Dikmen, A. U., Kına, M. H., Özkan, S., & İlhan, M. N., (2020), “Covid-19 Epidemiyolojisi: Pandemiden Ne Öğrendik”, Journal Of Biotechnology And Strategic Health Research, 4, ss. 29-36.
- DİSK/Birleşik Metal-İş, (2021/2), Çalışma ve Toplum. İstanbul: Birleşik Metal- İş Basın Yayın Dairesi, (s. 819-1233), İstanbul.
- DPT, “Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983”.
- DPT, “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005”.
- Driggin E, Madhavan MV, Bikdeli B, Chuich T, Larachy J, Biondi Zoccai G, Brown TS, Nigoghossian CD, Zidar DA, Haythe J., (2020), “Cardiovascular Considerations For Patients, Health Care Workers, And Health Systems During The COVID-19 Pandemic”, Journal of the American Collage of Cardiology, 75(18):2352-2371.2020
- Dünya Bankası, (2021), 24 Nisan Tarihli Verileri, <https://data.worldbank.org/> [10.05.2021].
- Euronews, (2021), [<https://tr.euronews.com/special/coronavirus>], Erişim Tarihi: (19.10.2021).
- Fenner, F., (1988), Smallpox and Its Eradication, Geneva: World Health Organization.
- Genç A, Şener Ü, Karabacak H, Üçok K., (2021), “Kadın Ve Erkek Genç Erişkinler Arasında Fiziksel Aktivite Ve Yaşam Kalitesi Farklılıklarının Araştırılması”, Kocatepe Tıp Dergisi, 12(3), ss. 145-150.
- Geyik, O., (2021), “Covid-19 Salgınının Peacock-Wiseman Sıçrama Tezi Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, c.17, ss. 3764-3786.
- Gökalp, G., (2009), “1990’lı Yıllardan Günümüze Türkiye’de Büyüme, İstihdam ve İşsizlik Arasındaki İlişkilerin Analizi”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, S.B.E. İstanbul.
- Gökberk, C., (1948), “Sıtma Epidemiyolojisi”, Pratik Doktor, XVIII, S.2, s.17.
- Gönüllü, A. R., (2008), “Antalya’da Salgın Hastalıklar (1894-1922)”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 24(71), ss. 445-486.

- Göze Kaya, D., (2020), “Koronavirüs Pandemisinin Küresel Ekonomideki İzleri: Kamu Finansman Dengesi, Ticaret Hacmi, Enflasyon, İşsizlik ve Ekonomik Büyüme”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, c. 7, s. 5, ss. 221-237.
- Guo, Z. D., Wang, Z. Y., Zhang, S. F., LI, X., LI, L., LI, C., ... & Zhang, M. Y., (2020), “Aerosol And Surface Distribution Of Severe Acute Respiratory Syndrome Coronavirus 2 In Hospital Wards”, *Wuhan, China, Emerg Infect Dis*, 26(7), ss. 10-3201.
- Güney, A., (2010), “Türkiye’de Geliştirilmiş İşsizlik Oranları”. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, s.24. c.1, s. 239.
- Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü [HSGM] Bilimsel Danışma Kurulu Çalışması, (2020), “Covid-19 (SARS-CoV-2 Enfeksiyonu) Genel Bilgiler, Epidemiyoloji ve Tanı”, T.C. Sağlık Bakanlığı, Ankara.
- Harden, V. A., (2008), Human Immunodeficiency Virus/Acquired Immune Deficiency Syndrome (HIV/AIDS). In J. P. Byrne (Ed.), *Encyclopedia of pestilence, pandemics, and plagues*, Westport: Greenwood Press, ss. 284-290.
- Hays, J. N., (2005), *Epidemics and Pandemics*, California: ABC-CLIO.
- Hsiang S., Allen D., Annan-Phan S, Beil K, Bolliger I, Chong T, Druckenmiller H, Huang LY, Hultgren A, Krasovich E., (2020), “The Effect Of Large-Scale Anti-Contagion Policies On The COVID-19 Pandemic. *Nature*”, 584(7820), ss. 262-267.
- Hürriyet, (2021), “2021’in En Çok Talep Görecek Meslekleri Açıklandı! Listeyi Pandemi Çok Değiştirdi- Sondakika Ekonomi Haberleri”, [hurriyet.com.tr], Erişim Tarihi: 27.02.2021 (Yazan: Kübra Genç).
- ILO, (2016), “Key Indicators of Labour Market Ninth Edition”.
- ILO, (2018), *Modelli Nüfus Tahminleri (Kasım 2018) verilerinden derlenmiştir*, [https://www.ilo.org/ilostat], Erişim Tarihi: (10.11.2021)
- ILO, (2021a), “ILO Monitor: COVID-19 and the World of Work. Seventh Edition Updated Estimates and Analysis”.
- ILO, (2021b), “ILO Monitor: COVID-19 and the World of Work. Fourth Edition Updated Estimates and Analysis”.

ILO, (2021c), “An Update on the Youth Labour Market Impact of the COVID-19 Crisis”.

IMF, 2021.

International Clinical Trials Registry Platform (ICTRP), [<https://www.who.int/clinical-trials-registry-platform>], Erişim Tarihi: (05.11.2021).

İstihdam, İşsizlik ve Ücret. [13.05.2021]. Türkiye İstatistik Kurumu. <https://data.tuik.gov.tr/>

İŞKUR, (2020), [<https://www.iskur.gov.tr/isveren/kisa-calisma-odenegi/genelbilgiler/>], Erişim Tarihi: (02.03.2020).

Kara, Y.L., (2018), “Üniversite Öğrencilerinin İşsizlik Kaygısı: Celal Bayar Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Öğrencileri Üzerine Nitel Bir Araştırma”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, S.B.E. Ankara.

Karadem, F.B., (2020), “Sağlık Çalışanlarında Covid Korkusunu Belirleyen Psikiyatrik Değişkenlerin İncelenmesi”, Uzmanlık Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, T.F. Isparta.

Karataş, K., (1996), “Genç İşsizliği: Ekonomik, Toplumsal ve Ruhsal Sonuçları”, Ankara, Sosyal Hizmetler Uzmanları Derneği Genel Merkezi, Yayın No. 2.

Kardaş, T., (2010), “XIX. Yüzyılda Kafkasya’da Salgın Hastalıklar ve Karantina Önlemleri (1800-1900)”, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, S.B.E. İzmir.

Kartal, S., (2020), “Koronavirüs Salgınında (COVID-19) İş Sözleşmesinin Fesih İmkânı”.

Kaya, B., (2020), “Pandeminin Ruh Sağlığına Etkileri, Klinik Psikiyatri Dergisi”, s. 23, ss. 123-124, [doi:10.5505/kpd.2020.64325].

Kıyan, M., (1999), “Temel ve Klinik Mikrobiyoloji”, Güneş Kitabevi, Ankara.

Kowalski LP, Sanabria A, Ridge JA, Ng WT, de Bree R, Rinaldo A, Takes RP, Makitie AA, Carvalho AL, Bradford CR., (2020), COVID-19 Pandemic: Effects And Evidence-Based Recommendations For Otolaryngology And Head And Neck Surgery Practice. Head Neck, 42(6), ss. 1259-1267.

Koylu, Z., & Doğan, N., (2010), “Birinci Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devlet ’nde Sıtma Mücadelesi ve Bu Amaçla Yapılan Yasal Düzenlemeler”, Türkiye Parazitoloji Dergisi, 34(3), ss. 209-215.

- Lauer, S. A., Grantz, K. H., BI, Q., Jones, F. K., Zheng, Q., Meredith, H. R., ... & Lessler, J., (2020), The incubation period of coronavirus disease 2019 (COVID-19) from publicly reported confirmed cases: estimation and application. *Annals of internal medicine*, 172(9), ss. 577-582.
- Lufkin, B., (2020), “Coronavirüs: How to Work from Home”, The Right Way.
- Malay, D. S., (2020), COVID-19, Pandemic, and Social Distancing. *The Journal of Foot and Ankle Surgery*, 59(3), s. 447.
- Medya Haber, (2021), “Yerli Aşı Mı Çin Aşısı Mı Daha Etkili, Cevap 168 Gün Sonra Belli Olacak”, [<https://www.medyahaber.com/yerli-asi-mi-cin-asisi-mi-daha-etkili-cevap-168-gun-sonra-belli-olacak-haber-102598>].
- Mercan, B., (2017), “XIX. Yüzyılda Osmanlı’da Çiçek Salgınları Ve Çiçek Hastalığı İle Mücadele”, Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi, S.B.E. Kırklareli.
- Murat, S., Şahin, L., (2011), “Nedenleri ve Sonuçları Bakımından Gençler Arasında Yaygınlaşan İşsizlik”, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*. s.44, ss. 2-12.
- Nicola M, Alsafi Z, Sohrabi C, Kerwan A, Al-Jabir A, Iosifidis C, Agha M, Agha R., (2020), “The Socio-Economic İmplications Of The Coronavirus Pandemic (COVID-19): A Review”, *International Journal Of Surgery*, 78, ss. 185-193.
- Nikiforuk, A., (2001), (Çev. Selahattin Erkanlı), “Mahşerin Dördüncü Atlısı-Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi”, İstanbul.
- Okyay, P., (2020), “Covid-19 Aşı Çalışmaları”, Türk Tabipler Birliği, Covid-19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu.
- ONUL, B., (1971), “Enfeksiyon Hastalıkları”, Ankara.
- ONUL, M., (1983), “Sistemik Enfeksiyon Hastalıkları”, Ankara.
- Otomotiv Distribütörleri Derneği, (2020).
- Öçal, T., (2020), “Finansal Sistem ve Bankalar”, Nobel Yayınları, İstanbul.
- Ödemeler Dengesi İstatistikleri, (2021), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- Öztürk, H., (2018), “Ord. Prof. Dr. Tevfik Sağlam Ve Verem Savaş Mücadelesi”, Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Tıp Tarihi ve Etik Dergisi, 3(3).

- Pala, A., (2020), “İktisat Tarihi”, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, Ders Notu.
- Parıldar, H., (2020), Tarihte Bulaşıcı Hastalık Salgınları. Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi, 30, ss. 19-26.
- Pease, A. S., (1940), Some Remarks on the Diagnosis and Treatment of Tuberculosis in Antiquity. The University of Chicago Press Journals, 31 (2), ss. 380-393.
- Resmi Gazete, (2020), Genelge 2020/4, Mart.
- Russell, H. P., J.O’Connell., (2001), “Getting a Job İn Europe: The Transition from Employment to Work among Young People in Nine European Countries”, Work, Employment and Society”, ss. 1-3.
- Saltık, A. G. H. S., (2014), “Ebola Virus Hastalığı”, Ayrıntı Dergisi, 2(20).
- Savcı, İ., (2007), “Genç İşsizliği: Eğitim ve İstihdamda Sorunlar, Çözüm Arayışları”, TİSK Akademi, Cilt: 2, Özel Sayı: 1, s. 93.
- Sertdemir, A., (2020), “Türkiye’nin Koronavirüsle Mücadele Performansı Üzerine Bir Değerlendirme”, Araştırma Makalesi.
- Sher L., (2020), “The impact of the COVID-19 pandemic on suicide rates. QJM: An International Journal of psychiatry”, 113(10), ss. 707-712.
- Sönmez, R. V., (2020), “COVID-19 Kaygısının İş Gören Performansı Ve Motivasyonu Üzerine Etkisi: Hizmet Sektöründe Bir Araştırma”, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 7(12), ss. 155-175.
- Sözen, N., (2020), “Covid-19 Sürecinde Uzaktan Eğitim Uygulamaları Üzerine Bir İnceleme”, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD), 7(12), ss. 302-319.
- Sugözü, İ. H., Yiyit, M., (2010), “Borçlanmanın Enflasyona Etkisi Üzerine Teorik Yaklaşımların Temel Özellikleri”, Maliye Dergisi, s.158, ss. 365-373.
- Şehşuvaroğlu, B., (1967), “Kolera ile Mücadelede Türklerin Rolü”, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Tarih Araştırmaları Vakfı Yayınları, Sayı 3, İstanbul, s. 54-55.
- Şirin, H., & Özkan, S., (2020), “Dünyada ve Türkiye’de COVID-19 Epidemiyolojisi”, Kulak Burun Boğaz ve Baş Boyun Cerrahisi Dergisi.

- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, (2021), “COVID-19 Ekonomik İstikrar Kalkanı Paketini Açıkladı”, Manisa Organize Sanayi Bölgesi.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı, (2012), “Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018”, s. 41.
- Tayar, T., Gümüştekin, E., Dayan, K., & Mandi, E., (2020), “COVID-19 Krizinin Türkiye’deki Sektörler Üzerinde Etkileri: Borsa İstanbul Sektör Endeksleri Araştırması”, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (Salgın Hastalıklar Özel Sayısı), ss. 293-320.
- Tetik, S., (2021), “Covid-19 Pandemi Sürecinin Spor Bilimleri Öğrencilerinde Fiziksel Aktivite ve Yaşam Kalitesine Etkisi”, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, (Danışman: Prof. Dr. Hürmüz Koç).
- Ticaret ve Hizmet, (2021), Türkiye İstatistik Kurumu.
- Tuncer, A., (1982), “Toplum Sağlığında Enfeksiyon Hastalıkları ve Korunma”, Ankara.
- Tümer, A., & Serhat, Ü., (2016), “HIV/AIDS epidemiyolojisi ve korunma”, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 4(4).
- Türel, N.A., (2015), “Türkiye’de İstihdam Ve İşsizlik Sorunları Ve Çözüm Örnekleri: Özel Sektör Çalışanları Açısından Isparta İli Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, S.B.E.
- Türk Metal Sendikası, (2020), “COVID-19 Etkisinde Ekonomi ve Çalışma Yaşamı”, Atalay Matbaacılık, Ankara, s. 140.
- Türk Tabipler Birliği Covid-19 Pandemisi İki Aylık Değerlendirme Raporu, (2020).
- Türk Tabipler Birliği Covid-19 Pandemisi İki Aylık Değerlendirme Raporu, (2021).
- Uşen, Ş., (2007), “Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye’de Aktif Emek Piyasası Politikaları”, Çalışma ve Toplum – Ekonomi ve Hukuk Dergisi, (2), ss. 65-95.
- Voyvoda, E., Yeldan, E., (2021), “COVID-19 Salgının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri ve Politika Alternatiflerinin Makroekonomik Genel Denge Analizi”.
- Wang, C., Pan, R., Wan, X., Tan, Y., Xu, L., Ho, C. S., & Ho, R. C., (2020), “Immediate psychological responses and associated factors during the initial stage of the 2019

- coronavirus disease (COVID-19) epidemic among the general population in China”, International journal of environmental research and public health, 17(5), 1729.
- WHO, (2020), “Coronavirus disease (COVID-19) situation report-118”, (Erişim Tarihi: 04.10 2021).
- Williams, G., (2010), “Angel of death: the story of smallpox”, Springer.
- World Bank, (2021), “The World Bank Group’s Response to the COVID-19 Pandemic”, Erişim Tarihi: [14.02.2021].
- Yaşar, G., (2019), Ceotudent, “Ocak 17 LinkedIn Raporuna Göre 2019 İçin Dünyada En Hızlı Gelişen 5 Yeni Meslek-CEOtudent”, Erişim Tarihi: (27.02.2021).
- Yaşayanlar, İ., (2015), “Sinop, Samsun ve Trabzon’da Kolera Salgınları, Karantina Teşkilatı ve Kamu Sağlığı Hizmetleri (1879-1914)”, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Bursa.
- Yıldız, F., (2014), “19. Yüzyıl’da Anadolu’da Salgın Hastalıklar (Veba, Kolera, iek, Sıtma) Ve Salgın Hastalıklarla Mücadele Yöntemleri”, (Master's thesis).
- Yılmaz, ., (2017), “1847-1848 Kolera Salgını Ve Osmanlı Coğrafyasındaki Etkileri”, Avrasya İncelemeleri Dergisi, 6(1), ss. 23-55.
- Yolun, M., (2012), “İşpanyol Gribinin Dünya Ve Osmanlı Devleti zerindeki Etkileri”, Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman Üniversitesi, S.B.E. Adıyaman.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı ve Soyadı : Oğuzhan YÜKSEL

Eğitim Durumu :

İlköğretim : Atatürk İlköğretim Okulu

Ortaöğretim : Polatlı Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi

Lisans Öğrenimi : Süleyman Demirel Üniversitesi

Yabancı Dil(ler) ve Düzeyi :

1. İngilizce (B2)

İş Deneyimi :

1. Süleyman Demirel Üniversitesi Kısmi Zamanlı (2019)

2. Sosyal Medya Danışmanlığı (2020)